

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОВАЛЬЧУК Жанна Михайлівна

УДК 376.01-056.264(477)"1944-2019"(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД
ЛОГОПЕДІЇ В УКРАЇНІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ж.М. Ковальчук

Науковий керівник:

Шеремет Марія Купріянівна
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Ковальчук Ж. М. Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні (друга половина ХХ століття – початок ХХІ століття)
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2020 рік.

Дисертаційне дослідження присвячено цілісному історико-педагогічному аналізу процесу становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні з 1944 до 2019 рр. У дослідженні проаналізовано теоретичні та методологічні основи корекції порушень мовлення, що висвітлені у наукових доробках українських вчених. Розкрито суспільно-політичні, соціально-економічні, та організаційно-педагогічні чинники, що впливали на становлення та розвиток змісту наукової діяльності вітчизняних вчених в області логопедії, форми її організації та впровадження результатів досліджень; визначено передумови становлення теоретичних засад логопедії в Україні. На основі історико-логічного та порівняльного аналізу отриманих даних відображено цілісну картину становлення і розвитку теоретичних засад логопедії в Україні. Уточнено і доповнено історико-педагогічні факти, що характеризують основні тенденції, закономірності та особливості наукової діяльності вітчизняних вчених в області логопедії.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше:

- здійснено цілісне, комплексне історико-педагогічне дослідження процесу становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні в означений історичний період;
- охарактеризовано джерельну базу дослідження та історіографію з обраної проблеми, що уможливило узагальнити результати науково-

практичних досліджень, які відображають соціально-економічні та політичні зміни в Україні;

- здійснено періодизацію сучасних методологічних позицій та визначено продуктивні ідеї та можливості творчого використання прогресивних здобутків науковців щодо становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні, відповідно до соціально-політичних, соціокультурних, економічних та педагогічних детермінант, охарактеризовано своєрідність означених періодів;

введено до наукового обігу значну кількість невідомих та маловідомих архівних документів, пов'язаних з розвитком теоретичних засад логопедії в Україні;

встановлено та уточнено дані щодо діяльності українських державних інституцій, на базі яких проводились наукові дослідження в області спеціальної освіти, в тому числі логопедії.

Можливим є використання матеріалів та результатів дослідження при подальших історико-педагогічних дослідженнях; для удосконалення змісту навчальних курсів з історії спеціальної освіти, логопедії; при написанні підручників, наукових та навчально-методичних посібників, програм навчальних дисциплін з історії логопедії у системі вищої педагогічної освіти.

Розкрито підходи дослідників до визначення базових та системоутворюючих понять дослідження, визначено його джерельну та методологічну базу. Обґрунтовано вибір головних інформаційних джерел для аналізу становлення та розвитку теоретичних засад логопедії, якими є наукова продукція, де безпосередньо зафіксовано процес накопичення та перетворення знань про порушення мовлення та їх корекцію. Такими джерелами стали: дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук зі спеціальностей 13.00.03 – корекційна педагогіка та 19.00.08 – спеціальна психологія, наукова періодика (наукові та науково-методичні статті, тези доповідей конференцій) та наукові монографії, підручники для спеціальних шкіл та студентів ЗВО, що здобувають освіту зі

спеціальності 016 Спеціальна освіта. Логопедія та інших суміжних спеціальностей. Результати наукових пошуків вітчизняних вчених у області логопедії, зафіксовані у відповідних формах, в ході нашого дослідження слугували індикатором розвитку науки, показником зміни її структури, свідченням поступового розширення й ускладнення об'єкта та предмета вивчення логопедії.

Охарактеризовано поступальні етапи накопичення наукових знань з проблем порушень мовлення на території сучасної України у вигляді наукової літератури з означеної теми.

Проаналізовано напрямки, зміст та перспективи наукових пошуків вітчизняних вчених з проблеми порушень мовлення протягом означеного історичного періоду, висвітлено процес розвитку логопедії як науки в період радянської України та в період Незалежності, проаналізовано пріоритетні напрямки політики та настрої суспільства щодо дітей з ТПМ; викладено зміст наукової діяльності вітчизняних вчених значеної галузі.

Розроблено авторську періодизацію становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні, що включає п'ять періодів, три з яких припадають на часи радянської влади в Україні, два – на часи Незалежності:

I період (1944-1955 рр.) – відновлення наукової роботи в галузі логопедії в Україні у післявоєнні роки.

Провідними тенденціями наукових пошуків цього періоду стали: розробка теорії та історії дефектології, дослідження психології розвитку «дефективних дітей», розробка основних принципів методики навчально-виховної роботи в спеціальних школах та педагогічних засобів повернення слуху і мовлення після контузії.

II період (1955-1976 рр.) – становлення та розвиток теоретичних основ дошкільної логопедії в Україні. Провідною тенденцією наукових пошуків означеного періоду стало обґрунтування доцільності та визначення високої результативності корекційних заходів з подолання порушень мовлення у період дошкільного віку, що в подальшому стало науковою та методичною

основою організації широкої мережі спеціальних ЗДО для дітей з ТПМ та іншими порушеннями психофізичного розвитку.

III період (1976-1991 рр.) – спрямування наукових пошуків на розвиток науково-методичних основ спеціальних умов диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти. Результати досліджень з проблем диференційованого навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ дозволили виявити відхилення в нервово-психічній сфері школярів, зокрема: інфантилізм, астеничні, неврозоподібні та невротичні стани, уповільнений темп психічної діяльності тощо, внаслідок цього діти в різному темпі опановували навчальну програму. На основі результатів дослідження було запропоновано диференційоване навчання учнів з огляду на їхні психічні можливості, що дало більш ефективні та якісні результати у навчанні.

IV період (1991-2010 рр.) – період інтенсифікації наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України. Характерною особливістю цього періоду стало те, що подальші наукові дослідження на ниві вітчизняної логопедії проходили в умовах послаблення політичного та ідеологічного контролю над структурною організацією та змістом наукової діяльності й впровадженням її результатів в педагогічну та логопедичну практику. Це дало змогу докорінно переглянути зміст наукових досліджень і завдань всього корекційного навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі й дітей з ТПМ. Пріоритетним напрямом досліджень стало створення системи виявлення і психолого-медико-педагогічного вивчення дітей з порушеннями мовлення, розробка оптимальних умов і змісту корекційно-педагогічної допомоги дитині в кожному конкретному випадку.

V період (2010 р.-дотепер) – сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні. Характеризується новими підходами до диференціації осіб з порушеннями мовлення, визначенням нових освітніх та корекційно-розвивальних ресурсів для їх повної соціалізації, підготовкою

висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями (а отже більш професійних) кадрів. Характерною особливістю цього періоду є активна розробка, впровадження та практичне використання широкого діапазону новітніх технологій в області логопедії, що є результатом інтелектуальної діяльності як науковців, так і практикуючих логопедів, що свідчить про активізацію тісної взаємодії між практиками та вченими.

Ключові слова: логопедія, період, наукова діяльність, теоретичні основи, діти з порушеннями мовлення, вітчизняні вчені.

SUMMARY

Kovalchuk Zh. Formation and development of the theoretical foundations of speech therapy in Ukraine (second half of XX century - beginning of XXI century) – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for receipt of the Candidate Degree in Pedagogical Sciences, specialty 13.00.03 - Correctional Pedagogy. - National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2020.

The dissertation research focuses on the integral historical and pedagogical analysis of the process of formation and development of theoretical principles of speech therapy in Ukraine from 1944 to 2019. The research analyzes the theoretical and methodological bases of correction of speech disorders, which are covered in scientific works of Ukrainian scientists. The socio-political, socio-economic, and organizational-pedagogical factors that influenced the formation and development of the content of scientific activity of domestic scientists in the field of speech therapy, forms of its organization and implementation of research results are revealed; the preconditions for the formation of the theoretical foundations of speech therapy in Ukraine are determined. Based on the historical-logical and comparative analysis of the obtained data, a holistic picture of the formation and development of the theoretical foundations of speech therapy in Ukraine is reflected. The historical and pedagogical facts characterizing the basic tendencies, regularities and features of

scientific activity of domestic scientists in the field of speech therapy are specified and supplemented.

The scientific novelty of the obtained research results is because for the first time:

- a holistic, comprehensive historical and pedagogical study of the process of formation and development of the theoretical foundations of speech therapy in Ukraine in the specified historical period;

- the source base of the research and historiography on the selected problem are characterized, which made it possible to summarize the results of scientific and practical research that reflect the socio-economic and political changes in Ukraine;

- periodization of modern methodological positions and identified productive ideas and opportunities for creative use of progressive achievements of scientists in the formation and development of theoretical foundations of speech therapy in Ukraine, in accordance with socio-political, sociocultural, economic and pedagogical determinants, characterized the originality of these periods;

- a significant number of unknown and little-known archival documents related to the development of theoretical principles of speech therapy in Ukraine were introduced into scientific circulation;

- established data on the activities of Ukrainian state institutions, on the basis of which scientific research was conducted in the field of special education, including speech therapy.

It is possible to use materials and research results in further historical and pedagogical research; to improve the content of training courses on the history of special education, speech therapy; when writing textbooks, scientific and educational manuals, curricula on the history of speech therapy in the system of higher pedagogical education.

The approaches of researchers to the definition of basic and system-forming concepts of research are revealed, its source and methodological base is determined. The choice of the main information sources for the analysis of formation and development of theoretical bases of speech therapy, which are

scientific products, where the process of accumulation and transformation of knowledge about speech disorders and their correction is directly fixed, is substantiated. Such sources were: dissertation research for the degree of doctor and candidate of sciences in specialties 13.00.03 - correctional pedagogy and 19.00.08 - special psychology, scientific periodicals (scientific and scientific-methodical articles, abstracts of conference reports) and scientific monographs, textbooks for special schools and free economic education students majoring in 016 Special education. Speech therapy and other related specialties. The results of scientific research of domestic scientists in the field of speech therapy, recorded in appropriate forms, in the course of our study served as an indicator of science, an indicator of changes in its structure, evidence of gradual expansion and complexity of the object and subject of speech therapy.

The progressive stages of accumulation of scientific knowledge on the problems of speech disorders on the territory of modern Ukraine in the form of scientific literature on this topic are characterized.

The directions, content and prospects of scientific researches of domestic scientists on the problem of speech disorders during the specified historical period are analyzed, the process of speech therapy development as a science in the period of Soviet Ukraine and in the period of Independence is covered. the content of scientific activity of domestic scientists of the significant branch is stated.

The author's periodization of formation and development of theoretical bases of speech therapy in Ukraine is developed, which includes five periods, three of which date back to the times of Soviet power in Ukraine, two - to the times of Independence:

I period (1944-1955) – the resumption of scientific work in the field of speech therapy in Ukraine in the postwar years.

The leading trends in scientific research of this period were: development of the theory and history of defectology, research of psychology of development of "defective children", development of basic principles of methods of educational

work in special schools and pedagogical means of restoring hearing and speech after contusion.

II period (1955-1976) – the formation and development of the theoretical foundations of preschool speech therapy in Ukraine. The leading trend of scientific research of this period was to justify the feasibility and determine the high effectiveness of corrective measures to overcome speech disorders in preschool age, which later became the scientific and methodological basis for organizing a wide network of special children for children with TPM and other psychophysical development disorders.

III period (1976-1991) – the direction of scientific research on the development of scientific and methodological foundations of special conditions for differentiated education and upbringing of children with TPM in special education institutions. The results of research on the problems of differentiated learning of schoolchildren for children with TPM revealed abnormalities in the neuropsychological sphere of schoolchildren, in particular: infantilism, asthenic, neurotic and neurotic states, slow mental activity, etc., as a result, children mastered the curriculum at different rates. Based on the results of the study, differentiated learning of students was proposed according to their mental abilities, which gave more effective and high-quality learning outcomes.

IV period (1991-2010) – a period of intensification of scientific research in the field of speech therapy in the conditions of independent Ukraine. A characteristic feature of this period was that further research in the field of domestic speech therapy took place in the context of weakening political and ideological control over the structural organization and content of scientific activity and the introduction of its results in pedagogical and speech therapy practice. This made it possible to radically reconsider the content of scientific research and tasks of all correctional education and upbringing of children with mental and physical disabilities, including children with TPM. The priority of research was the creation of a system for identifying and psychological, medical and pedagogical study of children with speech disorders, the development of

optimal conditions and content of correctional and pedagogical assistance to the child in each case.

V period (2010-present) – the current stage of modernization of special education and science in Ukraine. It is characterized by new approaches to the differentiation of people with speech disorders, the definition of new educational and correctional and developmental resources for their full socialization, training of highly qualified, clearly differentiated by specialization (and therefore more professional) staff. A characteristic feature of this period is the active development, implementation and practical use of a wide range of new technologies in the field of speech therapy, which is the result of intellectual activity of both scientists and practicing speech therapists, indicating closer cooperation between practitioners and scientists.

Keywords: speech therapy, period, scientific activity, theoretical foundations, children with speech disorders, domestic scientists in the field of speech therapy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Ковальчук Ж.М. Становлення та розвиток спеціальної освіти в Україні : історичний огляд. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2017. № 33. С. 31-36. **Журнал включено до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*.**

2. Ковальчук Ж.М. Реалізація відповідності наукової діяльності вітчизняних вчених в галузі спеціальної освіти директивам керівних органів УРСР у 1940-1960-х рр. *Науково-методичний журнал «Логопедія».* 2017. № 11. С. 16-23.

3. Ковальчук Ж.М. Передумови становлення теоретичних основ спеціальної освіти в Україні у першій половині ХХ століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2018. № 36. С. 62-68. **Журнал включено до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*.**

4. Ковальчук Ж.М. Визначальність наукової діяльності закладів вищої освіти та наукових установ України у другій половині ХХ століття. *Педагогічний часопис Волині: науковий журнал.* 2019. № 1 (12). С. 86-94. **Журнал включено до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*.**

5. Ковальчук Ж.М. Реалізація відповідності наукової діяльності вітчизняних вчених в галузі спеціальної освіти директивам керівних органів УРСР у 1970-1991-у рр. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. СумДПУ імені А.С.Макаренка.* 2020. - № 1 (95). С. 138-149.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*.

Статті у закордонних періодичних виданнях

6. Kovalchuk Zh., Suprun D., Hryhorenko T. Historical and methodical bases of special psychologists' professional training. *International Journal of Pedagogy Innovation and New Technologies*. Vol. 6, No. 2. 2019. Pp. 116-122.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Ковальчук Ж.М., Шеремет М.К. Розвиток спеціальної освіти в Україні як окремої галузі науки в 1940-1960-х рр. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн.* 2019. Вип. 1(1). С. 169-178.

8. Ковальчук Ж.М. Інтенсифікація наукових досліджень зі спеціальної освіти в закладах вищої освіти України та інших наукових установах. *Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації: мат-ли I Міжн. наук.-практ. конф. «Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації» / За ред. А. Шевцова, М. Шеремет. Київ : Альянт, 2019. С. 41-43.*

9. Ковальчук Ж.М. Визначальність дисертаційних досліджень історико-педагогічного спрямування для розвитку теорії та практики спеціальної освіти в Україні. *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології* : зб. тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. Шевцова А.Г. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2019. С. 191-193.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ЛОГОПЕДІЇ ЯК НАУКИ В УКРАЇНІ.....	22
1.1. Теоретичний аналіз базових дефініцій становлення та розвитку логопедії як науки в Україні	22
1.2. Ретроспективний аналіз становлення наукових досліджень вітчизняної логопедії.....	35
Висновки до першого розділу.....	57
РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ЛОГОПЕДІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР у 1944-1991 рр.....	60
2.1. Визначальність наукової діяльності професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти та наукових установ	60
2.2. Періодизація процесу становлення та розвитку логопедії як науки в Україні	76
2.2.1. Характеристика періоду відновлення наукової роботи в галузі логопедії в Україні у післявоєнні роки (1944-1955 рр.).....	84
2.2.2. Характеристика періоду становлення та розвитку теоретичних основ дошкільної логопедії в Україні (1955-1976 рр.)...	92
2.2.3.Характеристика періоду розвитку науково-методичних основ спеціальних умов диференційованого навчання і виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах закладів спеціальної освіти (1976-1991 рр.).....	104
Висновки до другого розділу.....	119
РОЗДІЛ 3. НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ З РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЛОГОПЕДІЇ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	122
3.1. Інтенсифікація наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України (1991-2010 рр.).....	122

3.2. Сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні.....	141
Висновки до третього розділу.....	160
ВИСНОВКИ.....	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	168
ДОДАТКИ.....	184

ВСТУП

Соціально-економічні трансформації України та політичні реалії сучасного світу, визначення пріоритетів гуманітарної політики, людиноцентричний характер науки визначають особливе місце спеціальної освіти серед інших галузей педагогічних знань, що обумовлено спрямованістю держави на інтеграцію загальнолюдських, національних та особистісних цінностей суспільства. Це неминуче потребує врахування традицій та нових викликів під час розбудови означених напрямів, з'ясування вітчизняних педагогічних та наукових надбань, розгляду традиційних систем і концепцій у контексті діалогу культур. Важливим також є з'ясування етапів становлення та розвитку теоретичних засад кожної окремої галузі педагогічних знань, що дасть змогу використати і систематизувати вже наявний досвід для розбудови сучасної української науки та освіти.

Об'єктивний аналіз, оцінка й творче осмислення дають змогу актуалізувати кращі наукові надбання в галузі спеціальної освіти, зокрема й логопедії, в сучасній теорії та практиці, позбутися від заангажованого висвітлення подій, явищ та фактів, обумовленого ідеологічними чинниками.

Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні суперечливий і складний процес. Його осмислення можливе лише через призму врахування історичних та економіко-культурних умов розвитку України, практичного вивчення та ґрунтовного аналізу процесів, що відбувалися протягом ХХ століття та на початку ХХІ століття.

Пріоритетним напрямом діяльності закладів вищої освіти (ЗВО) на сучасному етапі розвитку є поєднання навчання з науковими дослідженнями, що визначено у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2013), Законі України «Про вищу освіту» (2019), Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (2014), наголошено у

положеннях Концепції Державної програми розвитку освіти України та інших державних документах.

Керуючись означеним вище, стверджуємо, що на сьогодні надзвичайно актуалізується проблема об'єктивного аналізу історико-педагогічних надбань, осмислення та доцільного використання позитивних ідей минулого.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що вивченню історико-педагогічних аспектів становлення різних галузей спеціальної освіти в Україні присвячено низку праць вітчизняних науковців, серед яких Т. Берник, В. Бондар, О. Дьячков, І. Єременко, В. Золотоверх, Н. Климко, О. Козинець, С. Корнєв, Л. Кулик, Є. Линдіна, С. Миронова, Л. Одинченко, А. Орлов, Н. Пахомова, О. Потапенко, В. Синьов, М. Супрун, О. Таранченко, С. Федоренко, В. Шевченко, О. Шевченко, М. Шеремет та ін.

Проте, на даний час немає жодного розгорнутого й цілісного історико-педагогічного дослідження, в якому б розглядалися питання становлення та розвитку теоретичних основ логопедії в Україні, починаючи з другої половини ХХ ст. по теперішній час.

З огляду на це, актуальність дослідження зумовлена в науково-теоретичному аспекті необхідністю подолання фрагментарності історико-педагогічних знань стосовно розвитку теорії логопедії в Україні з метою визначення та обґрунтування її місця в сучасній спеціальній освіті в актуальній соціально-економічній, суспільно-політичній і культурологічній ситуації. Переосмислення та нове наукове прочитання невідрефлексованого матеріалу з питань розвитку логопедії як окремої галузі знань в Україні, альтернативність оцінок спадщини, зокрема стосовно коректив ідеологізації є підґрунтям наукового та освітнього зростання, опанування новим змістом та системою наукових знань.

Отже, актуальність та недостатня теоретична розробленість досліджуваної проблеми, важливість об'єктивного осмислення історичного досвіду, накопиченого в Україні, необхідність подальшого розвитку логопедії як науки на основі творчого використання спадщини минулого

зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «**Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)**».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри логопедії та логопсихології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова і є складовою наукового напрямку «Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів».

Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол №7 від 23.09.2015 року).

Мета дослідження полягає у вивченні, цілісній, системній, комплексній характеристиці та періодизації визначальних напрямів науково-педагогічних досліджень з логопедії вітчизняних вчених у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття та в розкритті значення науково-педагогічних ідей у ретроспективі української логопедичної науки.

Відповідно до мети сформульовано такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз державних нормативних документів, архівних джерел, історико-педагогічної, історико-наукової та навчально-методичної літератури з проблеми дослідження та на його основі з'ясувати суспільно-політичні, соціально-економічні, організаційно-педагогічні та інші чинники, що впливали на процес і зміст становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у виділених хронологічних межах.

2. Охарактеризувати історичні витоки становлення теоретичних засад логопедії в Україні у науково-історичній та науково-педагогічній літературі.

3. Здійснити ретроспективний аналіз, систематизувати та обґрунтувати історико-педагогічні періоди та провідні тенденції розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині ХХ – на початку

XXI століття, дослідивши їх вплив на стратегію модернізації спеціальної освіти в Україні.

4. Визначити продуктивні ідеї та можливості творчого використання прогресивних здобутків науковців в галузі логопедії в окреслений період в сучасних умовах стрімкого реформування та інноваційного розвитку спеціальної освіти в Україні.

Об'єкт дослідження – історія процесу становлення та розвитку логопедії як науки в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття.

Предмет дослідження – зміст, форми, організаційно-педагогічні умови та результати наукової діяльності вітчизняних вчених зі становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття.

Методи дослідження: пошуково-бібліографічний (для узагальнення і систематизації джерельної бази дослідження); історико-системний аналіз (з метою обґрунтування процесу та розроблення періодизації становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні); ретроспективний (для виявлення передумов становлення і тенденцій розвитку теорії логопедії); системно-соціологічний (з метою аналізу й систематизації результатів дослідження); метод актуалізації (для визначення цінності отриманих результатів дослідження для теорії та практики сучасної спеціальної освіти).

Методологічною та теоретичною основою дослідження є положення про детермінованість історичного процесу (зокрема й щодо розвитку педагогічної науки) та його екстрапольованість на сучасність і майбутнє (С. Бабишин, О. Мазуркевич, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.), про роль особистості в розвитку науки (І. Бех, А. Бойко, Віт. Бондар, І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.); положення філософії наукового пізнання про єдність загального і часткового, логічного й історичного; наукові роботи, що дали змогу описати методологічні підходи, принципи та формування методики дослідження (О. Адаменко, Б. Ананьєв, Ю. Бабанський, С. Бобришов, Б. Гершунський, Ю. Гільбух, Н. Гупан,

Н. Дічек, О. Кошкіна, В. Курило, В. Слободчиков, Ю. Сурмін, О. Титова, Є. Хриков та ін.); положення теорії та історії педагогіки про соціально-історичну зумовленість педагогічних та наукових явищ, значення історичного аспекту їх вивчення для сучасного та перспективного стану розвитку теорії й практики навчального та виховного процесів (В. Андрущенко, Н. Гупан, І. Зязюн, В. Кремень, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.); історико-педагогічні дослідження в галузі спеціальної освіти, їх роль для розвитку теорії і практики спеціального та інклюзивного навчання і виховання (В. Бондар, В. Гладуш, Н. Климко, О. Козинець, С. Корнєв, О. Потапенко, В. Синьов, М. Супрун, С. Федоренко, Л. Чепурна, В. Шевченко, М. Ярмаченко та ін.);

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- здійснено цілісне, комплексне історико-педагогічне дослідження процесу становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні в означений історичний період;

- охарактеризовано джерельну базу дослідження та історіографію з обраної проблеми, що уможливило узагальнити результати науково-практичних досліджень, які відображають соціально-економічні та політичні зміни в Україні;

- здійснено періодизацію сучасних методологічних позицій та визначено продуктивні ідеї та можливості творчого використання прогресивних здобутків науковців щодо становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні, відповідно до соціально-політичних, соціокультурних, економічних та педагогічних детермінант, охарактеризовано своєрідність означених періодів;

введено до наукового обігу значну кількість невідомих та маловідомих архівних документів, пов'язаних з розвитком теоретичних засад логопедії в Україні;

встановлено та уточнено дані щодо діяльності українських державних інституцій, на базі яких проводились наукові дослідження в галузі спеціальної освіти, в тому числі логопедії.

Практичне значення отриманих результатів. Здобуті результати можуть використовуватися в подальших історико-педагогічних дослідженнях; для удосконалення змісту навчальних курсів з історії спеціальної педагогіки, логопедії тощо з метою більш ґрунтовного ознайомлення студентів-логопедів з процесом розвитку теоретичних засад вітчизняної логопедії в державних наукотворчих інституціях; при написанні підручників, наукових та навчально-методичних посібників, програм з історії логопедії; розробки спецсемініарів та спецкурсів із дисциплін спеціальної освіти у системі вищої педагогічної освіти.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на Міжнародних конференціях та семінарах: «Актуальні проблеми комплексної корекції аутистичних порушень» (Київ, 2016), «Менеджмент інклюзивного середовища як інновація в освіті» (Київ, 2018), «Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації» (Київ, 2019), «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології» (Запоріжжя, 2019); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні питання соціалізації дітей з особливими освітніми потребами» (Дніпро, 2016), «Інноваційні підходи в освіті дітей із особливими освітніми потребами» (Бердянськ, 2019), Актуальні проблеми навчання та виховання дітей із особливими освітніми потребами в освітніх реаліях України» (Київ, 2019); результати дослідження регулярно доповідалися на щорічній науковій конференції викладачів та аспірантів НПУ імені М.П. Драгоманова.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова (довідка від 03.12.2019 р. №120/2019); кафедри прикладної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету (довідка від

18.12.2019 №57-08/1287); факультету спеціальної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка від 19.12.2019 р. № 68-19-1415/1); факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка від 27.01.2020 р. № 12/20; факультету дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка від 03.02.2020 р. №249/01).

Особистий внесок в працях, опублікованих у співавторстві, полягає у висвітленні історичних витоків підготовки спеціальних психологів [203]; вивченні та описі наукових досліджень в означений період у ретроспективі [84].

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 9 публікаціях, зокрема: 5 – у фахових наукових виданнях України, 1 – у закордонному фаховому виданні, 1 – у періодичному виданні України, 2 – у збірниках тез науково-методичних конференцій.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку нормативних документів, урядових постанов, використаних літературних джерел (203 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 201 сторінку, з них основного змісту – 167 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ЛОГОПЕДІЇ ЯК НАУКИ В УКРАЇНІ

На основі вивчення наукознавчої, психолого-педагогічної, лексикологічної літератури, проаналізовано розвиток теоретичних засад наукових досліджень з логопедії в Україні.

1.1. Теоретичний аналіз базових дефініцій становлення та розвитку теоретичних засад логопедії як науки в Україні

Реформування всіх ланок системи освіти України (починаючи з дошкілля і завершуючи вищою освітою) й імплементація новітнього освітнього законодавства потребують переосмислення стереотипних уявлень про наукові дослідження, осучаснення теоретичних засад їх впровадження, пошуку нових концепцій дослідження, аби по-новому здійснити опис теоретичних засад наукових досліджень в цілому, і в логопедії зокрема. Для увиразнення змісту та структури теоретичних засад науково-методичних досліджень логопедичного напрямку в конкретний історичний період необхідно здійснити аналіз наукових доробок, наукової теорії та поняттєво-термінологічної системи логопедії.

За твердженням В. Андрущенка, теоретичною основою практики є наука. В глобальному розумінні, історія науки – поступ базових наук; наукові здобутки, отримані в природничих, педагогічних чи соціальних інституціях в Україні. Наука є історично зумовленим способом продукування нових знань, головний результат якого – цілеспрямовано зібрані факти та логічно побудовані теорії, що ґрунтуються на певних законах. Кінцевим продуктом науки є збалансована, внутрішньо несуперечлива теорія знань. [5] Розвиток науки завжди тісно пов'язаний з розвитком практики і зумовлюється потребами виробництва та (або) суспільства. Водночас науці притаманна внутрішня логіка розвитку. Розуміння поступального розвитку науки жодним

чином не може бути обмежено лише історією накопичення знань, але й без відповідних досліджень такої історії неможливим є пізнання закономірностей розвитку жодної галузі науки [104].

Нами насамперед було розроблено теоретико-методологічні основи проведення історико-педагогічного наукового пошуку, які є базовими та раціональними для нашого дослідження.

На сьогодні для історико-наукових досліджень пропонується ціла низка підходів: парадигмальний та історико-цивілізаційний, культурологічний, аксіологічний, особистісно-біографічний, регіональний тощо. Використовуються також загальнонаукові історичні підходи – історико-понятійний, порівняльно-історичний та ін. Методологічний підхід — це дослідницька установка стосовно об'єкта дослідження, яка підпорядковує собі логіку розуміння і оцінки фактів, що вивчаються [105, 84-88].

Для реалізації завдань нашого дослідження значуще місце має використання культурологічного підходу. У його розумінні лежать вчення про сукупність та структуру цінностей світу. За його допомогою історико-наукові та історико-педагогічні дослідження мають можливість всебічно дослідити, оцінити та описати зміст та взаємозв'язок політичних, соціальних, педагогічних і, як наслідок, наукових явищ, що займає важливу позицію в структурі дослідження історії становлення та розвитку такої галузі наукових знань як логопедія. Вивчення кожної ланки наукових досліджень здійснювалося з урахуванням впливу особливостей культури та соціальних обставин відповідного часового проміжку [76].

Маємо зазначити, що реалізація культурологічного підходу у дослідженні також здійснювалося з урахуванням того, що будь-який представник галузі логопедичної науки є носієм та генератором культури і здійснює значний вплив на формування та характеристики культурного простору часу, представником якого є сам [147, 17-18].

Задля належного висвітлення досліджуваної проблеми вбачаємо необхідним та доречним використання низки методів та принципів науково-

історичного пошуку, що обумовлені специфікою нашого дослідження. Це дало можливість всебічно проаналізувати опубліковані наукові праці, використати наявні архівні матеріали та документи, статистичні дані тощо, та комплексно висвітлити проблему становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні протягом окресленого історичного періоду.

На нашу думку, важливе значення для методологічної бази розв'язання питання історії логопедичної науки, що обумовлюється специфікою нашого дослідження, має історичний метод – всі наукові явища, які були нами розглянуті та проаналізовані в ході дослідницької діяльності, розглядалися виключно у зв'язку з іншими явищами та конкретним історичним досвідом [86].

Це дало нам змогу не лише опосередковано описувати напрямки, події та явища, які виникали в ході наукової діяльності когорти науковців в галузі логопедії, а й надало можливість дослідити процес внутрішньої зміни її структури та виявити причинно-наслідкові зв'язки між окремими віхами розвитку логопедії як науки в Україні. Процедурами реалізації історичного методу в дослідженні були: вивчення архівних матеріалів та офіційних державних документів, аналіз підручників, посібників, методичних рекомендацій, дисертацій, монографій, наукових статей сучасників досліджуваного історичного періоду тощо.

У роботі також використовується історико-генетичний метод, що належить до числа найбільш поширених в історико-педагогічних наукових дослідженнях. Він був реалізований у здійсненні структуризації літератури з проблем логопедії, аналізі економічних, політичних, культурних та суспільно-педагогічних умов становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні, та дав змогу простежити виникнення певних явищ, стадій їх розвитку в процесі історичного руху. Генетичний метод дозволив показати причинно-наслідкові зв'язки, закономірності між протіканням досліджуваних історично значущих для становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні явищ в їх безпосередності, а всі

досліджувані історично-наукові події та особистості охарактеризувати в їх індивідуальності та виразності.

Хронологічний метод застосовувався при вивченні історичних фактів становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в послідовному порядку.

Аналітичний метод дослідження в роботі був реалізований в процесі здійснення системного аналізу наукових доробок вітчизняних науковців з питань, які охоплюють вирішення завдань, продиктованих проблемами практичної логопедії. Це дало змогу відтворити історичний процес генезису науково-дослідної діяльності наукових відділів, факультетів, інститутів, лабораторій, окремих персоналій тощо.

Чільне місце в теоретико-методологічній основі нашого доробку серед інших принципів посідає етичний принцип, який, зважаючи на специфіку дослідження, має займати провідне місце в наукових працях такого типу. Адже, оцінюючи наукову діяльність представників логопедичної науки, що, власне, і є підґрунтям становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні, слід неухильно дотримуватися норм наукової етики, що, за словами Р. Мертон, складають чотири основні цінності: універсалізм, спільність, незацікавленість та раціональний скептицизм [107, 88-89]. Дотримання цього принципу дозволило критично, незалежно від особистості автора, оцінювати вірогідність наукових суджень, відповідально аналізувати та давати незацікавлену оцінку.

В основі нашого дослідження лежить вивчення соціокультурних чинників становлення та розвитку систем спеціальної освіти, в тому числі логопедії як її окремої галузі, їх взаємозв'язку з соціально-економічним станом країни, ціннісними орієнтирами держави та суспільства стосовно дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі дітей з ТПМ (тяжкими порушеннями мовлення), законодавством в сфері освіти та прав людини, станом розвитку теорії та практики спеціальної освіти як інтегративної галузі знань, світовим історико-педагогічним процесом.

Проголошення суверенної та незалежної української держави відкрило шлях до розгортання досліджень широкого кола проблем різних галузей спеціальної освіти, в тому числі й з історико-педагогічної проблематики. Зокрема, у наявних історико-педагогічних дослідженнях з питань розвитку спеціальної освіти глибоко проаналізовано основні тенденції, закономірності та особливості розвитку теорії і практики спеціальної освіти України, з'ясовано соціально-економічні, політичні, культурні, національні передумови і чинники її функціонування; визначено основні напрями і зміст педагогічної роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі й з порушеннями мовлення, їх відповідність завданням корекції і компенсації порушень розвитку на різних етапах еволюції ставлення до таких дітей; проаналізовано особистий внесок видатних та маловідомих учених-дефектологів і методистів України в розробку теорії спеціальної освіти, в обґрунтування змісту, методів і форм корекційного навчання, виховання та розвиток мережі спеціальних закладів освіти тощо [83].

Забігаючи наперед, зазначимо, що проведений аналіз науково-педагогічних досліджень в галузі логопедії дозволяє стверджувати, що сучасна теорія спеціальної освіти загалом, включаючи і логопедичну, орієнтована на цінність кожної особистості та її гідність, усвідомлення кожного освітнього рівня як органічної складової системи безперервної освіти як дітей з порушеннями психофізичного розвитку, так і спеціалістів, що надають кваліфіковану професійну допомогу таким дітям, розвиток інформаційних технологій в галузі спеціальної освіти та перехід від сегрегаційної форми навчання до інтегративної.

Наука – одна з найважливіших сфер людської діяльності. Вона є одним з найсильніших факторів, що формують переконання і ставлення до навколишнього світу та людини [35]. На думку В. Кізіми, В. Онопрієнко та ін., від прогресу розвитку кожної галузі науки залежить подальший розвиток людства, адже це культурна домінанта сучасності [101, 4-14].

Як стверджують О. Адаменко, В. Налімов, З. Мульченко, С. Хайтун, розвиток науки визначається насамперед її інформаційними потоками, тобто способами наукової комунікації. На думку науковців, зовнішні умови – асигнування на розвиток науки, організаційні форми, ідеологічний тиск тощо – все це лише елементи того середовища, де розвивається певна галузь наукових знань, але вони не в змозі примусити науку розвиватися у неприйнятному для неї напрямку [1, 8-14].

Особливе місце в системі наук належить спеціальній педагогіці, предметом вивчення якої є процес навчання, виховання, соціальної та трудової адаптації дітей з порушеннями психофізичного розвитку [143], а дослідження такого надскладного явища як формування наукової теорії спеціальної освіти, її змісту, структури, провідних чинників розвитку та рушійних сил сьогодні як ніколи є актуальним завданням завдяки реформуванню та оновленню всіх ланок системи освіти України.

Соціально-економічні трансформації, часто революційного характеру, що нині відбуваються в Україні, зміна та чітке окреслення пріоритетних напрямків гуманітарної політики держави, людиноцентричний характер всього освітнього процесу потребують перегляду ставлення до педагогічної науки в цілому, а особливо – до теорії спеціальної освіти, включаючи таку її галузь, як логопедія. На нашу думку, це неодмінно наповнить сучасне суспільство культурологічно-гуманістичним змістом, що є невід'ємною складовою загальнокультурного зростання народу.

Якісна модернізація всіх ланок освіти України та імплементація прогресивного, нового освітнього законодавства вимагає перегляду усталених уявлень про особливості навчання, виховання, соціалізації, корекції, компенсації порушених функцій у дітей з порушеннями психофізичного розвитку, оновлення методологічних засад реалізації вищезначених процесів, пошуку нових концепцій та освітніх парадигм для такої категорії дітей. Вищезгаданим визначається потреба об'єктивного, неупередженого аналізу формування наукових поглядів дослідників в галузі

спеціальної освіти, в тому числі логопедії, починаючи з другої половини ХХ століття, адже саме цей часовий відрізок безпосередньо передував науковому сьогоденню.

Всі історико-педагогічні дослідження носять прогностичний характер і є важливим джерелом реформування системи спеціальної освіти в нових швидкозмінюваних умовах суспільного розвитку держави [12, 2–10].

Попередній широкий аналіз наявних наукових дисертаційних досліджень історико-педагогічного спрямування дозволив нам об'єднати їх за метою наукового пошуку в умовні групи, а саме: внесок окремих персоналій в розвиток спеціальної освіти (Барко В.В. (2015), Бондар Віт.І. (2017), Козинець О.В. (2015), Климко Н.О. (2014), Корнєв С.І. (2009), Кулик Л.О. (2006), Линдіна Є.Ю. (2016) Синьов В.М. (2017) та ін.; історія становлення та розвитку навчання й виховання дітей та дорослих з різними нозологіями (Бондар Віт.І. (1992), Золотоверх В.В. (2000), Супрун М.О. (2005), Таранченко О.М. (2006), Федоренко С.В. (2012), Чепурна Л.Г. (2017), Шевченко В.М. (2006) та ін.; професійна корекційна допомога та підготовка професійних кадрів (Берник Т.Л. (2006), Одинченко Л.К. (1996), Потапенко О.М. (2010), Шевченко О.Е. (2004) та ін.) [78, 86-94].

Як нами наголошувалось раніше, розвиток національної системи спеціальної освіти та науки упродовж усіх історичних періодів безпосередньо пов'язаний з: 1) соціально-економічними умовами в країні; 2) політикою держави стосовно осіб з тими чи іншими порушеннями; 3) законодавством у сфері освіти і прав людини; 4) станом дефектологічної науки як інтегративної галузі наукових знань (маючи на увазі єдність медицини, психології і педагогіки).

Нормативно-правове регулювання формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку освіти, науки і техніки в Україні представлено в Конституції, Законах України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» (2000), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015), «Про вищу

освіту» (2019), «Про повну загальну середню освіту та ін. Провідною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності визначено здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів, теорій, методів та прийомів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу [119].

Згідно з Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») (1993) [30] одним з основних шляхів реформування української освіти є впровадження досягнень сучасної науки в навчальний процес, що є актуальним для нашого дослідження, не зважаючи на очевидну відірваність цього документа від реального стану освіти і науки в часи його прийняття.

Положенням про організацію наукової, науково-технічної діяльності у закладах вищої освіти III та IV рівнів акредитації пріоритетними завданнями закладів вищої освіти (далі ЗВО) в галузі наукової, науково-технічної діяльності визначено:

«1. Розвиток фундаментальних досліджень у галузі природничих, гуманітарних, психолого-педагогічних, соціально-економічних наук із метою їх подальшого використання для розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки, суспільного розвитку та розбудови економіки країни. Виконання прикладних досліджень і розробок з метою ефективного використання і розвитку наукового потенціалу, залучення додаткових коштів для вирішення соціальних та інших завдань галузі.

2. Дослідження і розробка теоретичних та методологічних основ формування і розвитку вищої освіти, підсилення впливу науки на вирішення завдань освіти і виховання, збереження і зміцнення визначального характеру науки в розвитку суспільства, культури, економіки.

3. Підтримка існуючих та формування нових наукових шкіл.

4. Здійснення заходів щодо підтримки наукових досліджень молодих учених та обдарованих студентів, залучення їх до наукових шкіл тощо» [114].

У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне розкрити зміст таких основних категорій та понять, як: «наукова діяльність», «теорія науки», «наукова школа».

Згідно Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», *наукова діяльність* – це «інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження» [120]. Відповідно до цього ж закону, суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є наукові працівники (співробітники установ Національної академії наук України), науково-педагогічні працівники (співробітники ЗВО, які виконують науково-дослідну роботу), аспіранти, ад'юнкти і докторанти, інші вчені, наукові установи, університети, академії, інститути, музеї, інші юридичні особи незалежно від форми власності, що мають відповідні наукові підрозділи, та громадські наукові організації [120]. Зазначимо, що наукова робота у ЗВО, що здійснюють навчальну та наукову діяльність в галузі спеціальної освіти, в ході нашого дослідження має свої певні специфічні особливості в організації, змісті та результатах – це забезпечення фундаментальних, експериментальних досліджень та прикладних науково-технічних розробок, що мають важливе значення на освітянській ниві; підготовка кадрів вищої кваліфікації; забезпечення зв'язку науково-дослідної роботи з навчально-виховним процесом ЗВО, спеціальних та інклюзивних шкіл та дошкільних установ; впровадження наукових досягнень у практику вищої школи з підготовки фахівців спеціальної освіти (за нозологіями); обов'язкове залучення студентів до науково-дослідної роботи [78].

Науковий результат досліджень законодавством визначається як «нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо» [119]. Для нашого дослідження вважаємо значущим та аналізуємо

результати наукових пошуків, оформлені у формі наукової доповіді на конференціях, нарадах, семінарах тощо; звіту про науково-дослідну роботу; дисертації (кандидатської або докторської); автореферату дисертації; монографії; наукових статей; авторських свідоцтв, патентів; підручників та навчальних посібників.

Беззаперечно, що головним інформаційним джерелом для аналізу становлення та розвитку теоретичних засад кожної галузі наукових знань, в нашому випадку логопедії, є наукова продукція, в якій безпосередньо зафіксовано процес накопичення та перетворення знань про порушення мовлення та його корекцію. Результати наукових пошуків вітчизняних вчених в галузі логопедії, відображені у відповідних формах, в ході нашого дослідження слугували індикатором розвитку науки, показником зміни її структури, свідченням поступового розширення й ускладнення об'єкта і предмета вивчення логопедії та спеціальної освіти загалом.

Ми вбачаємо необхідність аналізу в нашій роботі дисертаційних досліджень з огляду на те, що:

1. Дисертаційне дослідження є значним внеском у розвиток наукового знання кожної окремої галузі. Без аналізу дисертацій неможливо повною мірою усвідомити та представити стан теоретичних та практичних знань у певній галузі науки.

2. Дисертація є одночасно науковою та кваліфікаційною роботою, що зобов'язує автора дотримуватись певних вимог, а саме: розширене обґрунтування актуальності визначеної теми, виділення об'єкта, предмета, мети, гіпотези, завдань, методології та методів дослідження, основних понять тощо. Для інших видів представлення та апробації результатів наукових пошуків така чітка внутрішня структура та логіка викладення є не притаманною та не обов'язковою.

3. В дисертації є обов'язковим детальний аналіз попередніх актуальних досліджень з виділенням основних положень цих робіт, на які спирається

дисертант, що забезпечує можливість відстежити поступальні зміни та розвиток певних науково-педагогічних ідей, теорій тощо.

4. Обґрунтування практичного значення, яке є обов'язковим для дисертаційних робіт, дає можливість прослідкувати зв'язок науки та практики, зіставляючи заявлене значення з реальним станом практики спеціальної освіти [2, 46-47].

Погоджуючись з О. Адаменко (2006), Г. Дюментоном (1987) та ін., в ході нашого дослідження вважаємо наукові та науково-методичні статті, що публікуються або були опубліковані раніше у провідних фахових збірниках з педагогіки, спеціальної освіти (раніше – дефектології, корекційної педагогіки), спеціальної психології з проблем теорії та практики логопедії в Україні такими, що: 1) є засобом передачі наукових знань у часі і просторі; 2) є підсумковим етапом дослідження або його певної структурно та логічно завершеної частини; 3) надають авторові змогу своєчасно представити науковій спільноті результат дослідження та зробити доступною нову інформацію, отриману в ході дослідження; 4) здатні не тільки відобразити наявний стан заявленої галузі науки, але і прискорити її розвиток [2; 28]. Зазначимо, що метою відповідної наукової статті в ідеалі є повідомлення про отримані важливі дослідницькі результати задля прогресу відповідної галузі наукових знань. Також статті мають проходити певні процедури рецензування, редагування та фільтрації, тому інформація, що міститься в них, є, зазвичай, обґрунтованою і науково коректною [28].

Отже, спираючись на вищесказане, вважаємо, що наукова періодика є важливим джерелом вивчення особливостей розвитку науки відповідного історичного періоду.

Необхідність аналізу підручників в своєму дослідженні вбачаємо опираючись на твердження Л. Чепурної, яка наголошує, що підручник, будучи носієм змісту освіти, завжди є відображенням системи цінностей, ідеології, культури, світогляду та пануючих стереотипів сучасного йому суспільства, де втілено знання та, обов'язково, наукові досягнення тієї чи

іншої історичної епохи [192, 24]. Адже, за твердженням С. Гончаренка, формування та розвиток теорії відбувається у сфері науки, а оволодіння теорією – у процесі навчання [26]. В ракурсі нашого дослідження – практичне впровадження теоретичних знань відбувається в процесі спеціального навчання та корекційної роботи.

В контексті нашого дослідження підручники та навчальні посібники, в залежності від цільової аудиторії тих, хто навчається, умовно можна розподілити на дві групи: 1. підручник для студентів ЗВО, які здобувають освіту зі спеціальності 016 Спеціальна освіта (логопедія) – навчальна книга, що є засобом засвоєння науково-теоретичних та практичних знань з логопедії з метою подальшого їх застосування в професійній діяльності; 2. навчальний підручник для дітей з порушеннями психофізичного розвитку – навчальна книга, де містяться знання із загальношкільних дисциплін, але викладені за структурою та в обсязі, необхідному для успішного засвоєння матеріалу дітьми відповідної нозології. І ті, і інші підручники, вважаємо, є результатом наукових пошуків українських вчених в галузі спеціальної освіти.

У філософії освіти поняття «теорія науки» має широке та вузьке значення. Згідно із «Філософським енциклопедичним словником» (2002), в широкому значенні, теорія – це комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на тлумачення й пояснення будь-яких явищ; особлива сфера людської діяльності та її результати, що охоплює сукупність ідей, поглядів, концепцій, вчень, уявлень про об'єктивну дійсність, протистоїть практиці як предметно-чуттєвій діяльності й водночас перебуває з нею в органічній єдності. Теорія виростає з практики, узагальнює її та обґрунтовується нею, а практика осмислюється, організовується і спрямовується теорією [146, 633-634].

Теорія є найрозвинутішою і найдосконалішою формою організації наукового знання. В сучасних умовах теорія виступає основною формою розвитку науки [145].

Узагальнюючи вищезначені положення, С. Кушнірук визначає теорію певної галузі науки як: «1. Форму достовірного наукового знання про дійсність; систему понять, тверджень, доказів, яка з'ясовує закономірності та зв'язки у суспільстві, виникає внаслідок практично-пізнавальної діяльності, відображаючи собою мисленнєві процеси дійсності; 2. систему знань високого ступеня узагальнення, що орієнтуються на пояснення тих чи інших сторін дійсності, необхідних для практичних дій; 3. може бути вихідним пунктом наукових досліджень, або їх результатом» [90].

Найбільш відповідним визначенням поняття «теорія науки» відносно предмета нашого дослідження вважаємо визначення Б. Коротяєва, згідно якого теорія будь-якої галузі педагогічної науки – система знань, яка пояснює та описує строго визначене коло педагогічних явищ і передбачає керівництво ними; дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки дійсності. Автор також влучно класифікує «теорію науки» за різними ознаками як: 1. розроблену наукову систему (знання, отримані в ході наукових досліджень та опубліковані у дисертаціях, монографіях, статтях, збірниках тощо); 2. складну дидактичну систему (знання, впорядковані та викладені в підручниках, посібниках та лекційних курсах) [88, 7].

У сучасних умовах трансформація вітчизняної наукової системи та її вихід на позиції практичного втілення результатів досліджень у зразках, моделях, технологіях пов'язані з діяльністю *наукових шкіл*. Саме вони завдяки багаторічному досвідові, апробованим методам дослідження та стилям керівництва залишаються результативними й дієвими науковими структурами.

За даними С. Гончаренка «у науковій літературі при розгляді діяльності наукових шкіл найчастіше спираються на чотири основні ознаки: • опрацювання нового оригінального напрямку в науці; • спільність основного кола проблем, які розв'язуються в школі, для всіх її представників; • спільність принципів і методичних прийомів розв'язання поставлених задач; • навчання молодих учених науковій творчості в широкому розумінні

цього слова, яке полягає в безпосередньому і тривалому науковому контакті керівника школи та його учнів» [25, 28].

У межах даного дослідження термін «наукова школа» розуміємо як «неформальний творчий колектив дослідників різних поколінь» [128, 49], які об'єднані загальною програмою, спільністю підходів, стилем дослідницької роботи, що здійснює наукові дослідження під керівництвом визнаного лідера, що робить внесок у реалізацію і розвиток дослідницької програми, здатний активно представляти й захищати цілі та результати програми різноманітними засобами й методами.

Варто зазначити, що активна підготовка наукових кадрів як один із важливих результатів діяльності наукових шкіл, використання ними методів науково-педагогічного дослідження, підвищення ефективності фундаментальних досліджень та упровадження в практику свідчить про їх не тільки наукову, а ще і педагогічну спрямованість.

1.2. Ретроспективний аналіз становлення наукових досліджень вітчизняної логопедії

Реконструкція історії становлення та розвитку теоретичних основ логопедії є необхідною умовою розуміння сучасного і прогнозування майбутнього зазначеного напрямку наукових досліджень, взагалі усієї системи спеціальної освіти, адже на думку В. Візгіна, Б. Комісарова, В. Савельєва, «сили епистемогенезу, що призвели до виникнення знань в минулому, продовжують діяти й сьогодні, і завдяки цьому минулому, знання можуть відроджуватися в новій історичній епосі» [192].

Значення логопедії як науки, що не тільки вивчає закономірності попередження і подолання порушень мовлення спеціальними педагогічними методами, але і сприяє повноцінній участі людини в суспільному житті, надзвичайно велике. Відомо і значення науки про порушення мовлення для ряду багатьох суміжних або близьких наук (фізіології, психології,

лінгвістики, невропатології, психопатології, оториноларингології тощо), що використовують знання з логопедії при вивченні людини. Незважаючи на її значимість та на те, що уже до третьої чверті ХІХ ст. (з часу виходу в світ капітальної праці А. Куссмауля – 1877 р.) вчення про порушення мовлення виділилося в самостійну галузь знання та почалося становлення окремої науки, до теперішнього часу історії становлення та розвитку української логопедії як цілісного явища досі не створено [9, 3].

Необхідність вивчення історії вітчизняної логопедії підкреслюється низкою вчених, проте спеціальних робіт, присвячених вивченню історії логопедії саме як окремої області наукових знань в Україні надзвичайно мало.

У дослідженнях російського вченого В. Селіверстова (1978, 1979, 1983) аналізуються уявлення про порушення мовлення в Древній Русі, тобто, відповідно до загальноприйнятої філософської періодизації історії науки, ще у донауковий період історії вітчизняної логопедії. Роботи Н. Власової та К. Беккера (1983), С. Коноплястої (2010), І. Сікорського (1889), І. Тонконог (1954), Ж. Глозмана, Л. Цветкової (1987) та ін. присвячені вивченню історії окремих форм порушень мовлення.

Дослідження теорії логопедії, як і будь-якого іншого явища, враховує єдність всіх категорій діалектичної філософії. При цьому на перший план виступають категорії історичного і логічного в їх нерозривному взаємозв'язку. Оцінка уявлень про порушення мовлення проводилася нами в зіставленні з попередніми із наступними етапами, в тому числі і сучасним. Це дало можливість встановити взаємозв'язок минулого і сьогодення, визначити можливі перспективи розвитку науки.

При виділенні етапів історії становлення теоретичних основ логопедії в Україні використовувався ряд критеріїв (з урахуванням їх складних та неоднозначних зв'язків), серед яких: соціально-економічний устрій суспільства, його культура, стиль мислення в науці, провідні напрямки

досліджень в науках про людину, в тому числі тих, що вивчають порушення мовлення, потреби суспільства в дослідженні порушень мовлення.

Вчення про порушення мовлення зародилося в Античну епоху і пройшло ряд періодів свого розвитку. В Західній Європі роботи, присвячені порушенням мовлення (І. Беме, Р. Вуазен та ін.) з'явилися на рубежі XVIII – XIX ст. А. Безлюдова в своєму дослідженні [9] зазначає, що на території Російської Імперії до другої чверті XIX ст. спеціальних досліджень, що стосувалися порушень мовлення знайти не вдалося. Перша наукова праця на території Російської імперії з питань порушень мовлення – монографія Х. Лагузена «Способы преодоления заикания» з'явилася в 1838 році [92].

На етапі з другої чверті XIX ст. по 1860 г. матеріали та відомості про порушення мовлення в основному містилися в перекладах і оглядах робіт зарубіжних авторів. Вітчизняних робіт на цьому етапі вкрай мало. Проте А. Безлюдова зазначає, що монографія Х. Лагузена не поступалася, а багато в чому перевершувала рівень зарубіжних досліджень цієї форми порушення мовлення [9]. Публікації того періоду стосувалися здебільшого відомостей про заїкання та порушення голосу.

На даному історичному етапі розвитку суспільства підвищення інтересу до дослідження порушень мовлення та голосу сприяло зростання соціально-економічної потреби в «мовленнєвих» професіях [9]. Крім того, активно розвивалися науки про людину (анатомія, фізіологія, клінічна медицина та ін.), де також накопичувалися знання про порушення мовлення та голосу. У перекладах і оглядах робіт зарубіжних авторів при вивченні етіології, симптоматики, подолання, рідко – механізмів порушень мовлення, як правило, використовувався суто емпіричний підхід. В основному описувалися тільки зовнішні, здебільшого одиночні і розрізнені явища. Також слід зазначити, що порушення мовлення розглядалися переважно в медицині та частіше стосувалися окремих клінічних випадків.

Методи подолання порушень мовлення у більшості авторів носили симптомологічний, механічний характер та мали медичне спрямування.

Тобто, можна стверджувати, що протягом даного історичного періоду відбувалося активне накопичення фактологічного матеріалу про порушення мовлення, створювалися основи для формування вітчизняної області знань про порушення мовлення, проте, логопедію як окрему науку неможна вважати повністю сформованою, адже саме в цей період авторами тільки починають використовуватися окремі педагогічні методи корекції порушень мовлення [9; 111].

У другій половині XIX століття зростає кількість вітчизняних робіт, що стосуються порушень мовлення. Зміна стилю наукового мислення (перехід від незмінності до зміни і розвитку) сприяла формуванню основних напрямків в науці, зокрема, в природознавстві, це: систематизація досліджуваного матеріалу, розгляд явища в розвитку і в контексті зовнішніх і внутрішніх умов, інтеграція та диференціація наук. Ці напрямки відбилися і на розвитку уявлень про порушення мовлення, що призвело до початку вивчення уже багатьох форм порушень.

На території Російської імперії з ряду наук (анатомії, фізіології, психології, медицини та ін.) поступово виділилася спеціальна область знань – логопатологія (термін А. Куссмауля, 1877 р.). Починають формуватися уявлення про її об'єкт (людину з порушеннями мовлення) та предмет вивчення (порушення мовлення) та методах діагностики порушень мовлення. Домінуючим був метод спостереження.

Починаючи з 1880-тих років, наукові роботи про порушення мовлення вітчизняних авторів ні в кількісному, ні в якісному відношенні не поступаються роботам авторів зарубіжних, а деколи навіть їх перевершують (М. Манассеїн (1882), І. Сікорський (1889), А. Остроградський (1899) та ін.). Ці праці дають змогу визначити пріоритет українських та російських дослідників у відкритті ряду явищ, що відносяться до порушень мовлення. Чітко прослідковується тенденція до виявлення складних і неоднозначних зв'язків в досліджуваних явищах, що призводить до багатоаспектного вивчення наукових явищ і розгляду їх у процесі розвитку, особливості якого

визначалися різноманітними факторами. Саме це багато в чому визначило специфіку вітчизняної логопатології і логопедії як окремих галузей наукових знань на даному історичному етапі.

Прихильниками функціонального підходу до вивчення порушень мовлення були І. Сікорський, В. Олтушевській, І. Хмелевський ін. Для їх наукових робіт характерним було прагнення до різнобічного і одночасно цілісного аналізу порушення мовлення. Часто у взаємозв'язку аналізуються етіологія, механізми, симптоматика, динаміка, методи попередження і подолання порушень мовлення. Багато вчених використовують принцип розвитку: порушення мовлення аналізується ними як процес, характер якого залежить багатьох факторів. Ряд авторів спеціально досліджують порушення мовлення у дітей [9].

У роботі В. Олтушевського (1898) формулюються об'єкт і предмет логопатології, розробляється її система. Починають використовуватися різні методи дослідження: емпіричні (в основному спостереження), організаційні (порівняння різних форм порушень мовлення, описуються норма та порушення мовлення), інтерпретаційні (аналіз наукових фактів в структурі чітко визначених теорій) і статистичні методи. Проте подолання (корекція) порушень мовлення досі носить симптоматичний характер з використанням механічних методів. І лише поодинокі автори починають розробку етіопатогенетичних підходів до подолання порушень мовлення та враховують особливості етіології, механізмів, симптоматики, динаміки порушень мовлення тощо.

Логопедія, як самостійна спеціальна педагогічна наука, що формується в цей історичний період на базі накопичених знань з логопатології, бере до уваги багато анатоμο-фізіологічних та соціально-психологічних чинників порушень мовлення, серед яких особлива роль відводиться особливостям особистості і явищам мікросоціального середовища. Саме ці чинники впливали на розробку педагогічних методів подолання порушень мовлення, які характерні для логопедії.

Починаючи з 1890-тих років в працях вітчизняних науковців, що стосувалися порушень мовлення, аналізуються вже всі форми порушень (М. Богданов-Березовський, 1909; Г. Неткачев, 1909-1913; Г. Трошин, 1915; С. Доброгаєв, 1922 та ін.). Відбувається становлення міждисциплінарного підходу до аналізу порушень мовлення, який враховує вплив на нього різноманітних факторів. Домінуючим стає функціональний напрямок вивчення порушень мовлення, що характеризується реалізацією принципів системності, розвитку, співвідношення мовленнєвих та немовленнєвих процесів, особистісний принцип тощо. Виділяються різноманітні підходи до вивчення порушень мовлення: фізіологічний (С. Доброгаєв та ін.), неврологічний (М. Кроль, А. Кожевніков та ін.), психологічний (Г. Неткачев та ін.). Посилюється увага до порушень мовлення у дітей (Г. Трошин, М. Богданов-Березовський, Г. Неткачев та ін.).

Використовуються різні методи дослідження порушень мовлення, серед яких широко починає застосовуватися експеримент, що значно підсилило якість наукових робіт про порушення мовлення. Основними методами подолання порушень мовлення стали етіопатогенетичні, системні та комплексні методи, а симптомологічні та механічні почали використовуватися значно рідше .

Логопедія набуває статус самостійної науки. Почали широко використовуватися педагогічні методи попередження і подолання різних форм порушення мовлення та різноманітні методи виховання дітей з порушеннями мовлення.

Отже, аналіз наявних літературних джерел засвідчив, що саме на початку другої половини XIX – в кінці XIX століття формувалася громадська і наукова думка про необхідність навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Ще в дореволюційні часи вчені та громадськість неодноразово звертали увагу на необхідність організації корекційної допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку, зокрема логопедичної допомоги дітям з тяжкими порушеннями мовлення

(М. Богданов-Березовський, Х. Лагузен, Г. Неткачев, Ф. Рау, І. Сікорський, І. Хмелевський та ін.). Порувалися питання і на різноманітних наукових конференціях, з'їздах, висвітлювались у наукових монографіях та періодичних виданнях. Саме це зумовило потребу розробки та наукового обґрунтування нових напрямів корекційної допомоги особам з порушеннями психофізичного розвитку [62, 9-27].

Однак, Є. Петровський зазначає, що в дореволюційні часи масові теоретичні дослідження в галузі спеціальної освіти не проводились, оскільки не існувало окремих централізованих науково-дослідних закладів [113, 22-23]. Також, не зважаючи на чисельні ініціативи дослідників-аматорів та гостру потребу у наданні логопедичної допомоги дітям з порушеннями мовлення, державних закладів для них в Україні у цей період не існувало.

За даними історико-педагогічних досліджень, після революційних подій 1905–1907 років в Україні намітились прогресивні тенденції в розвитку вищої педагогічної освіти, і, як наслідок, наукової діяльності на базі закладів вищої освіти. У 1905 році почали діяти Київські приватні загальноосвітні вечірні жіночі курси А. Жекуліної, у 1906 році – Київські вищі жіночі курси, в 1907 році – Київський Фребелівський педагогічний інститут, в 1909 році – Київський учительський інститут. Цей період характеризується появою нових гуманістичних концепцій розвитку педагогічної освіти, а також різноманітних авторських теорій [50].

Початком організації вищої дефектологічної освіти в Україні можна вважати саме відкриття у 1907 році Фребелівського жіночого педагогічного інституту в м. Києві, де вперше в Україні розпочалася підготовка вчителів-дефектологів. Засновником і першим директором цього інституту був професор І. Сікорський, завідувач кафедри психіатрії і нервових хвороб Київського університету св. Володимира [141].

Відповідно до Статуту, в 1909 р. Київське Фребелівське товариство, яке було створено з метою виходу педінституту з-під шефства Київського товариства трудової допомоги для інтелігентних жінок, відкрило у своєму

складі педагогічний інститут, дитячий садок, початкову школу, дитячий притулок та педагогічну амбулаторію. За словами І. Сікорського, означені заклади внутрішньо пов'язувались між собою, складаючи педагогічне ціле, що, в свою чергу, було тогочасним своєрідним прообразом сучасного навчально-виховного та науково-дослідного комплексу [106, 125-141].

Фребелівський педагогічний інститут засновувався і розглядався в системі педагогічного об'єднання як «вища жіноча педагогічна школа для наукової і практичної підготовки слухачок до педагогічної діяльності». Високий рівень професорсько-викладацького складу підтверджує вирішальне значення педагогічної підготовки на високому саме науковому рівні у навчально-виховному процесі педвузу [139].

Також слід зазначити, що саме на початку ХХ століття активно почали створюватися громадські організації – Українське товариство глухих (УТОГ), Українське товариство сліпих (УТОС). Тоді ж необхідною і важливою формою підготовки та перепідготовки фахівців, які працювали з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку стали курси з підготовки спеціальних кадрів, підвищення кваліфікації та стажування лікарсько-педагогічного персоналу, що, в свою чергу, також потребувало навчально-методичного забезпечення та наукового обґрунтування. Така робота проводилася на базі Лікарсько-педагогічних кабінетів Києва, Одеси, Харкова, Катеринослава та Одеської науково-дослідної кафедри педології (педагогічний інститут) [83, 31-36].

Революція 1917 року стала могутнім поштовхом до розвитку дефектологічної освіти (тут і далі вживається термінологія, характерна для архівних та літературних джерел досліджуваного періоду, що на сучасному етапі розвитку суспільства та науки вважається застарілою) в Україні та відповідного напрямку наукових досліджень. Адже до Жовтневої революції дефектологічний рух був розрізненим, маловідомим і педагогам, і лікарям, а тим більше широким масам населення. Спеціальна література була поширена тільки у вузьких колах спеціалістів та була малочисельною. Заклади для

дітей з порушеннями психофізичного розвитку були відокремлені від шкіл для дітей з нормальним розвитком [163, 76-77].

Ці фактори вимагали змін та нової системи освіти для дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Потрібно було розробити нову мету, завдання і методи навчання і виховання цих дітей. Після соціалістичної революції держава взяла на себе піклування про таких дітей, відмовившись від благодійництва, справу була передано до Народного комісаріату освіти. Але в тогочасних умовах першочерговим завданням була боротьба за виживання. Голод, безпритульність та епідемії затримували та ускладнювали розробку цих завдань. Життя вимагало від оздоровчо-лікувального напряму організованих форм виховання і спеціального догляду за дітьми з порушеннями [164, 92].

В цей час в країні проводиться багато нарад, і на I Всеросійському з'їзді медико-санітарних відділів, що відбувся в червні 1918 року була представлена нова дефектологічна програма [163, 76-77].

В цей час в Україні при відділі соціального виховання Губнаросвіти в серпні 1920 року відкривається Секція для дефективних дітей. До неї входили такі категорії дітей: сліпі, глухонімі, розумово відсталі, морально-дефективні та соматично-дефективні. В науковій роботі Секції ставилося питання про необхідність вивчення матеріалів по психології дітей з порушеннями психофізичного розвитку та використання вказівок, які є в науковій літературі [167, 65-66].

В основу теоретичних розробок періоду 1918-1919 рр. на території СРСР було покладено дослідження Ф. Рау, В. Кащенко, М. Богданова-Березовського, Д. Фельдберга та ін. Ними було розпочато проведення диференційної діагностики порушень мовлення від інших порушень розвитку. Зокрема, це стосується роботи закладів для глухонімих дітей, де спільно навчалися і виховувалися діти з різними рлоушеннями мовлення (Ф. Рау), для яких доцільно було б організувати спеціальні амбулаторії, на базі яких фахівці проводили б роботу з виправлень цих порушень. На жаль

(за твердженням А. Добрової), ці пропозиції Ф. Рау не знайшли підтримки і були реалізовані лише у 1930-х роках [33].

В цей час основні заходи щодо спеціального навчання та виховання, а отже і наукових пошуків в області спеціальної освіти, здійснювалися, здебільшого, стосовно розумово відсталих, глухонімих і сліпих дітей. Так, на I Всеросійському з'їзді діячів по боротьбі з дитячою дефективністю та безпритульністю, який відбувся у 1920 р., було порушено питання про створення для дітей з порушеннями психофізичного розвитку спеціальних закладів і включення їх в систему державної освіти [177]. Увага зосередилася на навчанні та вихованні дітей із сенсорними (глухонімих, сліпих) та інтелектуальними порушеннями (розумово відсталих). Питання щодо навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення на З'їзді не порушували, а отже ця проблема залишилася поза увагою наукової громадськості, не зважаючи навіть на те, що ще до революції була доведена важливість логопедичної допомоги (Ф. Рау, І.Сікорський та ін.) [11, 14].

Отже, у 1920-х роках ХХ ст. відбувалося поодиноким охоплення системою освіти дітей з порушеннями мовлення, проте, внаслідок недосконалості діагностичних методів ці діти не визнавалися окремою категорією – діти з порушеннями мовлення, яка потребує навчання у спеціальних закладах та наукової розробки проблеми їх освіти. Підтвердженням цього є відомості про існування у 1920-х роках лише закладів для розумово відсталих, глухонімих і сліпих дітей [11, 20], хоча вчені і практики розуміли необхідність навчання й дітей з іншими порушеннями психофізичного розвитку. Вони вказували на виключну важливість правильної вимови, яка б сприяла ефективній навчальній діяльності дітей. Дедалі гостріше поставало питання про необхідність запровадження заходів, спрямованих на подолання порушень мовлення. Ці та інші питання порушувалися на численних конференціях та з'їздах. Так, на II Всеросійському з'їзді з дитячої дефективності (1926) та З'їзді працівників освіти у секції важкого дитинства (1927) порушувалося питання про

необхідність подолання мовленнєвих порушень у дітей (доповіді О. Рау, А. Граборова). На першому педологічному з'їзді у 1927 р. у секції важкого дитинства була ухвалена резолюція, в якій пунктом 9 обґрунтовувалася необхідність виправлення порушень мовлення у розумово відсталих школярів і дітей без порушень психофізичного розвитку [52; 173; 187].

Важливим кроком у справі підготовки спеціальних педагогів було висунуте І Всеросійським з'їздом діячів по боротьбі з дитячою дефективністю та безпритульністю завдання щодо організації вищої дефектологічної освіти: Державний інститут дефективної дитини НКОЗ (1920) та Педагогічний інститут дитячої дефективності НКО (1921), які було об'єднано у 1924 р., і в 1930 р. реорганізовано в дефектологічний факультет Московського державного педагогічного інституту. До навчальних планів цих закладів вищої освіти входив курс логопедії, кожен студент-дефектолог мав засвоїти теоретичні знання та практичні навички. Це було логічно, оскільки, як зазначав Ф. Рау, дефективні діти більшою мірою страждають порушеннями мовлення, аніж учні загальноосвітніх шкіл, що гальмує опанування ними грамоти та основ наук [177].

В історії України період початку 20-х років ХХ ст. ознаменувався організацією інститутів народної освіти та значною низкою реформ в педагогічній галузі. Втім, внаслідок перенесених воєн, громадянської війни та голоду, що охопили майже всі території України, підготовка кадрів для потреб освіти, організація наукових установ та ґрунтовних наукових досліджень практично призупинилась. Це значно ускладнило діяльність дитячих будинків для дефективних дітей, мережа яких поступово розширювалась.

В цей період часу суспільство країни потребувало створення чіткої системи підготовки вчителів для загальноосвітньої школи та шкіл для дітей з різними порушеннями розвитку, установ соціального виховання, професійних шкіл та політосвітніх установ, кадрів вищої кваліфікації та, відповідно, наукового керівництва означеними процесами.

Однак, учительські інститути, учительські семінарії та вищі жіночі курси, які здійснювали професійну підготовку педагогів до 1920 року, не могли дати суспільству педагога, який би зміг забезпечити відповідним освітнім рівнем широке коло дітей та дорослих і мав би ґрунтовну як методичну, так і наукову підготовку.

Оцінюючи ситуацію, що склалася, 15 липня 1920 року управління вищих шкіл м. Києва ухвалило рішення про створення Київського вищого інституту народної освіти імені М.П. Драгоманова на базі Київського університету Святого Володимира та Київських вищих жіночих курсів. До складу інституту також увійшли народні університети, географічний, Київський Фребелівський та Київський учительський інститути, приватні жіночі педагогічні курси [101].

Відповідно до завдань, поставлених Наркомосом УРСР, у результаті реформування вищої педагогічної освіти щойно створені інститути, серед яких і Київський ІНО, мали об'єднати наявні наукові сили університетів та учительських інститутів для підготовки педагогів, здатних розв'язувати складні питання навчання і виховання учнів, в тому числі і з порушеннями психофізичного розвитку. Виконання цього завдання покладалося на науково-педагогічні кадри, значну частину яких становили педагоги з дореволюційним досвідом роботи. Наукові здобутки викладачів, які розпочали свою діяльність в КІНО, лягли в основу процесу формування науково-педагогічних шкіл Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова [29; 101].

Основу професорського складу Київського ІНО становили такі відомі педагоги-практики, як С. Ананьїн, Г. Іваниця, К. Лебединцев, В. Родніков, як дефектолог в штат КІНО був запрошений і І. Соколянський. Обіймаючи посаду доцента кафедри педології КІНО, І. Соколянський читає курси «Вступ до сурдопедагогіки», «Сурдопедагогіка», «Методика навчання глухонімих», надає консультативно-методичну допомогу практичним працівникам спеціальних закладів [15, 5-10; 89].

Наукова діяльність І. Соколянського сприяла значному збагаченню напрямів педагогічних досліджень у Київському інституті народної освіти. Вчений був прихильником педологічного підходу до виховання дітей, та брав активну участь у дослідженнях найактуальніших на той час проблем навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку [101].

Важливо не оминати увагою той факт, що до певного часу існування факультету спеціальної та інклюзивної освіти в НПУ імені М.П. Драгоманова (не беручи до уваги його численні структурні та організаційні зміни, багаторазове закриття та повторне відкриття) тривалий період часу серед професорсько-викладацького складу ще не було випускників, тобто молодих спеціальних педагогів та психологів, вихованих відповідно до потреб і завдань розвитку тогочасної спеціальної педагогічної науки. Така тенденція спостерігалась і в інших закладах вищої освіти України [101].

Значний часовий проміжок внесок досвідчених науковців різних областей науки, як дефектологічної, так і медичної та психологічної, у розвиток системи підготовки майбутніх спеціальних педагогів, дуже відчутний. Наукові та педагогічні кадри інституту, вже відомі тогочасній українській науці своїми здобутками, що здійснювали підготовку професійних кадрів в галузі спеціальної освіти, сприяли формуванню системи науково-педагогічного пошуку в закладі, займаючись підготовкою молодих науковців [80; 101].

Так, для прикладу, І. Соколянський, за твердженнями дослідників його наукової спадщини, підготував понад двадцять учених-педагогів і психологів високої кваліфікації (кандидатів, докторів наук, професорів) [36, 52.], які у подальшому сприяли розвитку теорії спеціальної освіти, здійснювали вплив на розвиток шкільної практики та, прямо чи опосередковано, активно сприяв становленню та розвитку відомих українських наукових шкіл сурдопедагогіки та тифлопедагогіки (М. Ярмаченко, Р. Краєвський, Г. Кобернік, Н. Засенко, Е. Гроза, І. Моргуліс та їх послідовники Л. Фомічова, М. Шеремет, Є. Синьова, С. Федоренко, К. Глушенко та ін.)

[15], які продовжують свою наукову діяльність у складі НПУ імені М.П. Драгоманова, та, плідно працюючи, зумовлюють сучасний вектор розвитку наукової думки в різних галузях спеціальної освіти України.

Наукові погляди І. Соколянського формувалися, в свою чергу, під впливом прослуханих у студентські роки лекцій на педагогічному відділенні природничо-історичного факультету Санкт-Петербурзького психоневрологічного інституту, який він закінчив у 1913 р. Його викладачами були відомі фахівці в галузі фізіології та лікувальної педагогіки – І. Павлов, Б. Бехтерев, А. Крогіус, М. Недлер, О. Негаєв та інші [15, 5-10].

Важливу роль у розвитку наукових досліджень в галузі спеціальної освіти, в тому числі і логопедії, шкільної практики та у підготовці педагогів до роботи в спеціальних закладах освіти відіграли створені у 1922 р. НКО УРСР Центральний (Харківський) та обласні (Київський, Катеринославський, Одеський, Харківський) лікарсько-педагогічні кабінети. Серед завдань, що стояли перед ними, виділимо: вивчення дітей з порушеннями психофізичного розвитку, дослідження особливостей їх психічного і фізичного розвитку, розробка методів діагностики, засобів навчання та виховання.

У 1923 році, після перенесення столиці України з Києва до Харкова, Наркомос України, разом з усім урядом переїхав до нової столиці.

В цьому ж році на базі педагогічної лабораторії дослідної станції Управління соціального виховання було організовано відділ, а потім спеціальну школу-клініку для сліпоглухонімих, яка згодом стала майданчиком для проведення науково-дослідної роботи з найактуальніших проблем спеціальної освіти, пов'язаних з навчанням, вихованням і розвитком дітей вищезазначеної категорії.

Важливу роль у пошуках ефективних засобів і прийомів навчання дітей різних нозологій відіграла діяльність Харківського лікарсько-педагогічного кабінету, завдання якого полягали у обстеженні вже більш широкого кола дітей з порушеннями психофізичного розвитку, вивченні їх особливостей та

можливостей інтелектуального розвитку. Значна увага приділялася підвищенню якості педагогічної роботи в освітніх закладах для таких дітей.

Науково-дослідна діяльність І. Соколянського під час проживання в Харкові була ознаменована, як зазначають В. Бондар та В. Синьов, набуттям теоретично і практично значущого досвіду для всіх сучасних галузей спеціальної освіти і, зокрема, щодо продуктивності поєднання у дослідженнях та при розробці технологій рефлексологічного та культурологічного підходів до навчання з орієнтацією на мотивацію діяльності дітей, детермінованою їх соціально значущими для особистості компенсаторними потребами [15, 10]. Значного розвитку та методологічного обґрунтування набув зміст вищої освіти та підвищення кваліфікації сурдопедагогів, за рахунок впровадження нових наукових розробок з підготовки спеціалістів означеного напрямку, психології глухої дитини, спеціальних методик виховання, навчання та розвитку дітей з порушеннями слуху та ін.

Характеризуючи 20-ті роки ХХ століття на шляху розвитку спеціальної освіти та науки в Україні, необхідно приділити увагу роботі Одеського педологічного інституту по боротьбі з дитячою дефективністю, що працював ще з початку 1919 року. Колективом Інституту, на основі результатів досліджень, було розроблено загальні підходи до діагностики та корекції порушень психофізичного розвитку у дітей в Україні та плани і програми курсів підготовки та перепідготовки професійних кадрів для роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку у спеціальних закладах освіти.

Починаючи з грудня 1922 року у м. Харкові приступила до виконання організаційних і практичних робіт Центральна дослідна станція Науково-педагогічного Комітету Головоцвиху Української РСР. В її складі два кабінети: Науковий Кабінет Нормального дитинства та Лікарсько-педологічний Кабінет дефективного дитинства. Цими установами розглядалися питання стосовно вивчення дитячої навчальної книги, розробки комплексного методу навчання, науково обґрунтованого обстеження

фізичної і психічної природи дітей шляхом спостереження за ними в закладах для осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Важливою подією для подальшого розвитку дефектології став II з'їзд соціально-правової охорони неповнолітніх (СПОН), що відбувся в 1924 році. Результати роботи з'їзду не тільки привернули увагу Наркомосу до необхідності організації та формування освітніх та реабілітаційних закладів для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, але й тут були закладені теоретичні та методологічні основи майбутньої радянської спеціальної освіти.

Внаслідок виходу Постанови Ради Народних Комісарів (1926 р.) "Про організацію навчання дефективних дітей", "Про заклади для глухонімих, сліпих та розумово відсталих дітей та підлітків" [160, 57-58] почала розвиватись мережа спеціальних шкіл.

Протягом цього періоду було здійснено організаційне укріплення закладів спеціальної освіти, що сприяло розвитку української загальнопедагогічної та спеціальної педагогічної науки. Так, у квітні 1926 р. постановою Державного науково-методичного комітету Наркомоса УРСР у Харкові було створено Український науково-дослідний інститут педагогіки, що стало вагомим поштовхом для розвитку всієї спеціальної освіти та науки в тогочасній Україні [138]. На його базі велася активна робота щодо впровадження загального обов'язкового навчання дітей з порушеннями зору, слуху та розумового розвитку. Досліджувалися також питання про причини дитячої дефективності, їх походження, порядок комплектування шкіл учнями, методи і зміст навчання.

Слід зазначити, що вже в той час з'явився прогресивний досвід вивчення питання спільного навчання нормальних дітей та дітей з порушеннями психофізичного розвитку, яким займався Харківський лікарсько-педагогічний кабінет під керівництвом І. Соколянського.

З огляду на те, що на кінець 1920-х рр. діти з порушеннями мовлення навчалися в масових, допоміжних школах і школах для глухонімих дітей, у

1927 р. НКО видав наказ «Про заходи боротьби з мовленнєвою дефективністю у дітей шкільного та дошкільного віку», де наголошувалося на необхідності організації спеціальних шкіл, класів і груп для дітей з порушеннями мовлення.

У 1929 р., як доповнення до постанови уряду РРФСР «Про заходи для посилення роботи з виховання та навчання розумово відсталих, глухонімих та сліпих дітей та підлітків» (1927), видано додаток, де зазначалося, що всі попередні постанови стосовно дітей з порушеннями психофізичного розвитку поширюються і на заклади для пізнооглухлих та дітей з порушеннями мовлення, створення яких передбачалося найближчим часом. Необхідність організації та науково-методичного забезпечення логопедичної допомоги дітям поставала все гостріше. Як зазначає Т. Берник, соціально-педагогічні передумови для становлення системи логопедичної допомоги дітям з порушеннями мовлення на той період були такими: визнання необхідності виправлення мовленнєвих порушень; створення спеціальних педагогічних умов їхнього навчання і виховання, побудованого з урахуванням особливостей розвитку цієї категорії дітей; розширення кола наукових досліджень з питань логопедії, спрямованих на вивчення мовленнєвих порушень, їх діагностику, методи виправлення [11, 22].

Не зважаючи на те, що логопедія вже виділилася в окрему галузь саме педагогічної науки, все ж таки ще в 1930-тих рр. породжувались суперечки в теорії та практиці логопедії стосовно різних підходів щодо подолання порушень мовлення, на яких ми наголошували раніше. У наукових працях, виданих у 1930-тих роках на території СРСР педагогами та медиками, висловлювалися різні думки та підходи до розв'язання цієї проблеми та надавалися переваги різним підходам у подоланні порушень мовлення (медичним або педагогічним). Так, у праці «Дефекты речи. Происхождение, профилактика и воспитательное лечение», що вийшла у 1930 р., відомий фахівець в галузі логопедії М. Хватцев, зазначав, що особливої уваги у роботі з дітьми з порушеннями мовлення потребує організація «логотерапії» у

допоміжних школах і класах, де «мовленнєва дефективність» сягає майже 50 відсотків. Використання термінів «логотерапія» та «логотерапевт», замість прийнятих в педагогіці понять «логопедія» та «логопед,» було характерним для представників медичного напрямку. Свій вибір М. Хватцев мотивував тим, що дітям з порушеннями розумового розвитку потрібно не виправлення порушень мовлення педагогічними засобами, а їх лікування [148, 10].

У 1933 р. Народним комісаріатом освіти було надіслано лист до керівника методичного сектору Боданського, де йшлося про необхідність продовження психоневрологічного обстеження дітей дошкільного та шкільного віку з метою виявлення у них порушень мовлення. Підкреслювалось, що це дуже важливо, оскільки попередніми обстеженнями було виявлено, що 5% від загальної кількості дітей мають порушення мовлення (з заїканням, «гаркаві», «шепеляві» та ін.). В зв'язку з цим, сектор соціального виховання НКО вважав за необхідне поширити логопедичну допомогу серед учнів 1-4 класів загальноосвітньої школи, дітей з порушеннями мовлення, що відвідують дитячі садки та спеціальні групи при дитячих садках [16, 10-15].

В Інструктивному листі Наркомосу УРСР від 15 квітня 1934 р. «Про поширення мережі шкіл для фізично дефективних, розумово відсталих, дітей з порушеннями мовлення на 1934 р у зв'язку із запровадженням загального обов'язкового навчання дефективного дитинства» давалися такі визначення категоріям дітей і підлітків: фізично дефективних (калічних), розумово відсталих і з недоліками мовлення. Згідно з документом, до «логопатів» належали діти й підлітки, які мали те чи інше порушення мовлення: заїкання, алалію або афазію, гугнявість, шепелявість тощо [174]. Останні відносилися до легких форм мовленнєвих порушень. Виділення в цей час таких порушень мовлення, як: заїкання, афазія, алалія та недорікуватість пояснювалось тим, що дослідження вчених (і лікарів, і педагогів) спрямовувалися на вивчення саме цих порушень.

Політичний репресивний режим, що панував у 1930-ті роки в радянській Україні, торкнувся і освітньої галузі – чимало діячів педагогічної науки були позбавлені волі, серед яких були і науковці, які займалися питаннями спеціальної освіти.

Що ж стосується наукової роботи в галузі спеціальної освіти, яка могла б вестися на ґрунтовному рівні на базі Київського інституту народної освіти, слід описати організаційні перетрубації, які спіткали цей напрям професійної освіти та наукової діяльності, і, як наслідок унеможливили проведення логічних, послідовних та високо наукових досліджень.

У 1924 році лікарсько-педагогічний відділ факультету соціального виховання було закрито і з 1925 по 1929 роки дефектологічне відділення Київського інституту народної освіти не працювало.

У 1929-1930 н.р. Київський інститут народної освіти відновив підготовку дефектологів на психолого-педагогічному факультеті.

У 1934 році провідне дефектологічне відділення в Україні, яке готувало спеціалістів в галузі спеціальної освіти, було знову закрито.

У зв'язку з постановою Ради Народних Комісарів УРСР від 20 серпня 1939 року про загальне обов'язкове навчання аномальних дітей, знову гостро постало питання про необхідність підготовки вчителів-дефектологів. У зв'язку з цим у Київському педагогічному інституті народної освіти повторно відкривається дефектологічний факультет [83, 34].

Завдяки активним діям уряду щодо розгортання логопедичної допомоги, розширення мережі закладів, законодавчої підтримки, підготовки фахівців для роботи з виправлення порушень мовлення, стало можливим продовження подальших наукових досліджень щодо генезису мовленнєвих порушень, напрямів їх подолання. Так, в кінці 1930-х – на початку 1940-х років російським вченим Ю. Аркіним проводилися дослідження анатомо-фізіологічних основ голосу і мовлення, механізмів їхнього розвитку та шляхів виховання голосу. Вчений намагався детально розкрити механізм

утворення голосу і мовлення з метою допомоги фахівцям у правильному виправленні цих порушень [6].

Іншим аспектом у дослідженні голосу стала його охорона, зумовлена необхідністю того часу. З огляду на те, що частими були виступи дитячих колективів, перед якими стояло завдання «співати якомога голосніше», тому діти часто переходили на крик, який негативно впливав на голосові зв'язки, що могло призвести до втрати голосу. Результати медичних досліджень (К. Головська) [24] фіксували, що голосові зв'язки таких дітей у більшості випадків запалені, рух їх обмежений, через що спостерігається збільшення щитовидної залози, послаблення діяльності м'язів обличчя тощо, тобто запалення зв'язок позначалося й на інших органах організму.

У зв'язку з цією проблемою у січні 1938 р. була скликана Всеросійська нарада з питань хорових та індивідуальних співів та охорони голосу, в якому взяли участь представники України, Білорусі, Грузії та інших республік. На ній були ухвалені пропозиції, згідно з якими слід було встановити контроль за кількістю виступів дітей; вести систематичний огляд дітей-співаків лікарями-фоніатрами; проводити роз'яснювальні бесіди з дітьми щодо охорони їхніх голосів [11].

Крім того, увагу науковців привертало порушення писемного мовлення у дітей (Р. Левіна, О. Правдіна, [94, 89-95], Н. Сотніков [136, 143-147] та ін.). Вченими було зафіксовано, що у практиці шкільного навчання трапляються випадки, коли при відносно хорошій успішності дітей з усіх предметів спостерігаються труднощі в опануванні читанням і письмом, навіть не дивлячись на тривалу додаткову роботу. У психоневрологічній практиці таких дітей назвали алексиками (дислексиками) та аграфіками (дисграфіками). Було встановлено, що труднощі в оволодінні писемним мовленням тісно пов'язані з помітними відхиленнями в усному мовленні, які виражаються в порушенні звуковимови. Причину виникнення аграфії (дисграфії) та алексії (дислексії) вчені вбачали у змінах у слуховому сприйманні мовлення, в неточній диференціації мовленнєвих звуків.

Ціленаправлена наукова та методична робота в системі спеціальної освіти, та логопедії як її окремого напрямку зокрема, до початку Великої Вітчизняної Війни, що розпочалася в 1941 році, також велася в таких закладах системи Наркомосвіти УРСР, як Науково-дослідний інститут дефектології у м. Харкові та Центральний науково-методичний кабінет спеціальних шкіл у м. Києві, завданням яких було здійснення систематичної науково-методичної допомоги спеціальним школам: глухонімих, сліпих, туговухих, слабозорих, школам для дітей з порушеннями мовлення та підвищення якості навчання і виховання учнів, через підготовку підручників, методичної літератури та підручників.

Харківський Науково-дослідний інститут дефектології працював з 1923 року по жовтень місяць 1941 року, а Центральний науково-методичний кабінет спеціальних шкіл у м. Києві, організований за постановою Раднаркому УРСР у 1938 році, працював по липень місяць 1941 року і припинив тимчасово свою роботу в зв'язку з німецько-фашистською окупацією [163, 76-77].

Отже, період з 1930 до 1941 рр. характеризується становленням основ державної системи навчання і виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ): від організації перших форм ціленаправленої корекційної роботи з подолання порушень мовлення, до створення системи спеціальних закладів, що стало передумовою для подальшої розбудови цієї системи та формуванню цілеспрямованого напрямку наукових досліджень з проблем порушень мовлення та їх корекції. Завдяки вжитим за цей час заходам з'явилося нове бачення проблем навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення, виникли заклади дошкільної освіти, спеціальні школи, логопедичні пункти при допоміжних, масових школах, психоневрологічних кабінетах, розпочалася підготовка професійних кадрів для роботи з цією категорією дітей.

Після звільнення території України від фашистської окупації, незважаючи на економічну кризу, уряд країни, наукова і педагогічна

громадськість розпочали дії у справі розбудови спеціальної освіти та поновлення наукової роботи на звільненій території.

Висновки до 1 розділу

У розділі розкрито підходи дослідників до визначення базових та системоутворюючих понять дослідження, визначено його джерельну та методологічну базу.

1. Визначено та обґрунтовано вибір головних інформаційних джерел для аналізу становлення та розвитку теоретичних засад логопедії, якими є наукова продукція, де безпосередньо зафіксовано процес накопичення та перетворення знань про порушення мовлення та їх корекцію. Такими джерелами стали: дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук зі спеціальностей 13.00.03 – корекційна педагогіки та 19.00.08 – спеціальна психологія, наукова періодика (наукові та науково-методичні статті, тези доповідей конференцій) та наукові монографії, підручники для спеціальних шкіл та студентів ЗВО, що здобувають освіту зі спеціальності 016 Спеціальна освіта (логопедія) та інших суміжних спеціальностей. Результати наукових пошуків вітчизняних вчених у галузі логопедії, зафіксовані у відповідних формах, в ході нашого дослідження слугували індикатором розвитку науки, показником зміни її структури, свідченням поступового розширення й ускладнення об'єкта та предмета вивчення логопедії.

2. На основі аналізу дисертаційних досліджень історико-педагогічного спрямування, нами було їх об'єднано за метою наукового пошуку в відповідні напрями (умовні групи), а саме: *внесок окремих персоналій в розвиток спеціальної освіти* (В. Барко (2015), Віт. Бондар (2017), О. Козинець (2015), Н. Климко (2014), С. Корнєв (2009), Л. Кулик (2006), Є. Линдіна (2016), В. Синьов (2017) та ін.; *історія становлення та розвитку навчання й виховання дітей та дорослих з порушеннями в розвитку* (Віт. Бондар (1992), В. Золотоверх (2000), А. Орлов (2013), М. Супрун (2005), О. Таранченко (2006), С. Федоренко (2012), Л. Чепурна (2017), В. Шевченко (2006) та ін.; *професійна корекційна допомога та підготовка професійних*

кадрів (Т. Берник (2006), В. Гладуш (2012), Л. Одинченко (1996), О. Потапенко (2010), О. Шевченко (2004) та ін.).

3. На основі узагальнення та систематизації даних визначено суспільно-політичні (війни, революційні події, зміни уряду та державного устрою країни та ін.), соціально-економічні (занепад і підйом промисловості, зростання дитячої захворюваності), організаційно-педагогічні (розвиток спеціальних навчальних закладів, започаткування науково-дослідних установ, проведення дефектологічних з'їздів та конференцій, випуск науково-педагогічної літератури тощо) чинники, що сприяли становленню та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

4. Охарактеризовано поступальні етапи накопичення наукових знань з проблем порушень мовлення на території сучасної України у вигляді наукової літератури з означеної теми.

Зміст першого розділу дисертаційного дослідження висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Ковальчук Ж.М. Становлення та розвиток спеціальної освіти в Україні : історичний огляд. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2017. № 33. С. 31-36.

2. Ковальчук Ж.М. Передумови становлення теоретичних основ спеціальної освіти в Україні у першій половині ХХ століття. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2018. № 36. С. 62-68.

РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ЛОГОПЕДІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР у 1944-1991 рр.

2.1. Визначальність наукової діяльності професорсько- викладацького складу закладів вищої освіти та наукових установ

Найважливішою складовою класичної моделі університету є орієнтація саме на фундаментальну науку. Сучасні освітні концепції, такі, як Болонська, Лісабонська та ін., носять ненасильницький, лояльний характер та враховують національні особливості та традиції окремих країн та культур. Їх основна ідея розкривається в розумінні неможливості стандартизації та уніфікації освіти. А педагогічна освіта, особливо така її область, як спеціальна освіта, відрізняється високоорганізованою симбіотичністю знань та педагогічного таланту.

Постійна та систематична модернізація діяльності вищої школи зобов'язує здійснювати пошук зразків найкращого наукового та педагогічного потенціалу діяльності закладів вищої освіти (ЗВО) та ефективних інструментів їх досягнення. Тому важливим для нашого дослідження є визначальність наукової діяльності професорсько-викладацького складу в системі закладів вищої освіти та наукових установ [5, 5-14; 78].

З прийняттям Закону України «Про вищу освіту» (2014 р. (редакція 2019р.)) [118] значно активізувався процес формування, розвитку та функціонування ЗВО, зокрема і тих, що здійснюють фахову підготовку логопедів в Україні та забезпечують науково-методичний супровід даного процесу, як конкурентоспроможного освітнього та наукового простору [93, 24], до чого значно спонукало передбачене зазначеним вище Законом право ЗВО, який носить статус дослідницького, отримувати базове фінансування за бюджетною програмою на впровадження наукової діяльності обсягом не

менш як 25% коштів, що передбачаються на його утримання, для проведення наукових досліджень, підтримки і розвитку матеріально-технічної бази; формування на конкурсних засадах фундаментальних і прикладних досліджень, науково-технічних розробок і самостійного затвердження річного тематичного плану; формування на своїй базі інноваційних структурних одиниць різних типів, які здійснюють діяльність наукового спрямування тощо. Вище зазначене, в свою чергу, спонукає ЗВО до постійного безперервного самовдосконалення, активізації наукової діяльності науково-педагогічних працівників та студентів [78; 93].

Науково-дослідна робота у ЗВО, що здійснюють навчальну та наукову діяльність в галузі спеціальної освіти, має свої певні специфічні особливості в організації, змісті та результатах – це забезпечення фундаментальних, експериментальних досліджень та прикладних науково-технічних розробок, що мають важливе значення на освітянській ниві; підготовка кадрів вищої кваліфікації; забезпечення зв'язку науково-дослідної роботи з навчально-виховним процесом ЗВО, спеціальних та інклюзивних шкіл та дошкільних установ; впровадження наукових досягнень у практику вищої школи з підготовки фахівців спеціальної освіти (за нозологіями); обов'язкове залучення студентів до науково-дослідної роботи.

Протягом означеного історичного періоду формування провідної наукові ідеї та організація наукової роботи на факультетах спеціальної освіти ЗВО здійснювалися ректорами, викладачами кафедр і підпорядковувалися директивам п'ятирічних планів розвитку народного господарства, які приймалися на з'їздах керівних політичних органів, річних планів закладів вищої освіти з науково-дослідницької роботи тощо. Слід також зазначити, що вся робота кафедр, які того часу здійснювали наукову діяльність в галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема, вимушено підпорядковувалась ідеям директив керівних органів влади, що часто могли носити частково деструктивний характер, серед яких постанови «Про стан і заходи подальшого розвитку педагогічної науки в Українській РСР» (1959 р.), «Про

заходи щодо поліпшення наукових та науково-педагогічних кадрів», «Про поліпшення вивчення іноземних мов» (1961 р.), «Про заходи щодо подальшого поліпшення добору і підготовки наукових кадрів» (1962р.), «Про поліпшення підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів» (1967 р.), «Про заходи щодо подальшого вдосконалення вищої освіти» (1972 р.), «Про роботу педагогічних інститутів» (1972 р.), «Основні напрямки перебудови вищої і середньої спеціальної освіти в країні», «Координаційний план НДР з комплексних проблем вищої і середньої спеціальної освіти на 1987-1990 рр.», а також наказам та розпорядженням Міністерства освіти СРСР і Міністерства освіти Української РСР таким, як «Про хід виконання постанови «Про стан і заходи подальшого розвитку педагогічної науки в Українській РСР», «Про підсумки науково-дослідної роботи педагогічних інститутів УРСР» та ін. [41; 78; 93].

На початку ХХ століття педагогічна наука різних країн характеризувалась різноманіттям інноваційних ідей та наукових шкіл, які були тісно пов'язані з ідеєю цілісного дослідження особистості дитини в навчально-виховному процесі. А на території України, до здобуття нею незалежності (1991 рік), наукова робота в галузі логопедії велася на базі КДПІ імені О.М. Горького та Слов'янського державного педагогічного інституту. У цих ЗВО започатковано ґрунтовні наукові розробки, які лягли в основу сучасних наукових та практичних знань про порушення мовлення у дітей та дорослих та варті подальшого розгляду.

Наголосимо, що наука у вищій школі грає потрійну роль: вона представляє метод навчання студентів і підвищення кваліфікації професорсько-педагогічного складу; спосіб відображення і розвитку інтелектуального потенціалу вишівської освіти; самостійний внесок в науково-технічний прогрес [90; 103].

З огляду на те, що тривалий час порушення мовлення розглядалися через призму інших відхилень психофізичного розвитку дитини (порушення інтелекту, слуху) та не було виділено окремої структурної одиниці (кафедри)

в складі закладів вищої освіти науково-педагогічні працівники яких займалися б виключно питаннями діагностики та корекції мовленнєвих порушень за умови збереження решти психофізичних функцій людини, значна кількість наукових досліджень, що висвітлювали питання порушень мовлення, об'єднували в собі та враховували особливості порушеного розвитку, зумовлені іншими порушеннями.

У зв'язку з висуненням низки завдань перед загальноосвітніми та спеціальними школами України (початок 1960-х рр. – реалізація вимог Закону про зв'язок навчання з життям; кінець 1960-х – початок 1970-х рр. – перехід на нові навчальні плани і програми; 1984 р. – запровадження 11-річної загальноосвітньої школи та початок навчання з 6-ти річного віку тощо) та чіткими державними вимогами щодо їх реалізації, перед педагогічними інститутами постали нові задачі щодо науково-методичного забезпечення реалізації вищезазначених реформаційних процесів та підвищення професійної кваліфікації педагогічних працівників освітніх закладів, зокрема і спеціалістів, які працюють з дітьми з порушеннями мовлення [78].

З огляду на вищезазначені факти, на КДПІ імені О.М. Горького наказом Міністерства освіти УРСР від 4 січня 1964 року «Про перепідготовку вчителів деяких категорій на довгострокових курсах при педагогічних інститутах і педагогічних училищах» було покладено обов'язки з перепідготовки логопедів, загальною кількістю 50 осіб. Основним завданням, яке ставило Міністерство освіти перед педагогічними інститутами щодо перепідготовки спеціалістів було підвищення та удосконалення науково-теоретичного рівня спеціалістів, які працюють в спеціальних та загальноосвітніх навчальних закладах [78; 154, 3]. Подібні накази виходили з частотою приблизно один раз на рік і тим самим покладали на ЗВО, що готували спеціалістів в галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема, завдання з постійної та глибокої розробки наукової теми підвищення кваліфікації професійних кадрів в галузі спеціальної освіти. Крім того, науково-педагогічними працівниками ЗВО регулярно здійснювалась

апробація фундаментальних і прикладних досліджень в галузі спеціальної освіти серед науковців та освітян – вони виступали з доповідями про результати своїх експериментальних досліджень на науково-практичних конференціях, семінарах-практикумах, проводили лекції на курсах підвищення кваліфікації, цим самим розширюючи та примножуючи науковий багаж та фаховий рівень працівників спеціальних шкіл.

Протягом 1960-1970 років педагогічний колектив кафедри сурдопедагогіки та логопедії КДПШ імені О.М. Горького працював над розробкою питань особливостей розвитку фонематичного сприймання та шляхів поетапного подолання порушень фонематичних процесів в учнів допоміжної школи; виправленням порушень вимови в учнів молодшого шкільного віку; формування вимови в учнів допоміжних шкіл; розроблялась загальна тема «Підвищення ефективності логопедичної роботи» [8; 21; 78].

У 1966 р. на базі факультету дошкільної педагогіки Слов'янського державного педагогічного інституту (СДПІ) було створено відділення дефектології та здійснено перший набір 50 студентів-дефектологів. Тоді ж розробкою теоретичних питань спеціальної освіти почав займатися і науково-педагогічний колектив вищезазначеного закладу [78; 97].

Одним із основних завдань відділення дефектології СДПІ було формування потужного професорсько-викладацького складу з ґрунтовною педагогічною та науковою підготовкою. До роботи в СДПІ запросили кращих фахівців у галузі спеціальної освіти, які з ентузіазмом робили перші кроки в підготовці висококваліфікованих спеціалістів вищезазначеного профілю та займалися розробкою наукових проблем корекції психофізичних порушень у дітей та особливостями їх навчання і виховання.

Колективом молодих педагогів та починаючих науковців новоствореного відділення дефектології була активізована організаційно-методична робота, зокрема, придбано необхідну наукову літературу з проблем спеціальної освіти, розроблено навчальні плани, програми тощо. Навчально-методична та матеріально-технічна база, яку створювали

протягом двох років, дозволила відкрити в 1968 р. дефектологічний факультет як самостійну навчальну та наукову структурну одиницю СДПІ [78; 97, 56-61].

Також, протягом 1970-1980-х рр., науковці профільних кафедр КДПІ імені О.М. Горького та СДПІ працювали над розробкою проблем виявлення недорікуватості у дітей дошкільного віку і шляхів її подолання, психолого-педагогічних основ корекції порушень граматичної будови мовлення у дітей тощо [21; 78].

Варто зазначити, що в середині 1970-х – на початку 1980-х років значно зростає дослідницька діяльність випускників дефектологічних факультетів СДПІ, КДПІ імені М.Горького та інших ЗВО, практичних працівників спеціальних освітніх закладів, більшість з яких згодом під керівництвом видатних російських та українських вчених успішно підготувала і захистила дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Серед них – Н. Засенко, М. Савченко, Л. Смірнова, Е. Гроза, К. Турчинська, М. Ярмаченко, В. Турський, В. Липа, Л. Логвінова, Л. Співак, В. Ковальчук, С. Сарнацький, Н. Тарасенко, А. Капустін та ін. [78; 97].

Протягом 1980-1990-х років наукові дослідження в галузі логопедії у ЗВО України були спрямовані на розробку та науково-методичне обґрунтування змісту і методів роботи в школі для дітей з порушеннями мовлення, визначення особливостей корекційної роботи з усунення різних форм мовленнєвих порушень, розробку спеціальних методів і засобів подолання мовленнєвих порушень у дітей в процесі шкільного навчання та виховання; пошук найбільш ефективних форм надання логопедичної допомоги вихованцям дитячих садків і учням масових шкіл у подоланні порушень мовлення [21, 152; 78].

Паралельно з навчальною та науковою діяльністю, яка велася на базі ЗВО, що працювали на ниві спеціальної освіти України, в післявоєнні роки, з метою забезпечення успішності функціонування спеціальних навчальних

закладів Наркомосвіти УРСР наказом № 39 від 22 лютого 1944 року відновив роботу у м. Києві Науково-дослідного інституту дефектології (у подальшому НДІ дефектології) та поклав на нього керівництво школами для «дефективного дитинства», створення підручників та підготовку відповідних спеціалістів для цих шкіл [78; 80, 62-68].

Протягом 1945 року НДІ дефектології займався вивченням проблем навчання глухих, сліпих і розумово відсталих дітей, «дефектів мови дітей» та інвалідів війни і перепідготовкою та підготовкою спеціальних кадрів для роботи з ними [78; 190, 4,10].

Протягом 1945 року науковий колектив НДІ дефектології розробляв і передавав на апробацію до спеціальних навчальних закладів програми для шкіл глухонімих та програми для допоміжних шкіл з усіх предметів, програми з праці в молодших класах і професійної підготовки в старших класах спеціальних шкіл (за нозологіями), програми з мови для шкіл осліплених інвалідів ВВВ, програми для глухонімих підлітків 2- і 4-річного навчання, програми для шкіл дорослих глухонімих, програми для глибоко розумово відсталених дітей допоміжної школи [78; 190].

Співробітники НДІ дефектології активного поширювали свої наукові доробки через профільні друковані періодичні видання. Так, силами НДІ за період 1945-1947 років було підготовлено до друку та видано дев'ятнадцять збірок «Вісник дефектології», тринадцять збірок науково-методичних матеріалів, шість збірок про стан успішності в спецшколах. Окрім того, науковими співробітниками НДІ дефектології було написано тринадцять підручників для учнів спеціальних шкіл: для допоміжних шкіл п'ять підручників – автор О. Смалюга; для шкіл глухонімих шість підручників – автор Н. Гуслистий; для шкіл сліпих два підручники (букварі) – автор Н. Мельников. Інститутом надруковано програми для шкіл глухонімих дітей, глухонімих підлітків та для дітей і підлітків допоміжних шкіл. Відповідно до постанови ЦК КП(б)У «Про допомогу інвалідам Вітчизняної війни»

Інститутом дефектології було організовано педагогічну роботу з інвалідами, які втратили слух і зір [78; 117].

Надавалася методично-організаційна допомога школам для сліпих інвалідів Великої Вітчизняної війни, які готували їх до вступу до ЗВО; організовувалися гуртки для інвалідів з порушеннями слуху для навчання їх читанню з губ. Силами науковців НДІ дефектології було виготовлено і надруковано буквар для осліплених інвалідів, брошуру «На допомогу інвалідам Вітчизняної війни», статті «Трудовлаштування і професії для осліплених» та «Методи роботи з відновлення мови у інвалідів, що загубили мову від контузії». Працівники Інституту надавали консультації щодо відновлення мовлення контужених, котрі перебували у госпіталях [109].

Науково-дослідний інститут дефектології у 1948-1949 навчальному році продовжував розробляти важливу галузь навчання та виховання дітей з порушеннями зору, слуху, мовлення і інтелекту. НДІ дефектології проводив наукові дослідження психічних і фізичних особливостей сліпих, глухонімих, розумово відсталих дітей, дітей з афазіями, алаліями та дітей з ТПМ. Удосконалював методи навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку, узагальнював і популяризував кращий досвід передових спеціальних шкіл і кращих спеціальних педагогів УРСР. Також брав участь у січневих учительських нарадах, які проходили кожного року. Опрацьовував питання історії, теорії та практики роботи спеціальних шкіл УРСР, складав нові і удосконалював наявні навчальні плани, програми, підручники та посібники для спеціальних шкіл [78; 162, 366].

Протягом 1949 року Науково-дослідний інститут дефектології підготував до друку сім методичних робіт, серед яких «Збірник з досвіду роботи глухонімих», «Наочність у викладанні арифметики у допоміжних школах», «Про читання в школах глухонімих», «Ідейно-політичне виховання на уроках історії в спеціальній школі», «Складання педагогічної характеристики у школі сліпих», «Предметні уроки у школах глухонімих», «Розв'язування арифметичних задач у школах глухонімих» [78; 117].

1950-ті рр. відзначилися проведенням великої кількості досліджень, присвячених вивченню порушень мовлення, що супроводжувалися заїканням. Крім того, досліджувалися проблеми попередження та корекції порушень звуковимови та письма у розумово відсталих дошкільників, а також особливості оволодіння звуковим аналізом слова у дітей з порушеннями мовлення (Н. Власова, В. Городілова, І. Кацовська, Р. Краєвський, Р. Левіна, О. Лурія та ін.). Вченими було переглянуто вже існуючі методики виправлення порушень усного мовлення та письма і визначено причини їх неефективності. Крім того, науково обґрунтовувалися необхідність більш тісного взаємозв'язку процесу навчання грамоти з логопедичними заняттями та принципи побудови системи логопедичної допомоги дітям [11, 51].

Щодо підготовки наукових кадрів через аспірантуру в Україні у перші повоєнні роки, то у 1950/1951 н.р. НДІ дефектології налічував три аспіранти зі спеціальностей сурдопедагогіка, тифлопедагогіка та олігофренопедагогіка. В цьому ж році до друкарні було надіслано два підручники для спеціальних шкіл під назвами «Збірник з досвіду роботи спеціальних шкіл» та «На допомогу батькам дітей з розладами мови» [78; 189, 4,8].

У своєму дослідженні О. Потапенко доходить висновку, що Науково-дослідний інститут дефектології став одним із перших закладів, який займався теорією і практикою спеціальної освіти в Україні у перші післявоєнні роки [117].

Уже в 1954 році НДІ дефектології було реорганізовано та відкрито відділ дефектології при НДІ педагогіки УРСР, а з 1955 року у його складі почав функціонувати і відділ логопедії (з 1959 р. реорганізовано в лабораторію логопедії) [78; 80]. Активна науково-методична діяльність на базі лабораторії логопедії НДІ педагогіки УРСР розгорнулася з 1960-х рр. Перші наукові праці співробітників лабораторії були присвячені проблемі заїкання у дітей дошкільного і шкільного віку та відображали загальний досвід логопедичної роботи з подолання порушень мовлення.

Теоретичне і практичне значення наукових досліджень, проведених вченими лабораторії логопедії протягом 1970-1980 рр. полягала в тому, що вони дали змогу визначити мовленнєві порушення, які проявлялися в учнів шкіл для дітей з ТПМ під час уроків та на цій основі було розроблено ефективні засоби їх подолання.

Певний ступінь єдності теорії і практики логопедії забезпечувало те, що базою для формування прикладних теоретичних доробок працівників лабораторії логопедії НДІ педагогіки УРСР слугувала школа-інтернат для дітей з ТПМ №7 міста Києва [21, 171; 78]. Також слід зазначити, що під час початку активного формування мережі спеціальних загальноосвітніх шкіл для дітей з ТПМ співробітниками лабораторії логопедії НДІ педагогіки УРСР проводилось активне вивчення контингенту вищезазначених навчальних закладів з метою удосконалення їх структури, поліпшення комплектування учнівським складом. Також під час цих досліджень науковцями було виявлено та науково обґрунтовано гостру необхідність відкриття в школах для дітей з ТПМ третього відділення для дітей з частковим недорозвитком мовлення [21, 172; 78].

В 1960-х рр. основними напрямками наукової діяльності лабораторії логопедії НДІ педагогіки УРСР була розробка принципово нових методів і прийомів корекційної та лікувальної роботи з дітьми з порушеннями мовлення в умовах школи-інтернату [7; 78]. Протягом означеного десятиліття провідні наукові дослідження, які проводилися співробітниками лабораторії логопедії НДІ педагогіки УРСР, стосувалися здебільшого шкільної логопедії. Окрім методики комплектування класів для дітей з ТПМ та підходів до їх диференційованого навчання, науковцями лабораторії було підготовлено та надруковано ще низку науково-методичних праць: «Система логопедичної роботи в школі для дітей з важкими розладами мовлення» (І. Дьоміна, А. Винокур, М. Михайлюк), «Вивчення дітей з важкими розладами мовлення», «Лікувально-оздоровча робота в школі для дітей з важкими розладами мовлення», «Индивидуальный подход в логопедической работе с

заикаючимися школьниками», «Методика проведения индивидуальных логопедических занятий», «Программно-методические указания по коррекции недоразвития речи у детей школьного возраста» (І. Дьоміна), «Работа по развитию речи учащихся при изучении истории в школе для детей с тяжелыми нарушениями речи», «Навчання зв'язної мови учнів-дисграфіків 5-го класу логопедичної школи» (А. Винокур). Поруч з тим, А. Винокуром за результатами власного наукового дослідження, констатувальний та формувальний експерименти якого проводилися також і на базі школи-лабораторії №7 міста Києва, було захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Недостатки письма у первоклассников с нарушениями речи и пути их устранения в процессе обучения» (1965 р.) [81].

З метою активізації проведення досліджень з проблем навчання і виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення у 1963 р. при Київській опорній школі для дітей з ТПМ було створено лабораторію експериментальної логопедії. Педагоги школи у співпраці з науковцями розгорнули роботу з визначення змісту їхньої освіти. Для обґрунтування необхідності подальшої диференціації навчання дітей в межах школи було створено III експериментальне відділення для дітей із загальним і частковим недорозвитком мовлення (порушення звуковимови, граматичної будови тощо), яке неможливо подолати ані в амбулаторних умовах, ані шляхом надання дітям допомоги на логопедичних пунктах. Учні цього відділення засвоювали програму восьмирічної загальноосвітньої школи за 10 років [11].

Створення спеціальних шкіл потребувало вирішення багатьох проблем, пов'язаних з особливостями розвитку пізнавальної та практичної діяльності дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Ці питання і визначили основні напрями наукових досліджень в галузі спеціальної освіти у 1960-х рр. [34; 115].

При вивченні пізнавальних можливостей різних категорій школярів з порушеннями психофізичного розвитку виникала необхідність проведення

нових досліджень, розширилося коло наукових розробок сурдопедагогів та психологів, які вивчали можливості розвитку дітей з частковими порушеннями слуху. При цьому спеціалісти виходили з теоретичних положень, що визначали взаємозв'язок слуху і мовлення в розвитку дитини. Дослідження підтвердили, що нормальний мовленнєвий розвиток дитини передбачає високий ступінь збереженості слуху, що діяльність слухового аналізатора перебуває в тісній залежності від рівня мовленнєвого розвитку. Виходячи з цих положень, було висунуто новий принцип оцінки порушень слуху у дитини.

На початку 1970-х рр. співробітниками лабораторії логопедії Науково-дослідного інституту педагогіки Української РСР було розпочато роботу з обґрунтування форм і методів навчально-виховної і корекційно-логопедичної роботи в умовах спеціальних шкіл для дітей з ТПМ, пошуку та апробації нових ефективних корекційно-навчальних та лікувальних заходів із застосуванням сучасних наукових досягнень (в тому числі і в галузі медицини), нових технічних засобів, визначення ступеня взаємозв'язку порушень мовлення у дітей з їхнім психічним розвитком.

Психолого-фізіологічні дослідження виявили значні відхилення з боку уваги, пам'яті, рухливості нервових процесів, біоелектричної активності та працездатності головного мозку у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Було встановлено, що глибина недорозвинення психічних процесів залежить від ступеня й місця ушкодження ЦНС (А. Винокур, І. Дьоміна, М. Михайлюк). Значну увагу приділяли питанням практичної реалізації диференційного навчання учнів залежно від характеру порушення.

Одним із пріоритетних напрямів роботи лабораторії в цей час було вивчення шляхів виправлення мовленнєвого недорозвинення учнів у школах для дітей з ТПМ. Для досягнення цієї мети вивчалися порушення мовлення з їх суттєвими проявами. Базовими для проведення експериментальної роботи стали Київська, Харківська, Хотинська та Васильківська спеціальні школи. На основі проведених досліджень були віднайдені ефективні методи і

прийоми, спрямовані на поліпшення лексичних і граматичних знань учнів, на вироблення в них умінь зв'язно висловлювати свої думки (як усно, так і письмово) тощо [11].

Також вивчалися різноманітні питання поліпшення ефективності навчально-виховної роботи у спеціальних школах для дітей з тяжкими порушеннями мовлення; роль корекційної роботи в процесі викладання основ наук (А. Винокур).

Внаслідок проведених досліджень вченими встановлено, що найхарактернішими недоліками в корекційній роботі були: відсутність певної системи, послідовності та наступності її проведення за роками навчання. Водночас дотримання низки вимог на уроках підвищили б ефективність корекційної роботи. Зокрема, це: робота з виправлення мовленнєвих порушень у поєднанні з викладанням основ наук; збагачення лексичного словника учнів на основі формування та конкретизації нових понять і проведення цілеспрямованої роботи; забезпечення розвитку зв'язного і логічного мислення учнів за допомогою спеціальних вправ і з'ясування причиново-наслідкових, часових, просторових та інших відношень між предметами і явищами навколишньої дійсності; формування в навчально-виховному процесі рівня мовленнєвого розвитку і мовленнєвих можливостей учнів [56; 11].

В цей час робота співробітників лабораторії логопедії НДІ педагогіки АПН України спрямовувалася на розробку шляхів використання уроків праці як корекційного засобу подолання порушень мовлення учнів спеціальної школи. Зокрема, М. Михайлюк досліджував прийоми підвищення ефективності уроків ручної праці в молодших класах та сформулював вимоги до їх проведення: проводити навчання за конструктивним методом, що дає змогу здійснити аналіз наступної роботи та поопераційне планування, яке сприяє розвитку мовлення учнів; проводити корекційну роботу над мовленням, словникову роботу, активізації звуків; навчання вмінню правильно будувати речення; послідовно і зв'язно висловлювати свої думки;

активізувати мовлення дітей запитаннями, називанням предметів, розповідями про трудовий процес на всіх етапах уроку; використовувати предметну та практичну наочність, вироби дітей з метою активізації мисленнєвої і мовленнєвої діяльності; посилити трудову підготовку учнів в позаурочний час з тим, щоб закріпити в пам'яті отримані знання і навички користування правильним мовленням. При виконанні та дотриманні цих вимог досягалося не лише виправлення порушень мовлення на уроках праці, а й підвищувалася якість знань учнів, відбувалося формування вмінь спостерігати і зв'язно висловлюватися [81].

Плідною була співпраця М. Михайлюка, Г. Ластовицької та В. Тюнїної, які досліджували професійні схильності учнів школи для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Слід зазначити, що дослідження М. Михайлюка є чи не єдиними щодо вивчення можливостей проведення корекційної роботи та розвитку мовлення дітей на уроках ручної праці. Вони залишаються актуальними і сьогодні.

На початку 1970-х рр. вченими досліджувалися різні аспекти позакласної роботи в школах-інтернатах для дітей з ТПМ (А. Винокур), зокрема, такі напрями: у процесі виконання дітьми режимних моментів; у процесі виконання дітьми домашніх завдань; під час занять з позакласного читання; під час обговорення книг і кінофільмів; під час прогулянок, екскурсій тощо; у процесі підготовки і проведення художньої самодіяльності; під час читання газет; у процесі проведення різноманітних ігор, особливо дидактичних; під час роботи в гуртках [18].

Важливими на той час були дослідження мовлення дітей з дисграфією (А. Винокур). Зокрема, вивчалася писемне зв'язне мовлення учнів з дисграфією у 5 класі. Аналіз отриманих результатів дав змогу виявити найсуттєвіші риси у цьому типі порушення мовлення. Своєрідність полягала не в типологічних особливостях (які не відрізнялися від подібних недоліків писемного мовлення учнів загальноосвітньої школи), а в характері та кількості помилок [82].

В 1970-тих рр. напрям наукових досліджень співробітників лабораторії логопедії переважно спрямовувався на дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Так, протягом 1972-1975 рр. досліджувалась тема «Шляхи удосконалення організації і змісту логопедичної допомоги дітям дошкільного віку» [21, 141], основною метою якої є поширення в закладах даного типу пропедевтичних занять з метою набуття вихованцями навичок і умінь, необхідних для успішного засвоєння навчального матеріалу в умовах загальноосвітніх шкіл. На основі результатів дослідження науковцями було встановлено, що перебування дітей 5-7 років життя з порушеннями мовлення в спеціальних логопедичних групах закладів дошкільної освіти дасть змогу наблизити мовленнєвий розвиток таких дітей до вікової норми [78].

Задля забезпечення успішної реалізації впровадження отриманих в ході дослідження наукових висновків щодо доцільності спеціально організованого дошкільного навчання та виховання дітей з ТПМ, науковим складом лабораторії логопедії НДІ педагогіки було розроблено систему методів та організаційних форм логопедичної допомоги дітям в умовах закладів дошкільної освіти.

Протягом другої половини 1970-тих років на базі відкритих у складі масових дитячих садків груп для дітей з ТПМ ученими було організовано та проведено наукові дослідження, за результатами яких розроблено методичні рекомендації щодо використання методів і засобів вивчення психофізичного і мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку; методів і принципів відбору дітей на районних медико-педагогічних комісіях; ведення документації логопедичних груп ЗДО; програмно-методичних вказівок щодо роботи з дітьми 6-7-го року життя та використання методів корекції моторики у дітей з недорозвитком мовлення 7-го року життя [21, 141; 78].

В 1970-х рр. Міністерство освіти Української РСР поставило перед Інститутом педагогіки завдання щодо вивчення рівня знань з мови в учнів початкових класів першого відділення школи для дітей з ТПМ. На основі даних, зібраних в ході дослідження, лабораторія логопедії підготувала

Міністерству доповідну записку, в якій зазначався рівень та якість знань учнів з тяжкими порушеннями мовлення, та опрацьовані проекти норм оцінювання знань з мови в учнів першого відділення вищезгаданих шкіл, що згодом були видані та розіслані до спеціальних навчальних закладів Республіканським учбово-методичним кабінетом [78].

Також протягом першої половини 1970-х рр. науковий склад лабораторії логопедії працював над розробкою програм навчання для дітей з ТПМ, проекти яких було розроблено ще в 1972 році. В цей же час досліджувалась проблема реалізації корекційної роботи на уроках трудового навчання в молодшій та середній школі, за результатами якої було підготовлено і оприлюднено проекти програм для учнів відповідних класів та випущено низку друкованих наукових праць, серед яких: «Організація, планування і проведення уроків трудового навчання в 5-8-х класах логопедичної школи», «Робота над мовленням учнів на уроках швейної, столярної і слюсарної справи в 5-8-х класах для дітей з важкими розладами мовлення», «Робота над подоланням загального недорозвитку мовлення в учнів 5-8 класів на уроках трудового виховання», «Використання трудової діяльності для подолання загального недорозвитку мовлення учнів на початковому етапі навчання», «Готовність учнів з вадами мовлення до навчання» [78].

Протягом 1980-х рр. співробітники лабораторії логопедії розробляли теми «Збагачення словникового запасу учнів із загальним недорозвитком мовлення на основі спілкування з природним середовищем» та «Робота логопеда в школі для дітей із ЗПР». При розробці другої теми, вперше здійснено спробу визначення критеріїв оцінки логопедичного заняття і роботи логопеда загалом, описані вимоги до нього як до спеціаліста та окреслені основні напрямки його діяльності [21, 136].

2.2. Періодизація процесу становлення та розвитку логопедії як науки в Україні

Одним із важливих завдань історії науки є побудова періодизаційної схеми розвитку науки на основі визначення її ключових, переломних подій. Така схема дає можливість чіткіше уявити процес розвитку науки в цілому та її окремих галузей, виявити точки росту, простежити генезис ідей, напрямів, еволюцію знань [125].

Історичний процес розвитку наукової думки та етапи становлення спеціальної освіти є необхідною складовою навчального процесу у ЗВО, який готує спеціалістів в галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема.

Формування сучасної історії розвитку спеціальної освіти в Україні та закордоном відбувалося за рахунок накопичення, систематизації, періодизації та інтерпретації фактів та явищ в руслі розвитку окремих напрямків (галузей) спеціальної освіти, таких, як сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка, логопедія та спеціальна психологія в сукупності [194].

Створена радянським вченим-філософом та істориком культури С. Аверіним (1988 р.) періодизація історії європейської культури мислення, що виділяє етапи, найбільш значущі для формування наукових підходів, на нашу думку, може слугувати підґрунтям глибокого наукового аналізу періодів розвитку історії логопедичних знань.

Науковець виділив такі етапи:

1 – епоха міфологічного мислення, яка тривала до VI-IV століття до н.е.;

2 – епоха метафізики та натуральної філософії, епоха першого раціоналізму – характеризується початком логічного, математичного підходу до пізнання оточуючого світу;

3 – епоха розвитку різних галузей наук або епоха другого раціоналізму – (XVII-XVIII століття) – на даному етапі мисленнєвий аналіз базувався на

практичній перевірці та технічному використанні наукових теорій, що в свою чергу забезпечувало конструктивність суджень та практичних спостережень;

4 – епоха теоретизації та аксіологізації соціоприродничої сфери – переходом на даний період розвитку культури мислення автор цієї періодизації вважає Технологічну та інформаційну революцію, яка відбулася в ХХ столітті [108, 7].

Наукове знання в досліджуваній сфері виникло в період другої інтелектуальної революції, завдяки становленню методів раціоналістичного пізнання в науці та виникненню експериментального природо пізнання, та продовжило свій розвиток на базі різних галузей наук, таких, як біологія, медицина, мовознавство, а в подальшому – психологія, соціологія, соціальна психологія, біологія людини та педагогіка.

Вивчення історіографічних проблем становлення та розвитку українських історико-педагогічних досліджень важливе на кожному етапі його розвитку, з огляду на те, що це відображає принципові зрушення у різних напрямках розвитку кожної галузі науки.

Одним з важливих завдань історіографії спеціальної педагогічної науки є розроблення періодизації становлення та поступального руху теоретичних основ всіх її напрямків. За словами Н. Гупана, під періодизацією слід розуміти логічне розмежування досліджуваного періоду у відповідності до якісної характеристики його стосовно самостійних окремих етапів. Періодизація є важливим питанням методології наукового пізнання [28].

На думку О. Нікуліної, кожне дослідження може мати конкретні особливості своєї періодизації, які відбивають його специфіку. Періодизація повинна відображати принципові зрушення та мати певну різнобічність у напрямках розвитку історичної науки [105].

У загальній педагогіці дослідження та розробка підходів до проблем періодизації розвитку педагогічних явищ в Україні були предметом

досліджень вітчизняних науковців Л. Березівської, М. Гриценко, Н. Гупана, О. Сухомлинської та ін.

Перші спроби обґрунтувати періодизацію історії української школи й педагогіки були зроблені Я. Бурлакою та Ю. Руденко ще на початку 90-х рр. ХХ століття. Вони пропонували розподілити розвиток української школи та історико-педагогічної науки на етапи, але автори не розглядали історико-педагогічний процес як специфічне явище, що має свої закономірності [38, 7-13].

У своєму дослідженні Н. Гупан обґрунтував основні етапи та періоди становлення й розвитку історії педагогіки в Україні та визначив такі основні чинники періодизації, як особливості процесів розвитку школи, освіти, педагогічної думки [28]. Він вказував, що основою періодизації є не тільки зміни в суспільному житті України в ХХ столітті, а й зміни в змісті, методології, підходах до вивчення педагогічних явищ на тому чи іншому етапі розвитку самої науки [28, 46].

О. Сухомлинська розробила періодизацію становлення та розвитку педагогічної думки в Україні. В її основу вчена поклала соціокультурні, культурно-антропологічні та суто педагогічні підходи. Цінним, на нашу думку, в періодизації О. Сухомлинської є те, що вона виділила домінанти, характеристики, притаманні суто українській педагогічній думці [140, 68].

Історико-педагогічне дослідження основних етапів розвитку логопедії як науки, на нашу думку, сприяє усвідомленню та осмисленню реформувань, які відбувались протягом всього періоду розвитку такого напрямку наукових знань, як спеціальна освіта.

Підходи до питань періодизації розвитку спеціальної освіти в Україні розглянуті в роботах науковців В. Бондаря, М. Замського, В. Золотоверх, Л. Одинченко, Н. Коняєвої, О. Потапенко, М. Супруна, В. Феоктістової, С. Федоренко, В. Шевченка, М. Ярмаченка, Л. Чепурної та ін.

У цих працях зібрано та проаналізовано багато цінних фактів з історії спеціальної освіти, розроблено критерії періодизації, обґрунтовано періоди та етапи становлення та розвитку даної науки.

Очевидним є той факт, що сучасні вчені для розробки питань періодизації педагогічних явищ урахувують і суспільно-політичні чинники і внутрішню логіку розвитку всіх напрямків педагогіки, як науки. Так, видатним українським вченим В. Бондарем обґрунтовано концептуальні положення щодо корекційної спрямованості процесу навчання осіб з інтелектуальними порушеннями та розроблена періодизація розвитку олігофренопедагогіки в Україні. Він виділив сім основних періодів становлення та розвитку освіти дітей з інтелектуальними порушеннями в Україні [14].

В основу періодизації олігофренопедагогіки було покладено повну відповідність основним історичним віхам у суспільно-політичному житті суспільства.

Л. Чепурна, при здійсненні періодизації становлення та розвитку шкільного підручника для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку керувалася історико-педагогічними, феноменологічними, культурологічними підходами до історико-педагогічного, закономірного фактору у розвитку ставлення суспільства до людей з інтелектуальними порушеннями. На основі цього нею було виділено наступні етапи:

1 етап (1929-1941 рр.) – характеризується становленням державної системи спеціальних закладів та виданням в Україні першого корекційного підручника з ручної праці для навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку;

2 етап (1941-1960 рр.) – пов'язаний з повоєнним відновленням мережі допоміжних шкіл та залученням до спеціальної освіти всіх дітей з інтелектуальними порушеннями;

3 етап (1960-1990 рр.) – закладання науково-методичних засад підручникотворення для освіти учнів з інтелектуальними порушеннями на

основі формування теоретичної концепції нової системи корекційної роботи в допоміжних школах України;

4 етап (1990 - початок 2000 рр.) – етап сучасного стану розвитку спеціальних підручників в незалежній Україні [192].

Російська дослідниця А. Безлюдова у своєму дослідженні «Становлення та розвиток вітчизняної логопедії у період з другої чверті XIX століття по першу чверть XX століття» [9] (Санкт-Петербург, 1993 р.) на підставі ряду принципів (взаємозв'язку історичного і логічного, принципів розвитку та системності) виділила наступні 4 етапи розвитку логопедії: перший – з 1800 року по 1860 рік; другий – з 1860 року по 1880 рік; третій – з 1880 року по 1900 рік; четвертий – з 1900 року по 1925 рік. Особливості кожного етапу визначаються змінами соціально-економічного устрою суспільства, характером його культури, стилем мислення у великій науці, домінуючими напрямками в науках про людину, зокрема, науках, в яких вивчалися порушення мовлення.

Відповідно до періодизації еволюції ставлення держави і суспільства до людей з відхиленнями у розвитку М. Малофєєва [137] можна виділити три періоди становлення та розвитку системи логопедичної допомоги на території СРСР в радянські часи.

1-й період – друга чверть XIX ст. - перша чверть XX ст. – «період передісторії та формування передумов». У 1838 р виходить в світ перша робота Х. Лагузена – монографія «Способ излечения заикания» [92]. У другій половині XIX ст. з циклу медичних наук виділяється спеціальна галузь знань – логопатологія, з'являються праці авторів, які досліджують майже всі форми порушень мовлення (А. Кожевников, 1874; В. Тарковскій, 1867; І. Сікорський, 1889 [129]; І. Хмелевський, 1897; М. Богданов-Березовський, 1909 та ін.). У липні 1920 р. на I Всеросійському з'їзді по боротьбі з дитячою дефективністю, злочинністю та безпритульністю було прийнято рішення: вважати підготовку персоналу для спеціальних установ найважливішим державним завданням, проводити цю підготовку у закладах вищої освіти. У

Москві було створено два таких ЗВО: Державний інститут дефективного дитинства Наркомату охорони здоров'я (вересень 1920 р.) і Педагогічний інститут дитячої дефективності Наркомосу (жовтень 1921 р.). У 1925 р була відкрита кафедра сурдопедагогіки і логопедії на дефектологічному відділенні 2-го МДУ в Москві, яку очолив професор Ф. Рау. В Києві ж підготовка спеціальних кадрів була розпочата раніше ніж в Москві. Ще восени 1919 року при Вищих педагогічних курсах 1-го Товариства професорів і навчателів міста Києва було відкрито лікувально-педагогічний факультет, який згідно розпорядження УВШ від 31 серпня 1920 року згодом було повністю включено до складу Вищого інституту народної освіти [149, 39].

2-й період – початок 30-х - кінець 60-х рр. – період становлення і розвитку системи логопедичної допомоги, основними напрямками якого були: організація логопедичної роботи в допоміжній школі, спеціалізована допомога дітям із заїканням, з порушеннями слуху та мовлення; підготовка професійних кадрів та ін. Одним з перших напрямків у розвитку шкільної логопедії стала організація логопедичної роботи в допоміжній школі.

3-й період – кінець 1960-х - 1990-ті роки – період подальшого розвитку та вдосконалення системи логопедичної допомоги. З 1975 р в законодавчому порядку відкриваються логопедичні групи при дитячих садках загального типу і спеціалізовані дитячі садки, ясла-садки.

У 1990-і роки почався новий, 4-й період у розвитку логопедії як науки, період перетворень існуючих організаційних форм і пошуку нових, адекватних потребам суспільства на сучасному етапі його розвитку [11].

У своєму дослідженні О. Потапенко виділяє такі періоди в теорії та практиці підготовки логопедичних кадрів в Україні: перший період (1945–1958 рр.); другий період (1959–1984 рр.); третій період (1985–2000 рр.) [117]. Автор зазначає, що визначення меж періодів є дещо умовним, оскільки навчання, як складний динамічний процес, має значний інерційний потенціал, тому частина ознак одного періоду певний час зберігається в межах іншого.

Виділення та дотримання періодизації дозволило авторові більш ґрунтовно дослідити не лише динаміку розвитку теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні, але й вивчити зміст, напрями, форми і методи цього періоду.

Застосування історико–педагогічного методу дослідження дало нам змогу визначити суспільно-економічні (війни, революційні події, зміни уряду та ін.), соціально–економічні (занепад і підйом промисловості, зростання чи зменшення дитячої захворюваності), організаційно–педагогічні (розвиток спеціальних навчальних закладів, започаткування науково–дослідних установ, проведення дефектологічних з'їздів та конференцій, випуск науково–педагогічної літератури тощо) чинники, що сприяли становленню та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Врачування зазначених чинників та проведення історіографічного аналізу наукових досліджень в галузі логопедії дало нам змогу виокремити періоди у процесі становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні. Розроблена авторська періодизація становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні, що включає п'ять періодів, три з яких припадають на часи радянської влади в Україні, два – на часи Незалежності:

I період (1944-1955 рр.) – відновлення наукової роботи в галузі логопедії в Україні у післявоєнні роки.

Провідними тенденціями наукових пошуків цього періоду стали: розробка теорії та історії дефектології, дослідження психології розвитку «дефективних дітей», розробка основних принципів методики навчально-виховної роботи в спеціальних школах та педагогічних засобів повернення слуху і мовлення після контузії.

II період (1955-1976 рр.) – становлення та розвиток теоретичних основ дошкільної логопедії в Україні. Провідною тенденцією наукових пошуків означеного періоду стало обґрунтування доцільності та визначення високої результативності корекційних заходів з подолання порушень мовлення у

період дошкільного віку, що в подальшому стало науковою та методичною основою організації широкої мережі спеціальних ЗДО для дітей з ТПМ та іншими порушеннями психофізичного розвитку.

III період (1976-1991 рр.) – спрямування наукових пошуків на розвиток науково-методичних основ спеціальних умов диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти. Результати досліджень з проблем диференційованого навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ дозволили виявити відхилення в нервово-психічній сфері школярів, зокрема: інфантилізм, астеничні, неврозоподібні та невротичні стани, уповільнений темп психічної діяльності тощо, внаслідок цього діти в різному темпі опановували навчальну програму. На основі результатів дослідження було запропоновано диференційоване навчання учнів з огляду на їхні психічні можливості, що дало більш ефективні та якісні результати у навчанні.

IV період (1991-2010 рр.) – період інтенсифікації наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України. Характерною особливістю цього періоду стало те, що подальші наукові дослідження на ниві вітчизняної логопедії проходили в умовах послаблення політичного та ідеологічного контролю над структурною організацією та змістом наукової діяльності й впровадженням її результатів в педагогічну та логопедичну практику. Це дало змогу докорінно переглянути зміст наукових досліджень і завдань всього корекційного навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі й дітей з ТПМ. Пріоритетним напрямом досліджень стало створення системи виявлення і психолого-медико-педагогічного вивчення дітей з порушеннями мовлення, розробка оптимальних умов і змісту корекційно-педагогічної допомоги дитині в кожному конкретному випадку.

V період (2010 р.-дотепер) – сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні. Характеризується новими підходами до диференціації осіб з порушеннями мовлення, визначенням нових освітніх

та корекційно-розвивальних ресурсів для їх повної соціалізації, підготовкою висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями (а отже більш професійних) кадрів. Характерною особливістю цього періоду є активна розробка, впровадження та практичне використання широкого діапазону новітніх технологій в галузі логопедії, що є результатом інтелектуальної діяльності як науковців, так і практикуючих логопедів, що свідчить про активізацію тісної взаємодії між практиками та вченими.

2.2.1. Характеристика періоду відновлення наукової роботи в галузі логопедії в Україні у післявоєнні роки (1944-1955 рр.)

Актуальність вивчення історії розвитку наукової думки в галузі спеціальної освіти, в тому числі логопедії, визначається рядом обставин. По-перше, дослідження цього наукового напрямку допоможе більш глибокому осмисленню сучасного стану науки та певною мірою сприятиме визначенню її перспектив розвитку. По-друге, вивчення історії науки може відродити забуті на сьогодні ідеї, яким не надавалося належного значення в попередні історичні періоди через різноманітні державні, політичні та соціальні обставини. По-третє, знання історії сприятиме формуванню необхідного для кожного вченого почуття причетності до єдиного процесу становлення та розвитку в Україні спеціальної освіти та логопедії як її окремої області [84].

На різних історичних етапах розвиток системи спеціальної освіти обумовлювався впливом цілої низки факторів, серед яких: соціально-економічні умови в країні; діяльність держави стосовно осіб з різними порушеннями психофізичного розвитку; законодавство у сфері освіти і прав людини; стан спеціальної освіти як інтегративної галузі наукових знань.

Велика Вітчизняна війна завдала великої шкоди розвитку теорії і практики логопедії. Було знищено багато наукових і практичних надбань (деякі з них були відновлені лише через кілька десятиліть) [84].

У воєнні роки значно збільшилася кількість дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які поряд з основним порушенням, у більшості випадків, мали психічні та мовленнєві порушення. Це було спричинено багатьма факторами: постійні бомбардування, погане харчування, ослаблення, а в більшості випадків відсутність лікувальних заходів, незадовільні санітарно-гігієнічні умови життя тощо. Все більше дітей потребували спеціальної допомоги: тим, хто втратив слух внаслідок поранення або контузії, необхідно було вчитися читати з губ; тим, хто втратив зір – оволодівати шрифтом Брайля; особи з мовленнєвими порушеннями (в цей час найбільш часто зустрічалися афазії та заїкання, зумовлені травмами голови та постійними стресовими факторами, які були непоодинокими випадками) потребували логопедичної допомоги тощо [81; 135].

Відродження республіканської освітньої мережі, наукових установ та організації навчального процесу в закладах освіти на засадах радянської педагогічної системи вищі органи влади вважали одним з найважливіших і першочергових завдань у справі післявоєнної відбудови інфраструктури республік СРСР [112, 300-303]. З огляду на це, 27 лютого 1943 року виходить Постанова РНК УРСР і ЦК КП(б) України «Про поновлення роботи шкіл у районах Української РСР, звільнених від фашистських окупантів», згідно якої на Народний комісаріат освіти Української РСР, голів виконкомів обласних рад та секретарів обкомів КП(б)У Ворошиловградської, Харківської і Сталінської областей було покладено відповідальність про забезпечення навчального процесу в школах підручниками, навчальними планами, іншим шкільним приладдям та паливом [112; 153].

Даючи оцінку цій постанові, зазначимо, що в цілому вона була позитивною та носила мобілізуючу функцію щодо початку процесів відбудови всієї освіти на території Радянської України, в тому числі і освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Проте, гостро стояла потреба методичного забезпечення та наукового обґрунтування освітніх процесів у

загальноосвітніх та спеціальних школах, на що постановою РНК РСФСР від 6 жовтня 1943 року була організована Академія педагогічних наук РРФСР. Академія розпочала свою роботу у складі чотирьох науково–дослідних інститутів, серед яких був і Інститут дефектології як науковий заклад, що забезпечував науково–методичну роботу спеціальних шкіл як в Росії, так і у всіх союзних республіках. На початку його роботи, в інституті працювало 14 старших наукових співробітників, які мали наукові праці, працювали над розробкою підручників, методичних листів для закладів освіти тощо [192].

У зв'язку з поновленням мережі спеціальних шкіл для дітей з сенсорними порушеннями різних контузій, що було досить актуальним у ранні повоєнні роки, в Україні наказом Народного комісаріату освіти УРСР № 39 від 22 лютого 1944 року, було поновлено роботу НДІ дефектології, який на той час знаходився в м. Києві. На колектив НДІ було покладено методичне керівництво вищезазначеними закладами освіти у перші повоєнні роки – розробка теорії та історії дефектології, дослідження психології розвитку «дефективних дітей», розробка основних принципів методики навчально-виховної роботи в спеціальних школах та педагогічних засобів повернення слуху і мовлення після контузії [172, 80; 151]. Велика увага приділялась вивченню, узагальненню і впровадженню у практику передового практичного досвіду. Очолював роботу цього закладу М. Грищенко (1944-1955 рр), український педагог-дефектолог, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки України, в майбутньому автор шкільних підручників для допоміжних шкіл [11, 228; 57].

У 1946-1947 роках основним завданням НДІ дефектології стало підвищення кваліфікації практичних працівників спеціальних шкіл, що було обумовлено виходом Постанови ЦК КП(б)У та Ради Міністрів УРСР №739 від 06 червня 1946 року, де йшлося про розширення мережі спеціальних закладів шкільної освіти для дітей з порушеннями слуху, зору та інтелекту до кількості 99 шкіл [100]. Відомо, що специфіка навчальної та виховної роботи зазначених закладів шкільної освіти вимагає відповідного рівня фахової

підготовки та значного досвіду педагогічної роботи керівних кадрів, що у післявоєнних умовах без відповідної теоретичної бази було надзвичайно складним [166, 400-401].

У 1947-1948 навчальному році наукова, методична та просвітницька робота закладів вищої, шкільної та дошкільної освіти та Науково-дослідних інститутів Української РСР, що здійснювали наукову діяльність в галузі спеціальної освіти, підпорядковувалась основним завданням Міністерства освіти УРСР, Органів народної освіти і виконкомів місцевих рад депутатів трудящих про безумовну реалізацію Закону про обов'язкове та всезагальне навчання дітей і подальше поліпшення навчально-виховної роботи в школах, попередження неуспішності, підвищення ідейно-теоретичної і педагогічної кваліфікації учителів, докорінне поліпшення господарського стану шкіл і зміцнення їх навчальної та матеріальної бази [168, 29].

Однак, у Постанові Ради Міністрів Української РСР № 185 від 26 січня 1950 року йшлося про те, що виконання Закону «Про загальне обов'язкове навчання дітей з розладами слуху, зору, мови і розумового розвитку» було незадовільним. В зв'язку з цим, згідно наказу № 91 від 22 лютого 1950 року Міністра освіти УРСР Г. Пінчука, на начальника Управління шкіл Міністерства освіти Української РСР Б. Мізерницького було покладено завдання з забезпечення проведення протягом червня-липня 1950 року курсів перепідготовки вчителів-дефектологів, які працювали в спеціальних школах для різних категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку, а на НДІ дефектології було покладено обов'язки з науково-педагогічного та методичного забезпечення зазначених курсів – підготовку навчальних планів та програм і залучення провідних вчених з числа наукових працівників для читання лекцій [173, 216-217].

Слід зазначити, що протягом всього часу свого існування всі державні заклади, в тому числі й установи, що здійснювали наукову діяльність в галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема, змушені були підпорядковуватись часто деструктивним постановам провладних ідейних органів державного

управління. Так, план науково-дослідної роботи дефектології НДІ на 1953 рік був складений, виходячи з праць Й. Сталіна «Марксизм і питання мовознавства», «Економічні проблеми соціалізму в СРСР», директиви ХІХ З'їзду партії з п'ятирічного плану розвитку СРСР на 1951-1955-і роки та Постанови Комуністичної партії Радянського Союзу про школу в ідеологічних питаннях.

1950-ті рр. відзначилися проведенням великої кількості досліджень, присвячених вивченню порушень вимови, що супроводжувалися заїканням. Крім того, досліджувалися проблеми запобігання та виправлення порушень вимови та письма у розумово відсталих дошкільників, а також особливості оволодіння звуковим аналізом слова у дітей з порушеннями мовлення (Н. Власова, В. Городілова, І. Кацовська, Р. Краєвський, Р. Левіна, О. Лурія та ін.). Вченими було переглянуто вже існуючі методики виправлення порушень мовлення та письма і визначено причини їх низької ефективності. Крім того, науково обґрунтовувалися необхідність більш тісного взаємозв'язку процесу навчання грамоти з логопедичними заняттями та принципи побудови системи логопедичної допомоги дітям. У процесі вивчення порушень вимови, які супроводжувалися заїканням, з'ясувалося, що у випадках, коли заїкання є одним із компонентів загального мовленнєвого порушення, ефективність його подолання досягається за умови одночасної роботи над вимовою і загальним розвитком мовлення дитини [11; 58; 156].

Впродовж означеного періоду співробітники НДІ дефектології працювали над розробками таких наукових тем та навчально-методичних матеріалів: «Позакласна робота в школі-інтернаті для сліпих дітей» (А. Ганджій); «Підручник з української мови для другого класу допоміжної школи», «Програма з української мови для допоміжної школи», «Вивчення початкових відомостей граматики в молодших класах допоміжної школи» (В. Любченко); «Використання залишків слуху для навчання виразності вимови учнів молодших класів шкіл глухонімих» (І. Кацовська); підготовка

збірника «З досвіду позакласної та позашкільної роботи в спеціальних школах» (А. Винокур); «Керівництво завучем навчально-виховною роботою в допоміжній школі та контроль за нею», «Програма з російської мови для допоміжних шкіл з українською мовою навчання» (Л. Філіппова); «Розвиток елементарних узагальнень в учнів першого класу допоміжної школи» (Р. Файнгольд); «Виховання правдивості в учнів молодших класів допоміжної школи» (І. Єременко); «Використання звукозапису в навчальному процесі в школах незрячих» (В. Гергель); збірник «З досвіду організації політехнічного навчання в спеціальних школах» (Д. Зелінський); «Методика вивчення речення в третьому класі школи глухонімих» (Р. Фрідлянд); «Викладання арифметики в школі сліпих і політехнічне навчання» (Н. Правідна); «Картинний словник для шкіл глухонімих», «Наочність у розв'язанні арифметичних задач у школі глухонімих» (П. Гуслистий); «Нариси з історії спеціальних шкіл», «Читанка для третього класу допоміжної школи», «Програма з російської та української мов для допоміжних шкіл» (М. Грищенко) [165, 187-192].

План науково-дослідної роботи НДІ дефектології на 1954 рік був складений з урахуванням нових завдань радянської школи, що впливали з рішень XIX з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу, V сесії Верховної Ради СРСР і Вересневого Пленуму ЦК КПРС про сільське господарство. Головним вектором наукових досліджень як і донині були питання удосконалення методів навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. В означений період було передбачено публікацію одинадцяти навчально-методичних робіт на допомогу вчителям та педагогічним інститутам: «Позакласна і позашкільна робота в школі-інтернаті для сліпих дітей» (А. Ганджій), «Збірник з досвіду роботи шкіл глухонімих», «Картинний словник для учнів молодших класів шкіл для глухонімих дітей» (П. Гуслистий), «Збірник з досвіду роботи шкіл сліпих» (М. Грищенко), «Повторення на уроках історії СРСР в IV класі школи для глухонімих» (Д. Зелінський), «Робота над розвитком письмової мови учнів у

III-IV класах допоміжної школи» (В. Любченко), «Елементи політехнізації у викладанні арифметики в молодших класах шкіл для незрячих дітей» (Н. Правдіна), «Виховання правдивості в учнів допоміжної школи», «Збірник з досвіду роботи допоміжних шкіл» (І. Єременко), «Перекази в молодших класах школи глухонімих» (Р. Фрідлянд), «Розвиток елементарних узагальнень в учнів і класу допоміжної школи» (Р. Файнгольд).

Згідно з Постановою Ради Міністрів Української РСР №1740 від 2 листопада 1954 року Міністерством освіти було розроблено пропозиції щодо зміни структури і скорочення штатів центрального апарату відділів народної освіти і центральних установ. Виходячи з цього, наказом Міністерства освіти Української РСР № 22 від 21 січня 1955 року у зв'язку з об'єднанням НДІ педагогіки та НДІ дефектології Української РСР, з 20 січня 1955 року було наказано перевести зі складу ліквідованого Науково-дослідного інституту дефектології на роботу до НДІ педагогіки лише частину співробітників (М. Грищенка, П. Гуслистого, І. Кацовську, А. Винокура, Д. Зелінського, М. Романенко, Р. Фрідлянд, В. Любченка, М. Хоружу, Л. Філіпову, А. Ганджія), а решту – звільнити [167, 65-66].

Упродовж 1950-1960-х рр. праці радянських вчених, які впливали на розвиток логопедичної науки в Україні в означений період, присвячувалися дослідженню клініко-психологічного та педагогічного вивчення дітей з тяжкими порушеннями мовлення (алалією). Було вивчено особливості розуміння мовлення дітьми з алалією, причини недорозвитку у них активного мовлення, особливості розвитку фонематичних процесів на різних стадіях алалії, що в подальшому сприяло створенню нової системи навчання дітей з ТПМ у спеціальних закладах освіти, що базувалася на взаємодії процесів подолання, корекції та розвитку їхньої пізнавальної діяльності [61; 157].

Розгортанню значної наукової та методичної роботи в галузі логопедії на початку другої половини ХХ століття значно сприяло збільшення кількості дітей з тяжкими порушеннями мовлення, які потребували професійної логопедичної допомоги та спеціально організованих форм

навчання і виховання та невідповідність наявної мережі закладів дошкільної та шкільної освіти навчальним потребам означеної категорії дітей.

Одним з науково-практичних осередків, що ефективно працював в Україні, був також Київський міський сурдологічний кабінет. Проведені співробітниками кабінету дослідження щодо заїкання (І. Кацовська та ін.) дали змогу зробити висновок, що це порушення виникає переважно у дітей 2-4-річного віку. Водночас доведено, що корекційна робота у вигляді консультацій та амбулаторних відвідувань в дошкільному віці малоефективна (про що горорив ще в 1930-ті рр. М. Хватцев, і це було підтверджено через двадцять років).

У науково-практичних публікаціях працівників кабінету зазначається, що створення стаціонарної ясельної групи для дітей із заїканням є ефективним засобом, оскільки упродовж всього дня діти перебувають у колективі, де систематично проводяться логопедичні заняття. Крім того, застосовується система лікувальних заходів, які опосередковано позитивно впливають на мовлення таких дітей і безпосередньо – на їхній психоневрологічний стан. Бажаний результат досягається лише за умови раннього залучення дітей (4-7 років) та чіткого дотримання і проходження дитиною всього медико-педагогічного і логопедичного курсу [11; 59].

Розширення мережі закладів, що надавали логопедичну допомогу дітям з тяжкими порушеннями мовлення, зумовило гостру потребу в детальному вивченні порушень мовлення та науковій розробці методологічної основи їх корекції та пропедевтики. У зв'язку з цим, у 1955 р. при НДІ педагогіки Української РСР було створено окремий структурний підрозділ – відділ логопедії (очолила І. Дьоміна), що став осередком розгортання досліджень, спрямованих на розробку важливих напрямків наукової думки в галузі логопедії [7].

2.2.2. Характеристика періоду становлення та розвитку теоретичних основ дошкільної логопедії в Україні (1955-1976 рр.)

Починаючи з середини 1950-х. увага дослідників приверталася до вивчення сутності та проявів алалії і методів роботи її подолання. Детальне дослідження алалії, різних ступенів глухоти та розумової відсталості сприяли розробці диференційної діагностики різних порушень психофізичного розвитку з метою відмежування дітей з подібними станами та, відповідно, правильного комплектування спеціальних закладів дошкільної освіти [11; 63].

В Україні упродовж 1950-х – початку 1960-х рр. відбулися значні зміни у науково-дослідній роботі, зокрема, розширилася тематика наукових досліджень в галузі логопедії, підвищився їх теоретичний рівень, спостерігалися тенденції переходу від традиційного опису педагогічного досвіду до наукового пояснення специфіки роботи у спеціальних школах та обґрунтування корекційних методів навчання дітей, чому передували експериментальні дослідження. З огляду на ці зміни розширилася і тематика досліджень. Насамперед, увага дослідників приверталася до питань розробки змісту навчання у спеціальних закладах для дітей з ТПМ, а також його подальшого удосконалення [159].

Зрозуміло, що зазначені теми були надзвичайно актуальними на той час. Зокрема Міністерство освіти Української РСР висловило побажання «включити до плану науково-дослідної роботи КДПІ імені О.М. Горького розробку теми та програми для шкіл «неговорячих» дітей», на що доцент Р. Краєвський запропонував включити до плану науково-дослідної роботи розробку методичних матеріалів для роботи з «неговорячими» дітьми [165, 187-192]. На нашу думку, саме це стало значним поштовхом до зростання актуальності розробки наукових тем, які безпосередньо стосувалися порушень мовлення, що в майбутньому позитивно позначилося на підготовці логопедичної літератури.

Відділ логопедії упродовж 1950-х - 1960-х рр., завдяки накопиченому в попередні роки досвіду роботи у спеціальних школах, займався удосконаленням структури школи та змісту навчання і виховання. На перший план висувалися питання організації фронтальної роботи у класі, оскільки методику роботи на індивідуальних заняттях було розроблено [98]. Перед школою для дітей з порушеннями мовлення стояли такі завдання, як: виправлення в учнів тяжких порушень мовлення та забезпечення міцного і систематичного засвоєння загальноосвітніх знань. Виходячи з двох завдань – освітнього та корекційного – і визначався зміст навчально-виховної роботи.

З метою забезпечення бази для наукових досліджень співробітниками відділу та вирішення проблем, з якими стикалися вчителі загальноосвітніх закладів до яких потрапляли діти з порушеннями мовлення, директор НДІ педагогіки М. Грищенко у березні 1956 року звернувся до Міністра освіти Української РСР з доповідною запискою, в якій порушив клопотання про відкриття двох ЗДО для дітей з ТПМ.. Однак прохання тривалий час залишалося без задоволення через брак відповідних приміщень. Лише з 4 березня 1963 року школа розпочала свою роботу, методичне та наукове забезпечення її діяльності лягло на плечі НДІ педагогіки. Згідно наказу Міністерства освіти Української УРСР від 07 березня 1963 року вищезгадана школа-інтернат №7 для дітей з тяжкими порушеннями мовлення була затверджена в якості науково-дослідної бази НДІ педагогіки.

Виходячи з поставлених завдань, представлених ХІХ з'їздом КППРС, що стосувалися введення в державі загальної середньої освіти і політехнічного навчання, у 1956 році значно зросли масштаби роботи щодо реалізації завдань з розвитку галузі народної освіти. План науково-дослідної роботи НДІ педагогіки в цей період був складений з урахуванням всебічної допомоги закладам шкільної освіти у розв'язанні найважливіших завдань навчально-виховної роботи.

У зв'язку з переходом у 1955-1956 навчальному році на нові навчальні плани [75, 20-21], на базі Київського державного педагогічного інституту

імені О.М. Горького, який фактично до 1966 року був єдиним закладом вищої освіти, де готували спеціалістів для роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, спеціальностей з підготовки учителів I-IV класів та підготовки вихователів шкіл-інтернатів на кафедрі спеціальної педагогіки відкрилася велика кількість різноманітних кваліфікацій. Це призвело до того, що кафедра втратила провідну роль єдиного науково-дослідного центру – кількість та спектр наукових проблем, над якими працювали науковці кафедри значно розширилися та вимагали значної кількості зусиль як в їх реалізації, так і в контролі над їх виконанням [60, 42; 99].

З огляду на це, ректором КДПІ імені О.М.Горького М. Підтиченко було порушено клопотання до заступника Міністра освіти О. Руська з проханням виділити зі складу кафедри спеціальної педагогіки кафедру дефектології, що дало б змогу професорсько-викладацькому складу тісно зайнятися розробкою питань навчальної та наукової роботи, яка б безпосередньо стосувалася проблем спеціальної освіти [60, 45-46; 161]. Проте, тривалий час прохання залишилось без задоволення, що значно впливало на якість навчального процесу та наукових досліджень.

Але, зважаючи на неодноразові звернення дирекції КДПІ імені О.М. Горького, наказом Міністерство освіти Української РСР №346 від 10 грудня 1959 року «Про організацію кафедр у Київському педагогічному інституті ім. О.М. Горького», кафедру спеціальної педагогіки було розділено на три самостійні кафедри: дефектології, дошкільної педагогіки та педагогіки і методики початкової освіти [169, 185]. Дане рішення сприяло підвищенню автономії кафедри дефектології в своїй навчальній та науковій діяльності.

У світлі рішень XXI з'їзду КПСС і Закону про зв'язок школи з життям і подальшим розвитком народної освіти в країні, що стосувалися питань перебудови різних типів спеціальних закладів шкільної освіти, 14 травня 1959 року була проведена спільна нарада провідних українських та російських вчених в галузі спеціальної освіти. Ця нарада відіграла велику роль у об'єднанні наукових сил Української та Російської РСР [55, 85-87].

Разом з цим, у зв'язку з перебудовою системи школи і народної освіти в країні перед НДІ педагогіки Української РСР постали нові завдання, але наявна структурна організація Інституту не могла повною мірою забезпечити їх реалізацію. Тому НДІ педагогіки Української РСР порушив клопотання перед Міністерством освіти УРСР про удосконалення структури НДІ педагогіки – розділення відділу дефектології на сектори логопедії, олігофренопедагогіки, сурдопедагогіки, тифлопедагогіки, професійного навчання та лабораторію слуху і мови [170, 62].

Проведення в цей час значної кількості досліджень у Росії суттєво вплинуло на розвиток теорії логопедії в Україні. Увага дослідників зосереджувалася на глибокому та всебічному вивченні різних форм порушень мовлення у дітей дошкільного і шкільного віку, що сприяло створенню наукової класифікації порушень мовлення. Вивчалися питання виправлення порушень звуковимови, для чого розроблялися нові прийоми та спеціальні дидактичні матеріали (Г. Каше, Ф. Рау, Т. Філічева та ін.), у дітей із затримкою мовленнєвого розвитку (Н. Жукова, Р. Левіна, О. Мастюкова, Т. Філічева та ін.); порушенням голосу (С. Ляпідевський); афазією та алалією (М. Бурлакова, Р. Краєвський, Н. Кузьміна, О. Правдіна-Вінарська, В. Рождественська, Л. Цветкова та ін.); заїканням (І. Кацовська, В. Селіверстов, Н. Чевельова та ін.).

У 1960-х рр. вчені М. Савченко та Л. Смірнова [127] звертали увагу на те, що при комплектуванні груп при логопедичному пункті важливо враховувати загальний мовленнєвий розвиток дітей. Тих, хто мав значне недорозвинення лексичної сторони в поєднанні з мовленнєвими порушеннями (дислалією, ринолалією, дисграфією), об'єднували в одну групу. Якщо їх було виявлено незначну кількість, планом передбачалася індивідуальна робота, але пізніше їх об'єднували у групу.

Протягом 1960-х рр. було проведено значну кількість досліджень різних порушень мовлення, що виправлялися переважно в умовах логопунктів, оскільки мережа спеціальних закладів для дітей з ТПМ була

недостатньою. Поряд з цим розглядалися проблеми індивідуального навчання, питання розвитку та виправлення порушень писемного мовлення; робота з дітьми із заїканням тощо. Крім того, було розроблено зміст та визначено методи і форми логопедичної допомоги в межах логопункту. Серед інших досліджувалися й питання ефективності логопедичних занять з дітьми із заїканням в амбулаторних умовах (І. Дьоміна); запровадження логопедичних заходів у навчальну роботу з учнями 1 класу (А. Винокур); спільної роботи лікарів і логопедів у виправленні заїкання у дітей (Є. Михайлова, А. Мокровська); значення та місця ігор у корекційно-виховній роботі з учнями молодших класів із заїканням (Н. Цветкова) тощо.

3 березня 1963 року Рада Міністрів Української РСР прийняла Постанову «Про стан і заходи з покращення навчання, виховання і лікування дітей з дефектами в розумовому і фізичному розвитку в Українській ССР», головною метою якої було надання кваліфікованої науково-методичної допомоги вчителям закладів шкільної освіти для дітей з порушеннями психофізичного розвитку. На виконання цієї Постанови, Колегією Міністерства освіти Української РСР від 10 січня 1963 року було прийнято «Положення про Республіканський учбово-методичний кабінет спеціальних шкіл» [171, 76–80], який розпочав свою активну роботу в галузі спеціальної освіти та науки Української РСР згідно розпорядження Міністерства освіти УРСР від 8 жовтня 1963 р. Згідно положення про свою роботу, головними завданнями Кабінету стали: методичне забезпечення діяльності шкіл для дітей з порушеннями зору, слуху, інтелекту та мовлення; спільно з відділами НДІ педагогіки і психології та дефектологічним факультетом КДПІ імені О.М. Горького брати участь у науковій розробці проблем навчання та виховання дітей з порушеннями психічного та/або фізичного розвитку; створення та апробація підручників, навчальних планів та програм для спеціальних закладів шкільної освіти тощо.

В складі Республіканського Учбово-методичного кабінету спеціальних шкіл функціонували відділи олігофренопедагогіки і логопедії,

сурдопедагогіки та тифлопедагогіки. Колектив Кабінету за роки діяльності з метою реалізації принципу єдності теорії та практики у розвитку спеціальної освіти, спільно зі співробітниками НДІ педагогіки та НДІ психології проводив семінари і науково-практичні конференції для працівників спеціальних закладів освіти [155, 188-189].

Новим у розвитку спеціальної педагогіки стало включення в науково-дослідну роботу практичних працівників спеціальних шкіл. Над конкретними методичними темами працювали вчителі Харківської, Житомирської та Київських спеціальних шкіл.

Згідно наказу Міністерства освіти УРСР від 4 січня 1964 року «Про перепідготовку вчителів деяких категорій на довгострокових курсах при педагогічних інститутах і педагогічних училищах» на КДПІ імені О.М. Горького було покладено обов'язки з перепідготовки практикуючих логопедів з метою підвищення та удосконалення їх науково-теоретичного рівня [154, 3]. Накази подібного змісту виходили з регулярністю приблизно один раз на рік та покладали на ЗВО, що здійснювали навчальну та наукову діяльність в галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема завдання з постійної та глибокої розробки наукової теми підвищення кваліфікації професійних кадрів в галузі спеціальної освіти.

Наказом Міністерства освіти Української РСР № 128 від 3 липня 1964 року, відповідно до листів Міністерства вищої і середньої освіти УРСР № 17-06 від 17 і 20 червня 1964 року на базі Київського педагогічного інституту імені О.М. Горького з 1 вересня 1964 року було відкрито факультет дефектології [152, 2].

Згідно дозволу Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти Української РСР, на задоволення клопотання адміністрації КДПІ імені О.М. Горького, наказом № 53 від 1 квітня 1965 року з 1 вересня 1965 року відкриті кафедра сурдопедагогіки і логопедії та кафедра олігофренопедагогіки на базі Київського педагогічного інституту імені О.М. Горького [84; 158, 92].

Ці заходи дали змогу тематично розділити коло наукових проблем, які розроблялися науково-викладацьким складом кафедр, що, безумовно, позитивно позначилося на глибині наукових досліджень. Слід зазначити, що в звітах про роботу дефектологічного факультету кафедра сурдопедагогіки іменується як кафедра сурдопедагогіки та логопедії, проте в офіційних документах йшла мова про те, що з 1 вересня 1965 року була створена кафедра сурдопедагогіки.

У 1966 р. на базі факультету дошкільної педагогіки Слов'янського державного педагогічного інституту (СДПІ) було створено відділення дефектології та здійснено перший набір студентів. З цього часу завдання розробки теоретичних питань спеціальної освіти лягли на плечі й науково-педагогічного колективу вищезазначеного закладу. Провідним напрямком їх роботи стала розробка проблем корекції психофізичних порушень у дітей та особливості їх навчання і виховання. Згодом плідні напрацювання в напрямку розбудови навчально-методичної, матеріально-технічної та наукової бази, дозволила відкрити в 1968 р. дефектологічний факультет як самостійну навчальну та наукову структуру СДПІ [42; 97, 56-61].

Провідною науковою проблемою, над якою працював колектив лабораторії логопедії протягом НДІ педагогіки протягом 1967-1968 року була тема «Співвідношення логопедичних методів з психотерапією з ціллю подолання заїкання у дітей під час природного сну». Науковим колективом лабораторії проводилась методична робота в базових школах, надавалася консультаційна допомога вчителям і вихователям шкіл з порушеннями мовлення для інших міст Української РСР. Лабораторія логопедії НДІ педагогіки Української РСР була осередком вивчення та узагальнення передового досвіду надання логопедичної допомоги дітям Української РСР [187, 1-29].

Протягом 1950-1970 рр. в різних галузях науки розроблявся системний підхід до вивчення об'єкта дослідження. Це яскраво прослідковується і в наукових дослідженнях в галузі логопедії, що проходили на теренах України

в КДПІ імені О.Горького та лабораторіях і відділеннях НДІ дефектології. В означений час превелював педагогічний та психолого-педагогічний напрямки досліджень проблеми порушень мовлення у дітей та дорослих, їх особливостей навчання та виховання (В. Винокур, І. Дьоміна, М. Михайлюк, М. Савченко, Л. Смірнова та ін.). Детально розроблявся системний підхід до вивчення порушень мовлення.

Саме в цей час як в Україні, так і в сусідніх республіках відбувається становлення педагогічного спрямування наукових досліджень в області логопедії; теоретичне обґрунтування і широке впровадження нових організаційних форм допомоги дітям з порушеннями мовленнєвого розвитку. Відомо, що біля витоків становлення логопедії як науки, вивчення порушень мовлення не було пов'язано з розробкою педагогічних аспектів. Мовлення розумілося, перш за все, як сукупність систематизованих м'язових рухів, а зміст логопедії обмежувалося виробленням різних прийомів корекції усного мовлення, переважно вимови і мовленнєвого дихання. Інший напрямок набував розвиток логопедії як педагогічної науки. Предметом її вивчення стало широке різноманіття проявів порушень мовленнєвого розвитку, яке потребувало дослідження психічних процесів, що беруть участь у формуванні мовленнєвої діяльності. Це слугувало певній розрізненості поглядів на процес мовлення як складне утворення, складові частини якого залежать одна від одної і обумовлюють одна одну, і традиційним симптоматичним підходом до усунення його порушень. Під новим кутом став розглядатися зміст логопедії як педагогічної науки [193].

Так, одним вагомим надбань радянської логопедії 1960-х років стало введення російською вченою Р. Левіною у 1968 р. терміну «загальний недорозвиток мовлення» та виділення трьох рівнів мовленнєвого розвитку, тобто розробка класифікації (на сьогодні уточнена та доповнена), якою користуються і науковці і практики донині. Дане дослідження уможливили об'єднання тяжких порушень мовлення загальним терміном ЗНМ, що дало

зможу правильно комплектувати групи закладів освіти і диференційовано використовувати спеціальні методи і засоби роботи з дітьми.

Також важливим, для визначення критеріїв правильного диференційного діагностування порушень розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку стало розпочате в середині 1960-х рр. дослідження шляхів диференційованого навчання учнів допоміжних шкіл (Л. Вавіна, І. Єременко, Г. Мерсіянова та ін.) [11; 65-176], яке було запроваджено по всій території України лише з 1978 р. Найбільшою його цінністю став напрацьований вченими діагностичний матеріал, яким могли користуватися і практики, і члени медико-педагогічних комісій. Ці дослідження мали важливе значення для визначення методологічних засад корекційного навчання і виховання всіх категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема з мовленнєвими порушеннями [186].

Наголосимо, що до кінця 1960-х рр. в Україні не існувало окремого спеціального дошкільного закладу для дітей з мовленнєвими порушеннями. Не зважаючи на численні дослідження в галузі логопедії, дошкільники, здебільшого, залишалися поза спеціальним навчанням і вихованням. Логопедична дошкільна допомога дітям з порушеннями мовлення мала, переважно, стихійний характер – дошкільні логопедичні групи виникали лише в поодиноких випадках, в окремих містах України [11, 122; 74].

Слід наголосити, що розвиток теоретичних засад логопедії в Україні на всіх етапах свого розвитку не проходив ізольовано, а був нерозривно пов'язаний з тенденціями розвитку науки про порушення мовлення сусідніх держав, та, безумовно, підпорядковувався розвитку та досягненням загальних та спеціальних наук.

На початку періоду, про який йдеться, стан науково-дослідної та методичної роботи в державних установах, колективи яких проводили наукову діяльність в галузі спеціальної освіти, в тому числі логопедії, характеризувався переходом від традиційного описування педагогічного досвіду до наукового пояснення технологій навчання дітей в різних типах

спеціальних шкіл; продуктивно розроблялися питання спеціальної дидактики. Науково-дослідна робота проводилася силами колективів вчених Науково-дослідного інституту педагогіки і психології Міністерства освіти України, де функціонували структурні одиниці, діяльність яких була направлена на вирішення проблем спеціальної освіти, та на дефектологічному факультеті Київського державного педагогічного інституту імені О.М. Горького. Результати наукових пошуків висвітлювалися на сторінках республіканського науково-методичного збірника "Питання дефектології" (початок виходу – 1965 р.), на республіканських науково-практичних конференціях, міжобласних та обласних семінарах-практикумах тощо. Прийом студентів на навчання на базі дефектологічного факультету КДПІ імені О.М. Горького було збільшено вдвічі; активно проводилась підготовка та перепідготовка педагогічних працівників спеціальних шкіл [70; 43; 141, 283-291].

У зв'язку з висуненням низки завдань перед загальноосвітніми та спеціальними школами України протягом досліджуваного історичного періоду (кінець 1960-тих – початок 1970-тих рр. – перехід шкіл на нові програми та навчальні плани; 1984 р. – початок шкільного навчання з 6-ти річного віку та запровадження 11-річного навчання в загальноосвітніх школах тощо) та суворого керівництва з боку держави щодо їх виконання, перед педагогічними інститутами та науковими установами, що здійснювали свою діяльність в галузі спеціальної освіти, стояли задачі науково-методичного забезпечення реалізації зазначених реформ та, у зв'язку з цим, підвищення професійної кваліфікації педагогічних кадрів закладів освіти, в тому числі й спеціалістів, які працюють з дітьми з ТПМ [82, 139]. Тому, Міністерство освіти Української РСР щорічно видавало накази про організацію курсів підвищення кваліфікації для спеціальних педагогів та логопедів, та, у зв'язку з необхідністю професійного науково-методичного їх обґрунтування, покладало ці завдання на Київський державний педагогічний інститут імені О.М. Горького, Науково-дослідні інститути педагогіки і

психології, Слов'янський педагогічний інститут та Республіканський навчально-методичний кабінет спеціальних шкіл Міністерства освіти Української РСР [180, 166-167], що відображалось в напрямках науково-дослідної та методичної роботи зазначених установ [78, 88].

На початку 1970-х років дошкільне виховання визнавалося однією з провідних галузей спеціальної освіти, оскільки було доведено, що рання корекція порушення запобігає виникненню вторинних порушень розвитку та допомагає уникненню багатьох труднощів під час навчання у школі. Дошкільний вік визнавався найсприятливішим періодом для всебічного розвитку дітей, а здійснення корекційного впливу в цей час у спеціально організованих закладах дошкільної освіти – найпродуктивнішим [10, 76; 71].

Завдяки плідній праці вітчизняних вчених в галузі спеціальної освіти (В. Бондаря, І. Єременка, І. Дьоміної, Н. Стадненко, Н. Уманської, Т. Цибулько та ін.) у 1972 році було опубліковано посібник «Методичні розробки питань навчання, виховання і корекційної роботи в спеціальних школах» (у двох частинах). Ця праця містила розділи з питань діагностики різних категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку та організації спеціального дошкільного навчання і виховання. У розділі «Логопедія» (автори В. Балаєва, Є. Соботович, Т. Філічева, О. Шукурова та ін.) розкривалися окремі питання подолання недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку в умовах спеціальних дошкільних закладів і логопедичних груп при масових дитячих садках [68, 12].

Успішне розв'язання завдань корекційного навчання у спеціальних логопедичних закладах дошкільної освіти і дошкільних групах залежало від того, наскільки правильно і своєчасно було виявлено порушення мовлення, від ступеня його тяжкості і початку корекційних занять [10, 19].

Серед інших наукових досліджень в галузі дошкільної логопедичної допомоги актуальними на цей час стали: особливості прояву загального недорозвитку мовлення у дітей; вплив порушень мовлення на оволодіння письмом і читанням; методи подолання різних видів порушень мовлення, в

тому числі і нові методи подолання заїкання. У цей період вчені України працювали над вивченням та виправленням порушень мовлення у дітей з алалією та розумовою відсталістю (І. Дьоміна, Н. Уманська, Р. Юрова та ін.).

У цей час в НДІ педагогіки УРСР у відділі логопедії питаннями дошкільної логопедичної допомоги займалися вчені Н. Уманська, Т. Цибулько та ін. [191, 21].

З метою реалізації заходів Міністерства освіти Української РСР «Про поліпшення виховання дітей з порушеннями розумового і фізичного розвитку в Українській РСР», підбиття підсумків дослідницької діяльності, що проводилася протягом попередніх років, висвітлення результатів наукової та методичної роботи в області спеціальної освіти Науково-дослідними інститутами педагогіки та психології та КДПІ імені О.М. Горького проходило у форматі міжреспубліканських, республіканських, міських науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів тощо, з усталеною періодичністю. На заходах подібного типу також визначалися та обговорювалися завдання, що поставали перед вченими зазначених наукових інституцій, відповідно до освітніх та корекційних потреб контингенту осіб з порушеннями психофізичного розвитку, змін соціально-економічного устрою країни, законодавства у сфері освіти і прав людини тощо. Так, наприклад, згідно наказу Міністерства освіти Української РСР від 23 лютого 1972 року № 35 «Про проведення республіканської науково-практичної конференції з питань дефектології» з 6 по 8 червня 1972 року в м. Запоріжжі відбулася республіканська науково-практична конференція з питань спеціальної освіти, де з доповідями про результати власних наукових досліджень виступили провідні вітчизняні науковці [82; 177, 124].

На виконання завдань Міністерства освіти Української РСР, що були висунуті перед лабораторією логопедії НДІ педагогіки, протягом 1972-1973 рр. проводилося вивчення рівня знань учнів з мови в початкових класах першого відділення школи для дітей з ТПМ, за результатами якого,

колективом лабораторії було підготовлено та подано доповідну записку щодо наявних рівня та якості знань зазначеної категорії учнів [22; 82].

Серед проблем, які досліджувалися у першій половині 1970-х рр., актуальними були питання логопедичної допомоги учням з слабо вираженим недорозвитком мовлення, оскільки серед учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл траплялися діти з таким діагнозом. Зокрема, із 759 обстежених виявлено 20 відсотків дітей з слабо вираженим недорозвитком мовлення (А. Винокур) [17, 519-520], що свідчило про недостатній рівень, з одного боку, підготовленості логопедів до здійснення корекційної роботи, та недосконалість діагностування мовленнєвих порушень, з іншого боку.

Також досліджувалися питання корекції заїкання в умовах багатомовності (І. Лавкай) [91, 16-18]; дослідження спільних рис порушень мовлення і діалектизмів у дітей; питання спільної роботи логопеда з батьками, вчителями шкіл (Я. Самофал).

2.2.3. Характеристика періоду розвитку науково-методичних основ спеціальних умов диференційованого навчання і виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах закладів спеціальної освіти (1976-1991 рр.)

Важливий вплив на розвиток всієї педагогічної науки України мала республіканська наукова конференція, що відбулася у квітні 1977 року. Вона була присвячена проблемам подальшого розвитку педагогічної і психологічної наук у світлі рішень XXV з'їзду КПРС. На конференції працювало вісім секцій (в тому числі секція дефектології), де було чітко визначено найважливіші завдання у галузі педагогічної науки та актуальні проблеми розвитку педагогіки в Українській РСР [39; 179, 33-35], що мало безпосередній вплив на подальший розвиток наукової думки в області спеціальної освіти, в тому числі логопедії.

З метою поліпшення навчально-виховної та лікувально-корекційної роботи в школах для дітей з ТПМ, наказом від 8 липня 1977 року №131 «Про проведення виїзного засідання лабораторії логопедії Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР з питань удосконалення корекційної та навчально-виховної роботи в школах для дітей з важкими порушеннями мовлення», Науково-дослідному інституту педагогіки Української РСР було дозволено провести цей захід з 20 по 22 жовтня 1977 року на базі Харківської республіканської школи-інтернату для дітей з ТПМ. У засіданні брали участь 34 учасники – директори або їх заступники, доповідачі, якими були представлені результати наукової та практичної діяльності в галузі логопедії [69; 82; 178, 166].

Згідно наказу Міністерства освіти Української РСР №162 від 31 серпня 1977 року «Про експериментальні школи Науково-дослідного інституту педагогіки», з метою кращої організації експериментальних досліджень у школах, створення сприятливих умов для впровадження у практику досягнень педагогічної науки і узагальнення передового досвіду, широкого залучення до педагогічних досліджень кращих учителів, було виділено експериментальні школи, на базах яких Науково-дослідний інститут педагогіки у 1977-х – 1980-х роках досліджував проблеми удосконалення змісту шкільної освіти, методів і прийомів навчання та комуністичного виховання учнівської молоді. Згідно цього наказу, лабораторія логопедії займалась розробкою проблем порушення мовлення у дітей шкільного віку та шляхами їх подолання в умовах школи-інтернату для дітей з ТПМ. Сектор олігофренопедагогіки займався такими проблемами, як диференційоване навчання у допоміжній школі, інтелектуалізація практичної діяльності учнів допоміжної школи, розумове виховання учнів допоміжної школи, вивчення другої (російської) мови в допоміжній школі з українською мовою навчання, формування позитивних міжособистісних стосунків в учнів допоміжної школи, динаміка психопатоподібних ускладнень поведінки у розумово відсталих учнів. Сектор сурдопедагогіки розробляв такі проблеми: методика

навчання географії у школі для глухих, використання екранних засобів навчання і звукопідсилюючої апаратури в навчанні глухих, сполучення оптичного і слухового сприймання усного мовлення в навчанні осіб з порушеннями слуху, оптимізація мовленнєвого розвитку глухих учнів у процесі вивчення фізики, розумовий розвиток глухих дітей дошкільного віку засобами ігрової діяльності, інтенсифікація мовленнєвого розвитку глухих дошкільників в групах з дворічним строком навчання. Сектор тифлопедагогіки займався проблемами навчання дітей з порушеннями зору [82; 178, 166].

На виконання наказу №11 від 25 січня 1979 року «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню логопедичної допомоги дітям в Українській РСР» НДІ педагогіки мав розглянути питання про введення в штат лабораторії логопедії посади наукового працівника для організації наукової роботи з проблеми дошкільної логопедії. Згідно цього ж наказу, протягом 1980-1985 рр. колективом лабораторії логопедії здійснювалась розробка актуальних питань корекційно-виховної роботи у спеціальних школах-інтернатах та закладах дошкільної освіти для дітей з ТПМ [82; 121, 10-13]. Відповідно до цього ж наказу, працівники кафедр дефектологічного факультету КДПІ імені О.М.Горького протягом 1980-1985 років забезпечували розробку актуальних питань логопедичної роботи в допоміжних школах та на базі шкільних логопедичних пунктів [67; 82; 179, 33-35].

З огляду на те, що Київським державним педагогічним інститутом імені О.М. Горького та Науково-дослідним інститутом педагогіки Української РСР недостатньо системно розглядалися проблеми корекції порушень мовлення у дітей шкільного та, особливо, дошкільного віку, та з метою розширення форм і засобів логопедичної допомоги дітям, протягом 1979-1980 рр. зобов'язало обласні, Київський і Севастопольський міські відділи народної освіти організувати заклади дошкільної освіти для дітей з ТПМ, домогтися об'єднання дошкільних груп у багатокomплекcні заклади,

створити необхідну кількість логопедичних пунктів при загальноосвітніх школах [82; 116, 399-406].

Логопедія як галузь наукових знань, тісно підпорядковувалась світовим науковим течіям в інших сферах науки у всі часові періоди. Так, 1970-1980-ті роки минулого століття відмічалися інтенсивним накопиченням нових знань про порушення мовлення з урахуванням досягнень психолінгвістики та когнітивної психології, узагальненням вагомих емпіричних даних, отриманих на основі аналізу ефективності функціонування логопедичних установ системи освіти. Завдання нормалізації мовленнєвого розвитку дитини стали ґрунтуватися на трьох основних аспектах мовленнєвої діяльності: структурному (сформованість фонетичної, лексичної і граматичної систем мовлення); функціональному, або комунікативному (розвиток зв'язного мовлення і форм мовленнєвого спілкування – діалогу і монологу); когнітивному, або пізнавальному (формування здатності до усвідомлення явищ мови та мовлення) [193].

У 1980-1990 рр. в філологічних науках розроблявся лінгвістичний підхід. В його контексті були визначені основні напрямки теоретичних досліджень логопедії: педагогічний та психолінгвістичний. Яскравим представником цього напрямку була доктор педагогічних наук, професор Є. Соботович та її наукова школа. У результаті проведених досліджень за цими напрямками були виявлені основні порушення мовлення, встановлені структура і природа цих порушень, також було виявлено особливості психічного розвитку таких дітей та розроблено рекомендації щодо їх впровадження у процес розробки змісту, методів і засобів корекційного навчання для формування правильного мовлення.

Психолінгвістичний аналіз структури мовленнєвої діяльності особистості, її формування в онтогенезі, що базувалися на наукових засадах досліджень Л. Виготського, О. Гвоздева, О. Леонтєва, О. Лурії та ін., дозволив Є. Соботович диференційовано підійти до визначення складного

структурного мовленнєвого механізму та виділити дві групи механізмів, що забезпечують формування та функціонування мовленнєвої діяльності:

1. Загальнофункціональні механізми, що забезпечують засвоєння всіх семантичних одиниць мови. Такими механізмами є операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, осмислення; довготривала та оперативна пам'ять, увага. При порушенні інтелектуального розвитку дитини недостатність цієї групи механізмів спричиняє певні особливості її розвитку. У дитини спостерігаються порушення у формуванні семантичної ланки лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності; різних типів лексичного значення; семантичної структури речення. Це все зумовлює дефекти у функціонуванні комунікативного компонента – недостатній рівень розуміння мовлення, неправильний добір мовних знаків.

2. Специфічний мовленнєвий механізм, який забезпечує прийом мовленнєвих сигналів у їх акустичній, фізичній модальності, їхнє внутрішнє перероблення; це є рецептивною ланкою мовленнєвого механізму. Інша ланка мовленнєвого механізму забезпечує зворотний процес – перешифрування змісту висловлювання в систему знаків та їхню моторну реалізацію. Це мовленнєво-продукувальна ланка специфічного мовленнєвого механізму.

Ураження всіх цих механізмів призводить до мовленнєвих порушень (моторна та сенсорна алалія, афазія, дизартрія) [95, 36].

Є. Соботович досліджувала лінгвістичний та комунікативний компоненти мовленнєвої діяльності. Лінгвістичний компонент вона розглядає як діяльність оволодіння мовою, у результаті якої засвоюються практичні мовні знання, що забезпечують мовленнєве спілкування. Дослідниця визначила зміст названих знань на всіх рівнях організації мови, а також розумові знакові операції, які їх формують. Аналізуючи мовленнєвий компонент мовленнєвої діяльності, Є. Соботович розглядає мовленнєві дії, а саме програмування й розуміння мовленнєвого висловлювання та їх операційний склад. Завдяки цьому аналізу вона розкрила складний

структурний механізм мовленнєвої діяльності, чим збагатила логопедичну науку та практику корекції порушень мовлення і навчання та виховання таких дітей [95; 132].

Доктор педагогічних наук, професор Є. Соботович була фундатором власної наукової школи та науковим керівником багатьох відомих сьогодні науковців у галузі спеціальної освіти (логопедії) та спеціальної психології, активно впливала на підготовку педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Під її керівництвом захистили дисертації О. Гопіченко, Е. Данілавичюте, В. Тищенко, Л. Бартенева, Л. Трофименко, Л. Андрусина, Ю. Рібцун. В їхніх дослідженнях набули подальшого розвитку наукові ідеї вченої: проблеми діагностики та корекції писемного мовлення, взаємозв'язок порушень мовлення та пізнавальної діяльності, вивчення системних порушень мовлення [95].

У 1979 році кандидатську дисертацію на тему «Фонетичні помилки на письмі розумово відсталих учнів молодших класів та шляхи їх подолання» захистила співробітниця КДПШ імені О. Горького О. Гопіченко (науковий керівник Є. Соботович).

У дослідженні О. Гопіченко було представлено характеристику патологічних помилок на письмі розумово відсталих дітей. Було встановлено, що однією з найпоширеніших груп помилок у них є фонематичні помилки, які трапляються в наборі (пропуски, заміщення, вставки букв). Вчена по-новому визначила причини фонематичних помилок – порушення координації між операціями, які забезпечують фонематично правильне написання, та несформованість навичок самоконтролю в цих операціях. Було встановлено зв'язок між порушеннями письма та патологічними особливостями учнів. Уперше розроблено та обґрунтовано педагогічні засоби оптимізації корекційної роботи при порушенні письма [27; 95, 79-80].

Загалом, десята п'ятирічка (1976-1980 рр.) ознаменувалась для спеціальної освіти значним зростанням кількості логопедичних пунктів, дошкільних груп та закладів освіти для дітей з порушеннями мовлення, що,

відповідно, покладало на педагогічні ЗВО завдання з ґрунтовної професійної та наукової підготовки потрібної кількості спеціалістів відповідного профілю, розробки питань організації й надання кваліфікованої корекційної допомоги дітям, та організаційної і науково-методичної допомоги цим закладам освіти. Тож, протягом 1981-1985 років, як зазначають М. Шеремет, О. Потапенко, дефектологічна наука досягла успіхів не тільки у розробці важливих теоретичних питань спеціальної педагогіки, а у підготовці висококваліфікованих спеціалістів [201, 362-367].

Одним з напрямів досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук в УРСР на 1976-1980 рр. було удосконалення процесу навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Серед проблем, які досліджувалися, варто виділити: удосконалення системи корекційної роботи з подолання та виправлення мовленнєвих порушень на основі психолого-педагогічного вивчення складу учнів шкіл та закладів дошкільної освіти; розробка класифікації порушень мовлення; вивчення їх структури та визначення шляхів подолання ЗНМ; удосконалення змісту і методів корекційного навчання і виховання дітей із заїканням у спеціальних школах для дітей з ТПМ та ЗДО; клінічне, психологічне та педагогічне вивчення складу спеціальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення; вивчення порушень мовлення в учнів масових шкіл; удосконалення форм організації спеціальної логопедичної допомоги в масових школах; розробка рекомендацій з розвитку мережі логопедичних закладів [66].

Окрім цього, проводилися інші наукові дослідження у галузі логопедії. Так, І. Дьоміна вивчала питання диференційного навчання учнів шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. За 15 років, упродовж яких тривало дослідження, вчена виявила різноманітні відхилення в нервово-психічній сфері школярів. Зокрема, нею виділено інфантилізм, астеничні, неврозоподібні та невротичні стани, уповільнений темп психічної діяльності тощо. Внаслідок цього, діти в різному темпі опановували навчальну програму; наприклад, частина учнів засвоювала її у значно коротші терміни,

ніж передбачено «Положенням про школу». З огляду на це, дослідницею було запропоновано диференційоване навчання учнів I відділення на основі їхніх психічних можливостей, що дало ефективніші та якісніші результати у навчанні [7; 10].

У 1980-ті рр. продовжувалося проведення науково-практичних конференцій, семінарів за участю як науковців, так і широкого кола практиків тощо. Зокрема, в 1983 р. відбулася ІХ наукова сесія з дефектології, де порушувалися питання вивчення знань і вмінь з російської мови учнів з тяжкими порушеннями мовлення (В. Тарасун); подолання порушень звуковимови у школярів (М. Савченко); проблеми особистісного розвитку і становлення дітей із заїканням (І. Лавкай) та ін.. В Україні проводилися регулярні республіканські педагогічні читання з питань дефектології, на яких обговорювалися найактуальніші питання навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення, змісту і методів корекційної логопедичної роботи з ними тощо [72].

Уряд України поклав на лабораторію логопедії НДІ педагогіки УРСР упродовж 1980-1985 рр. наступні завдання: розробити теоретичні засади корекційно-виховної роботи у спеціальних школах-інтернатах і закладах дошкільної освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення; розглянути питання введення до штату лабораторії посади наукового співробітника для організації наукової роботи за тематикою дошкільної логопедії. Київський педагогічний інститут імені О.М.Горького планував розширити науково-дослідну роботу у галузі логопедії, забезпечити протягом 1980-1985 рр. розробку теоретичних засад логопедичної роботи в допоміжних школах і на базі шкільних логопедичних пунктів [31, 61-66].

У 1982 році кандидатську дисертацію на тему «Порушення звуковимови та шляхи їх подолання в учнів молодших класів допоміжної школи» захистила співробітниця КДПІ імені О. Горького Р. Юрова (науковий керівник М. Савченко).

Згідно наказу Міністерства освіти Української РСР № 195 від 27 травня 1983 року «Про педагогічну практику студентів дефектологічного факультету Київського педагогічного інституту», Управління народної освіти м. Києва затвердило до 1 вересня 1983 року базовими закладами дошкільної освіти дефектологічного факультету КДПІ імені О.М. Горького ЗДО спеціального призначення: для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату – № 591, для дітей з порушеннями інтелекту – № 561, 569, з порушеннями слуху – № 485, дошкільне відділення спецшколи-інтернату для глухих – № 6, з порушеннями мовлення – № 323, 395, 576, 611 [82; 181, 157], що також мало вплив на розвиток та якість наукових досліджень, адже відтоді експериментальні бази для досліджень та апробації отриманих даних були закріплені законодавчо.

Наказом № 261 від 6 липня 1983 року було затверджено оновлену структуру Науково-дослідного інституту психології, що віднині працював у складі дванадцяти лабораторій, включаючи лабораторію спеціальної психології (керівник Н. Стадненко) [82; 182, 35-36]. Силами колективу лабораторії спеціальної психології велася науково-дослідна робота з питань діагностики та корекції пізнавальних процесів, пропедевтика порушень особистісного розвитку дітей з порушеннями різних нозологій.

12 квітня 1984 року Пленум ЦК КПРС і Верховна Рада УРСР затвердили «Основні напрями реформи знань спеціальної і професійної школи». Реформування масової школи передбачало удосконалення усієї системи середньої освіти країни, насамперед, здійснення нового підходу до навчання і виховання у зв'язку з вимогами науково-технічної революції, з урахуванням тих соціально-економічних перетворень, які проводилися в країні. Реформи вимагали удосконалення всієї структури освіти держави. Ця реформа відбилася і на тематиці наукових досліджень Науково-дослідних інститутів Української РСР та закладів вищої освіти, на базі яких проводилась науково-дослідна робота в галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема.

Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР від 24 січня 1985 року № 27 «Про удосконалення структури Науково-дослідного інституту педагогіки», структуру Науково-дослідного інституту педагогіки Української РСР було затверджено у складі 6 відділів та 26 лабораторій. Відділ дефектології, що також увійшов до складу зазначеного НДІ, складався з лабораторії «Олігофренопедагогіки» (завідувач І. Єременко), лабораторії «Сурдопедагогіки і логопедії» (завідувач Г. Коберник) та лабораторії «Тифлопедагогіки» (завідувач І. Моргуліс) [82; 183, 63-65]. Вищезгадані структурно-організаційні зміни, яких зазнав НДІ педагогіки, були викликані, в тому числі, потребами реформи загальноосвітньої і професійної школи.

8 квітня 1985 року вийшов наказ Міністерства охорони здоров'я Української РСР №465 року «Про заходи щодо покращення логопедичної допомоги хворим з порушеннями мовлення», де було визначено пріоритетні напрями розвитку логопедичної допомоги дітям з порушеннями мовлення, серед яких: розширення мережі логопедичних кабінетів, відділень відновлювального лікування в дитячих поліклініках, психоневрологічних диспансерах, де надавалася допомога особам з органічними та функціональними порушеннями мовлення на всіх вікових етапах розвитку. Науково-теоретичне обґрунтування корекційних методик покладалося на співробітників НДІ педагогіки, НДІ психології та ЗВО, де проводилась наукова робота в напрямку логопедії та спеціальної освіти загалом, що знайшло відображення в перспективних планах наукової роботи колективів зазначених установ [82].

В період з 1985 по 1990 роки на виконання Постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР було реорганізовано Республіканський науково-методичний кабінет спеціальних шкіл та РУМК, на базі якого створена наукова рада, в обов'язки якої входило обговорення тематики та рукописів підручників та методичних посібників, що, на жаль, знизило якість та результативність в організації науково-дослідної роботи.

Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР від 22 квітня 1987 року № 118 «Про проведення педагогічних читань з дефектології на тему: «Підвищення ефективності уроку, як основної форми організації навчально-виховного процесу», 25-26 вересня в м. Луцьку пройшли республіканські педагогічні читання із зазначеної теми. Науково-дослідний інститут педагогіки, Науково-дослідний інститут психології, Київський державний інститут імені О.М. Горького, Слов'янський педагогічний інститут, Республіканський навчально-методичний кабінет Міністерства освіти УРСР виконували завдання із забезпечення підготовки та проведення педагогічних читань та науково-методичного керівництва доповідями, які прозвучали [82; 184, 108-110].

В цей період актуальним виявилось дослідження В. Тарасун, результатом якого стала розробка методики діагностики та подолання стертої дизартрії в учнів загальноосвітніх шкіл. Часто ці порушення у дітей виявлялися схожими з проявами складної дислалії, ускладненої фонематичним недорозвитком. Вченою доведено, що, вимова дітей зі стертою дизартрією характеризується нечіткістю, стертістю артикуляції різного ступеня, що найбільш проявлялося в процесі говоріння .

Відповідно наказу Міністерства освіти Української РСР від 16 жовтня 1987 року № 306 «Про проведення республіканського семінару з питань удосконалення корекційної та навчально-виховної роботи в логопедичних групах дошкільних закладів», що був внесений до річного плану роботи Міністерства освіти Української РСР та мав на меті подальше удосконалення корекційної логопедичної роботи з дітьми з ТПМ, 23-25 листопада 1987 року у м. Києві було проведено республіканський семінар працівників дитячих будинків та закладів дошкільної освіти для дітей з порушеннями мовлення. Директори НДІ педагогіки та НДІ психології Української РСР, ректор КДП імені О.М. Горького забезпечили підготовку доповідей та виступів учасників семінару, в яких були представлені результати індивідуальної та колективної

наукової роботи працівників вищезазначених інституцій, та проведена їх апробація [82; 185, 29-30].

Водночас, слід зазначити, що проведення наукових досліджень і підготовка навчально-методичних посібників з логопедії в республіці розгорталася дуже повільно, особливо українською мовою. Одними із перших, хто започаткував проведення системи досліджень в галузі дошкільної і шкільної логопедії були А. Винокур, О. Жильцова, Р. Краєвський, М. Савченко, Л. Смірнова, Н. Уманська. Згодом, під керівництвом Є. Соботович, було проведено низку досліджень стосовно розвитку і корекції порушень мовлення у дітей дошкільного віку (О. Гпіченко, Е. Данілавічюте, В. Тищенко та ін.). На основі проведених досліджень у 1989 році вченими було розроблено програму навчання і виховання дітей із ЗНМ, в пояснювальній записці до якої розкривалися основні методи та принципи роботи з цими дітьми в умовах спеціально організованого навчально-виховного процесу [64, 13-27].

Наказом ректора Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту професора О. Копилова від 13 жовтня 1990 року та згідно з постановою Вченої Ради інституту від 28 вересня 1990 року було утворено кафедру олігофренопедагогіки. Після заснування кафедри викладачі розпочали підбір та накопичення спеціальної літератури, в зв'язку з чим були надіслані листи до КДПШ О.М.Горького, Слов'янського педагогічного інституту та до Московського дефектологічного факультету [150].

Наукові пошуки українських вчених в галузі логопедії та спеціальної освіти загалом наприкінці 1980-тих років характеризувалися спрямованістю на вивчення проблем спеціальної дидактики та методик навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Потреба в інтенсифікації наукових досліджень зумовлювалася збільшенням контингенту дітей та значним розширенням мережі закладів спеціальної освіти, як шкільного, так і дошкільного рівнів, які слугували експериментальними базами, що значно сприяло поглибленню науково-теоретичного аналізу, обґрунтуванню змісту

освіти, форм і методів навчальної, виховної та корекційної роботи з дітьми з ТПМ та іншими нозологіями [82].

Наукова робота студентів протягом 1970-1980-тих рр. характеризувалась посиленням інтеграції наукових студентських досліджень з навчальним процесом у ЗВО [37, 21].

Дослідники характеризують цей період як такий, що визначається різноманіттям інновацій та відкриттів в педагогічній науці, а також практиці організації наукової роботи студентів. Але необхідно зазначити, що наукова робота того часу була відокремленою від світових освітніх та наукових процесів, та була направлена на власні особливості соціально-економічного розвитку.

Провідними тенденціями тематики науково-дослідної роботи студентів в галузі спеціальної освіти в означений період були такі: оволодіння студентами марксистсько-ленінським науковим методом пізнання, поглиблене і творче засвоєння навчального матеріалу; формування у студентів навчально-дослідницьких умінь, як з профілюючих, так і з загальних психолого-педагогічних і суспільно-політичних дисциплін; розвиток здібностей у студентів до аналізу літературних та інших джерел та знання проблем, що ускладнюють розвиток дітей з порушеннями мовлення.

Саме в цей період значно зросла кількість студентів, які були задіяні в науково-дослідній роботі в області спеціальної освіти. Також значно підвищився рівень якості студентських наукових досліджень, зароджувались студентські наукові товариства [130, 95-97].

У період 1970-х держава починає активний розвиток законодавчої бази, яка б керувала науково-дослідною роботою студентів всіх закладів вищої освіти, в тому числі й КДПШ імені Горького та СДПШ. У «Положенні про республіканський конкурс студентських наукових робіт з природничих і гуманітарних наук», затвердженому 1 червня 1973 року, наголошувалося на потребі проведення конкурсів серед наукових робіт студентів. «Положенням про науково-дослідну роботу студентів вищих навчальних закладів»,

затвердженим 7 лютого 1974 року, науково-дослідна робота студентів розділяється на два види – ту, що є обов'язковою і виконується в рамках навчального процесу, і ту, що мотивується і особистими інтересами студентів, і виконується у позанавчальний час. Рекомендувалося обов'язкове введення розділу «НДРС» до перспективних та річних календарних планів роботи кафедр. Починає з'являтися значна кількість збірників наукових праць студентів, де вони могли публікувати свої дослідження з актуальних проблем навчання, виховання і розвитку дітей з порушеннями мовлення та інших нозологій. Вся проведена студентами науково-дослідницька робота завершувалася обов'язковим звітом чи повідомленням на засіданні наукового гуртка [102, 18].

Однак негативною ознакою студентської науково-дослідної роботи цього періоду було те, що при великій кількості студентів, які брали участь у науково-дослідній роботі, показники її ефективності зменшувались. Серйозною перешкодою в організації цієї роботи була недостатня матеріально-технічна база для проведення досліджень та значна недостатність навчально-методичних посібників зі спеціальної освіти, в тому числі і вітчизняної літератури з проблем порушень мовлення та їх корекції.

24 серпня 1991 року на політичній карті світу, вже як самостійна та незалежна, з'явилася нова держава – Україна. Період переходу до нового державного устрою характеризувався соціально-політичною нестабільністю, що призводило до погіршення економічного становища в країні, в тому числі і в галузі спеціальної освіти і науки. Все це, разом з нещодавною масштабною екологічною катастрофою, напряду або дотично призвело до збільшення кількості дітей з порушеннями психофізичного розвитку, що в свою чергу вимагало підготовки достатньої кількості спеціальних педагогічних кадрів і, зокрема, спеціалістів, що працюють з дітьми з порушеннями мовлення; науково-теоретичного та методичного обґрунтування навчального, виховного та корекційного процесів. Однак, незважаючи на кризові явища в економіці і соціальному та соціокультурному

житті суспільства, наукові пошуки вчених не припиняються, а продовжують реформуватися, поглиблюватися, розширюватися у відповідності до сучасних вимог суспільства та міжнародного досвіду надання корекційної логопедичної допомоги дітям з порушеннями мовлення.

Висновки до 2 розділу

У розділі висвітлено процес розвитку логопедії як науки в період радянської України, проаналізовано пріоритетні напрямки політики та настрої суспільства щодо дітей з ТПМ; викладено зміст наукової діяльності вітчизняних вчених значеної галузі.

1. Охарактеризовано ряд критеріїв (з урахуванням їх складних та неоднозначних зв'язків), на основі яких було визначено історичні етапи становлення теоретичних основ логопедії в Україні:

- суспільно-політичні події та соціально-економічний устрій;
- світоглядний: розвиток культури суспільства; зміна ставлення суспільства до дітей з порушеннями психофізичного розвитку, і, як наслідок, перехід від сегрегації до інституалізації, та від інституалізації до інтеграції;
- стиль мислення в науці, провідні напрямки досліджень в науках про людину, в тому числі тих, що вивчають порушення мовлення, потреби суспільства в дослідженні порушень мовлення.

2. На основі аналізу наявних періодизацій в різних галузях спеціальної освіти (Віт. Бондар, О. Потапенко, М. Супрун, Л. Чепурна, С. Федоренко та ін.) та на основі виділених критеріїв розроблено авторську періодизацію становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні.

3. Охарактеризовано періоди становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні в період радянської влади:

I період (1944-1955 рр.) – відновлення наукової роботи в галузі логопедії в Україні у післявоєнні роки. Провідними тенденціями наукових пошуків цього періоду стали: розробка теорії та історії дефектології, дослідження психології розвитку «дефективних дітей», розробка основних принципів методики навчально-виховної роботи в спеціальних школах та педагогічних засобів повернення слуху і мовлення після контузії.

II період (1955-1976 рр.) – становлення та розвиток теоретичних основ дошкільної логопедії в Україні. Провідною тенденцією наукових пошуків

означеного періоду стало обґрунтування доцільності та визначення високої результативності корекційних заходів з подолання порушень мовлення у період дошкільного віку, що в подальшому стало науковою та методичною основою організації широкої мережі спеціальних ЗДО для дітей з ТПМ та іншими порушеннями психофізичного розвитку.

III період (1976-1991 рр.) – спрямування на розвиток науково-методичних основ спеціальних умов диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти. Результати досліджень з проблем диференційованого навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ дозволили виявити відхилення в нервово-психічній сфері школярів, зокрема: інфантилізм, астеничні, неврозоподібні та невротичні стани, уповільнений темп психічної діяльності тощо, внаслідок цього діти в різному темпі опановували навчальну програму. На основі результатів дослідження було запропоновано диференційоване навчання учнів з огляду на їхні психічні можливості, що дало більш ефективні та якісні результати у навчанні.

4. Визначено провідні тенденції студентської наукової роботи протягом означеного періоду. Характерним стало зростання кількості студентів, які були задіяні в науково-дослідній роботі в галузі спеціальної освіти. Також значно підвищився якісний рівень студентських наукових досліджень, почали зароджуватись студентські наукові товариства. Однак, при значній кількості студентів, які брали участь у науково-дослідній роботі, показники її ефективності зменшувалися. Серйозною перешкодою в організації цієї роботи була недосконала матеріально-технічна база для проведення досліджень та значна недостатність навчально-методичних посібників зі спеціальної освіти, в тому числі й вітчизняної літератури з проблем порушень мовлення та їх корекції.

Зміст другого розділу дисертаційного дослідження висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Ковальчук Ж.М. Реалізація відповідності наукової діяльності вітчизняних вчених в галузі спеціальної освіти директивам керівних органів УРСР у 1940-1960-х рр. *Науково-методичний журнал «Логопедія»*. 2017. № 11. С. 16-23.

2. Ковальчук Ж.М. Визначальність наукової діяльності закладів вищої освіти та наукових установ України у другій половині ХХ століття. *Педагогічний часопис Волині: науковий журнал*. 2019. № 1 (12). С. 86-94.

3. Ковальчук Ж.М. Реалізація відповідності наукової діяльності вітчизняних вчених в галузі спеціальної освіти директивам керівних органів УРСР у 1970-1991-у рр. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. СумДПУ імені А.С.Макаренка*. 2020. - № 1 (95). С. 138-149.

4. Ковальчук Ж.М., Шеремет М.К. Розвиток спеціальної освіти в Україні як окремої галузі науки в 1940-1960-х рр. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн.* 2019. Вип. 1(1). С. 169-178.

РОЗДІЛ 3. НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ З РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЛОГОПЕДІЇ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1991-2019 рр.)

3.1. Інтенсифікація наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України (1991-2010 рр.)

Початок 1990-х рр. відзначився нестабільністю соціально-економічних умов, послабленням уваги з боку державних органів до освіти взагалі, і, зокрема, – до справи навчання і виховання осіб з порушеннями мовлення. Оскільки економічне становище країни було складним, внаслідок недостатнього фінансування, розвиток всіх галузей науки неминуче сповільнився. Поза увагою залишалися потреби спеціальної освіти, складним було питання щодо матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення спеціальних закладів освіти, подекуди були втрачені досягнуті на попередньому етапі зв'язки між наукою і практикою, не проводилися певний час фундаментальні наукові дослідження в області спеціальної освіти. На тлі таких несприятливих умов невирішеними залишалися питання раннього виявлення, диференційної діагностики психічного і мовленнєвого розвитку та направлення дітей до відповідних типів закладів дошкільної, а в майбутньому і шкільної освіти. Це призвело до того, що більшість дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку не отримували спеціально організованої корекційної допомоги, що, відповідно, негативно вплинуло на подальший розвиток дітей, на якість їх підготовки до шкільного навчання [10; 19; 79, 41-43].

Важливі політичні зміни в країні несуть за собою необхідність стрімкого опанування джерельної бази, зміни методологічних принципів наукових пошуків, розширення в якісному і кількісному плані праць і досліджень з питань порушень мовлення та їх корекції.

У Законі України «Про освіту» (1991р.) було задекларовано, що державна політика в галузі вищої освіти ґрунтується на принципі державної підтримки підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, а науково-дослідну роботу визначено одним із основних напрямів діяльності закладу вищої освіти, складовою частиною підготовки фахівців. Пріоритет фундаментальних досліджень, реалізованих у системі освіти, в тому числі спеціальної, визначає держава [188].

Важливими завданнями реформування змісту наукової та освітньої діяльності було визнано деполітизацію та забезпечення національної спрямованості. Згідно Доктрини розвитку України ХХІ століття, головна мета української системи освіти та науки полягає у створенні умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, яке буде здатним навчатися впродовж життя, створювати та розвивати цінності громадянського суспільства. Пріоритетним напрямком державної політики є створення такої системи освіти, що була б особистісно-орієнтованою з метою формування в кожному, хто навчається, самодостатньої, самостійної особистості [93, 2].

Зі здобуттям незалежності у 1991 р. в Україні постали нові завдання щодо розвитку науки та системи спеціальної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі дітей з порушеннями мовлення.

Не зважаючи на складні соціально-економічні процеси в Україні, що були характерними для початку 1990-х років, науковці продовжували пошуки нових методів, форм і засобів роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення. Зокрема, одним із важливих досліджень цього періоду стало вивчення особливостей зв'язного мовлення, виправлення порушень звуковимови у дітей з ринолалією (О.Одинець, Р.Юрова та ін.) [54; 10, 63]. Результати проведеної роботи довели, що діти дошкільного віку мають найбільші можливості щодо розвитку у них монологічного мовлення. Відтак, важливо корегувати порушення звуковимови у дітей з ринолалією

саме в дошкільному віці. Актуальними залишалися також дослідження всіх сторін мовлення у дітей з алалією (Є. Соботович).

З метою поліпшення умов виховання, навчання та утримання дітей і підлітків, які мали порушення у фізичному або розумовому розвитку, Постановою Ради Міністрів Української РСР від 29 квітня 1991 року № 103 «Про заходи щодо поліпшення умов виховання, навчання та утримання дітей і підлітків, які мали порушення у фізичному або розумовому розвитку» та наказом Міністерства народної освіти Української РСР, Міністерства охорони здоров'я Української РСР від 18 червня 1991 року №144/105, Міністерство народної освіти України разом з органами охорони здоров'я і соціального забезпечення було зобов'язано здійснювати контроль за діяльністю спеціальних навчально-виховних закладів, а також надавати допомогу в одержанні педагогічними кадрами дефектологічної освіти на денній та заочній формах навчання для повного укомплектування ними вказаних закладів, залучати до проведення цієї роботи спеціалістів медичних і науково-дослідних інститутів установ; разом з Академією наук УРСР, Міністерством охорони здоров'я УРСР, Міністерством фінансів УРСР і Міністерством праці УРСР воно мало підготувати пропозиції про створення в установленому порядку в Україні науково-методичного центру допомоги дітям і підліткам з порушеннями психофізичного розвитку.

Варто сказати, що становлення української національної системи науки та освіти відбувалося у часи економічної нестабільності. З появою національних університетів та інститутів, різних шкіл та форм навчання і виховання створювався та удосконалювався власний науково-педагогічний осередок. Президент України Л. Кравчук 4 березня 1992 року видав Указ про утворення Академії педагогічних наук України, президентом-організатором якої було призначено М. Ярмаченка. Головним завданням педагогічної науки стало «методологічне, теоретичне та методичне забезпечення кардинального оновлення системи освіти на основі врахування реалій життя, перспектив соціально-економічного розвитку України як суверенної держави». Перші

Загальні збори Академії педагогічних наук України відбулися 18 листопада 1992 року, де було обрано її керівництво та утворено три відділення: дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті, теорії та історії педагогіки і психології, вікової фізіології та дефектології [202, 154].

На початку 1990-х рр. провідна роль у питаннях підготовки професійних кадрів для системи спеціальної освіти, організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників спеціальних навчально-виховних закладів, розвитку наукових основ всіх напрямків спеціальної освіти належала КДП імені О.М.Горького (нині НПУ імені М.П. Драгоманова).

У 1993 р. КДП імені М.П. Драгоманова, було присвоєно статус державного педагогічного університету, і він отримав назву Український державний педагогічний університет (УДПУ) імені М.П. Драгоманова. 11 липня 1997 р. «за вагомий внесок колективу університету в розвиток педагогічної науки, значні досягнення у підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів для системи освіти України, а також, беручи до уваги загальнодержавне визнання результатів діяльності університету» [3, 35], УДПУ імені М.П. Драгоманова присвоєно статус національного і надано назву «Національний педагогічний університет (НПУ) імені М.П. Драгоманова». Дефектологічний факультет, що функціонував у складі університету, з 2003 р. було перейменовано на Інститут корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова (з 2018 року – факультет спеціальної та інклюзивної освіти. Нова назва продиктована вимогами сучасного суспільства та законодавчої бази України щодо надання права всім дітям здобувати освіту за місцем проживання, підготовкою відповідних спеціалістів – вчителів шкіл з інклюзивною формою навчання та необхідністю відповідного наукового підґрунтя означених процесів).

Для підготовки спеціалістів вищої кваліфікації фахових кафедр дефектологічних факультетів України в 1994 р. при дефектологічному факультеті УДПУ імені М.П. Драгоманова вперше в Україні було створено спеціалізовану вчену раду з правом прийняття до розгляду та захисту

дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук зі спеціальностей 13.00.03 – спеціальна педагогіка [20], що стало важливою історичною подією для подальшого розвитку наукової області спеціальної освіти на теренах України. Це суттєво позначилося на якості підготовки науково-викладацького потенціалу фахових кафедр дефектологічних факультетів Києва, Сло'янська, Кам'янця-Подільського та інших міст України.

У 1998 році на дефектологічному факультеті НПУ імені М.П. Драгоманова відбулися надзвичайно важливі структурні зміни – замість двох великих кафедр (олігофренопедагогіки та психопатології; сурдопедагогіки та логопедії), рішенням Міністерства освіти України, було вперше відкрито чотири фахові кафедри, відповідно до основних галузей спеціальної освіти. Кафедра тифлопедагогіки (нині кафедра офтальмопедагогіки та офтальмопсихології), завідувачем якої було призначено кандидата психологічних наук, доцента Є. Синьову; кафедра логопедії (нині кафедра логопедії та логопсихології), завідувачем якої було призначено доктора педагогічних наук, професора М. Шеремет, саме на цій кафедрі і розгорнулася широка науково-дослідницька та навчально-методична робота з підготовки спеціалістів вищої кваліфікації для роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення; кафедра олігофренопедагогіки, завідувачем якої було призначено кандидата педагогічних наук, доцента В. Турчинську, та кафедра сурдопедагогіки (нині кафедра сурдопедагогіки та сурдопсихології імені М. Д. Ярмаченка), завідувачем якої було призначено кандидата психологічних наук, доцента Л. Фомічову [23, 47-51; 32].

Зміни у галузі освіти, що відбувалися в цей час, потребували подальшого розвитку і перегляду концептуальних основ спеціальної освіти. Пріоритетними стали вироблення гуманістичних форм державної допомоги, створення нових недержавних організаційних форм, забезпечення найсприятливіших умов для навчання, виховання, соціального захисту, професійного становлення та соціальної інтеграції осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Вирішення цих і багатьох інших важливих проблем спеціальної освіти передбачало створення окремого, нового наукового підрозділу, який би забезпечував у подальшому успішне виконання пріоритетних завдань спеціальної освіти.

Згідно з постановою Президії АПН України від 24 листопада 1993 року було створено Інститут дефектології АПН України, який розпочав свою діяльність з січня 1994 року. Після заснування Інституту дефектології головну мету у своїй діяльності Інститут вбачав у новому ставленні до дітей з особливостями психофізичного розвитку, у перегляді умов навчання і виховання даної категорії дітей та у підвищенні фахової компетенції дефектологічних кадрів різних кваліфікаційних рівнів [13, 13-18].

Значний внесок у розвиток теоретичних основ спеціальної освіти та логопедії зокрема в роки ранньої незалежності здійснювали Інститут педагогіки АПН України у складі лабораторій олігофренопедагогіки, сурдопедагогіки, тифлопедагогіки та логопедії; лабораторія спеціальної психології; республіканська МПК; науково-дослідна група інтенсифікації початкового навчання в школах для дітей з порушеннями слуху; науково-дослідна група з проблем затримки психічного розвитку Інституту психології АПН України [20]. Згідно Постанови Президії АПН України від 24 листопада 1993 р. «Про створення Інституту дефектології», «з метою ефективного наукового забезпечення теоретичних і методичних засад розвитку дефектології в Україні та системного вивчення стану навчання, виховання, соціальної і трудової адаптації дітей з порушеннями розумового та фізичного розвитку» всі вищезначені структурні підрозділи були трансформовані в новостворений Інститут дефектології АПН України (з 22 травня 2001 р. Інституту спеціальної педагогіки). Першим директором та організатором новоствореного інституту було обрано доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України Віт. Бондаря [20].

Починаючи з 1990-х рр., не зважаючи на складні економічні, соціальні та політичні умови в країні, науковці продовжували теоретичні дослідження,

завдяки яким хоч і повільно, але відбувалося удосконалення змісту шкільної освіти дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Важливими на цьому етапі розвитку логопедії як наукової області стали спільні розробки співробітників лабораторії логопедії Інституту спеціальної педагогіки АПН України, Інституту корекційної педагогіки та спеціальної психології НПУ імені М.П. Драгоманова та Міністерства освіти і науки України. Ця робота була направлена на розробку програм для початкової ланки для всіх типів спеціальних шкіл, в тому числі і для шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Наказом Міністерства освіти України від 6 жовтня 1994 року №283 «Про проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відношень» відповідно до плану роботи Міністерства освіти, Інституту системних досліджень освіти та з метою піднесення ефективності компенсаторно-корекційної роботи та соціально-психологічної адаптації дітей з порушеннями психофізичного розвитку, спільно з Інститутом дефектології АПН України з 2 по 3 листопада 1994 року у м. Києві на базі спеціальної школи-інтернату № 15 відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція педагогів спеціальних навчально-виховних закладів, викладачів дефектологічних факультетів закладів вищої освіти. На вище вказаній конференції працювали такі секції, як: «Проблема корекції вад психофізичного розвитку розумово відсталої дитини як основи її інтеграції у суспільстві», «Психолого-педагогічні засади інтенсифікації корекційного впливу на осіб з вадами слуху як засіб їх соціалізації», «Проблема підготовки осіб з порушеннями зору до інтеграції в сучасному суспільстві», а також секція «Соціальна інтеграція дітей з вадами інтелекту та мовленнєвими вадами: проблеми і перспективи», керівником якої були Т. Ілляшенко, Н. Стадненко, В. Тарасун. Інститут системних досліджень освіти, Український державний педагогічний інститут імені М.П. Драгоманова спільно з Інститутом дефектології АПН України забезпечили науково-

практичну конференцію кваліфікованими лекторами. Міністерство освіти Республіки Крим, начальники управлінь освіти виконкомів обласних та Київської міської рад народних депутатів, забезпечили явку учасників конференції [12, 2-10].

Відповідно до планів роботи Міністерства освіти України та АПН України, з метою обговорення проекту Концепції спеціальної освіти осіб з фізичними та психічними вадами в Україні на найближчі роки та перспективу Міністерство освіти України, Академія педагогічних наук України наказом від 21 липня 1995 року №221/37 «Про проведення науково-практичної конференції на тему: «Основні засади розвитку спеціальної освіти в Україні дітей з психофізичними вадами» 3-5 жовтня 1995 року у м. Ужгороді провели науково-практичну конференцію «Основні засади розвитку спеціальної освіти в Україні дітей з психофізичними вадами», де взяли участь інспектори Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних (міських) Рад народних депутатів, завідувачі (методисти) кабінетів інтернатних закладів, інститутів удосконалення учителів (післядипломної освіти), педагоги спеціальних навчально-виховних закладів, викладачі дефектологічних факультетів закладів вищої освіти. Інститут дефектології АПН України, Український державний педагогічний інститут імені М.П.Драгоманова, Слов'янський та Кам'янець-Подільський педагогічні інститути, Інститут системних досліджень освіти забезпечили участь наукових та практичних працівників-фахівців з дефектології [79; 174, 170-171].

Українська держава в перші роки незалежності докладала чимало зусиль для покращення умов життя, навчання, медичного обслуговування та соціальної реабілітації дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку. Зокрема, для таких дітей було відкрито заклади дошкільної та шкільної освіти, регіональні та центральні психолого-медико-педагогічні консультації, логопедичні пункти, заклади соціальної реабілітації. Вирішувалися питання щодо соціального захисту дітей з порушеннями

психофізичного розвитку за рахунок Закону України «Про освіту», Державної програми «Діти України» та Регіональної програми «Соціального захисту і підтримки дітей» [123, 3-31].

Міністерство освіти, заслухавши інформацію про стан розвитку державної підтримки дітей з порушеннями психофізичного розвитку, рішенням колегії Міністерства освіти України від 22 травня 1996 року №8/2-7 затвердило Концепцію спеціальної освіти осіб з фізичними та психічними вадами в Україні на найближчі роки та перспективу, а також цільову комплексну програму «Соціально-психологічна підтримка і реабілітація осіб з вадами фізичного і психічного розвитку». Управлінню шкіл-інтернатів та закладів дошкільної освіти спільно з Головним управлінням вищої освіти до 1 березня 1997 року було наказано переглянути зміст підготовки фахівців-дефектологів і привести його у відповідність до освітніх потреб інтернатів та закладів дошкільної освіти для дітей з порушеннями психофізичного розвитку; розглянути та вивчити питання про започаткування фахової та післядипломної підготовки спеціалістів з аудіології [122, 3-31]. А до 1 березня 1998 р. підготувати та подати на розгляд проект Закону України «Про спеціальну освіту». Ці установи спільно з Інститутом змісту та методів навчання мали розробити варіативну систему інтегрованого навчання дітей та учнів з порушеннями психофізичного розвитку, відповідне нормативно-правове і науково-методичне забезпечення.

Після прийняття у 1996 році «Концепції Державного стандарту спеціальної освіти в Україні» розпочалося реформування всіх ланок спеціальної освіти, в тому числі й освіти дітей з порушеннями мовлення. Науковцями Інституту дефектології було розроблено «Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку», що був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. Основною метою Державного стандарту було забезпечення рівного доступу до якісної освіти відповідного рівня; наступності між закладами дошкільної освіти на початковою школою;

створення умов для особистісно орієнтованого навчання; запровадження інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Наказом від 12 травня 1997 року № 140/23 Міністерства освіти України, Академії педагогічних наук України «Про проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Аномальна дитина в системі корекційного навчання та виховання», у рамках програми інтеграції діяльності Міністерства освіти і Академії педагогічних наук України та з метою визначення напрямків розвитку дефектологічної науки, з 26 по 29 травня 1997 року у м. Біла Церква Київської області на базі спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату для глухих дітей відбулася Всеукраїнська (з міжнародною участю) науково-практична конференція педагогів спеціальних навчально-виховних закладів, викладачів дефектологічних факультетів закладів вищої освіти, наукових співробітників Інституту дефектології АПН України. На цій конференції працювали секції: «Сучасні технології корекційного навчання дітей з вадами сенсорного розвитку», «Освіта і праця: адаптація та інтеграція дітей з обмеженими розумовими можливостями в суспільство», а також секція «Проблеми діагностики, навчання та виховання дітей з мовленнєвими вадами» [175, 21-22].

Станом на 2000 рік важливим дослідницьким центром України з проблем вивчення, діагностики, корекції та попередження порушень мовленнєвого розвитку дітей стала лабораторія логопедії Інституту дефектології НАПН (завідувач – доктор педагогічних наук Є. Соботович). Наукові співробітники лабораторії працювали над удосконаленням змісту спеціальної освіти дітей з тяжкими порушеннями мовлення; брали участь у розробці Державних стандартів спеціальної освіти дітей з ТПМ та з порушеннями опорно-рухового апарату. Всі розробки лабораторії застосовуються у практиці корекційно-виховної роботи. Крім того, у роботі лабораторії важливе місце відводилося післядипломній освіті спеціалістів-логопедів. Саме тому її співробітники співпрацювали з методичним

об'єднанням охорони здоров'я м. Києва, з клубами «Логос» та «Дефектолог» при Київському міському Будинку вчителя, виступали на методоб'єднаннях різних районів м. Києва та підтримували зв'язки з обласними інститутами післядипломної освіти в регіонах [51].

Лабораторія тифлопедагогіки з 1992 по 1994 рік була об'єднана з лабораторією логопедії, завідувачем якої була кандидат педагогічних наук В. Тарасун, і лише у 1994 році її завідувачем призначили кандидата педагогічних наук Л. Вавіну. Починаючи з 1998 і до 2000 року, науковці лабораторії тифлопедагогіки працювали над двома темами: «Науково-методичні основи вдосконалення навчання, виховання та соціально-трудової реабілітації осіб з глибокими порушеннями зору» та «Компенсаторно-реабілітаційна організація навчально-виховного процесу в школах для дітей з важкими порушеннями зору» [53].

Завідувачем лабораторії сурдопедагогіки було призначено кандидата психологічних наук Л. Борщевську. Однією з досліджуваних тем з 1996 по 1999 рік була тема «Психолого-педагогічні засади вдосконалення навчання осіб з вадами слуху в умовах безперервної освіти». Важливими завданнями лабораторії сурдопедагогіки була діагностика у Центральній психолого-медико-педагогічній консультації та Центрі реабілітації дітей з порушеннями слуху та мовлення «СУВАГ - Київ», консультування вчителів-практиків, батьків дітей з порушеннями слуху, читання лекції студентам, педагогам спеціальних шкіл і закладів дошкільної освіти на курсах підвищення кваліфікації [53].

Проблемами затримки психічного розвитку дітей займалася лабораторія інтенсивної педагогічної корекції, завідувачем якої стала кандидат психологічних наук, а згодом доктор психологічних наук Т. Сак [53].

У області вивчення проблем освіти, розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку дошкільного і шкільного віку займалася лабораторія діагностики і психічного розвитку під керівництвом доктора педагогічних наук В. Тарасун [53].

У 1996 році в Інституті дефектології було створено лабораторію виховної роботи у спеціальних школах-інтернатах під керівництвом кандидата педагогічних наук А. Висоцької, яка займалася проблемами виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку [51].

На початку 2000 року у м. Вишгороді відбувся науково-практичний семінар на тему «Педагогічні умови ефективного здійснення індивідуально-корекційного підходу до виховання дітей з особливими потребами» за ініціативи навчально-методичного кабінету дефектології Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. Основні питання, що розглядалися у роботі семінару, були пов'язані з підвищенням ефективності підготовки учнів до життя та праці, необхідністю забезпечення відповідних умов для формування особистості школяра [53].

На початку XXI ст. провідними вченими України в галузі спеціальної освіти розроблено концепції стандартів спеціальної освіти дітей з тяжкими порушеннями мовлення (Є. Соботович, В. Тарасун).

У розробленій В. Тарасун Концепції державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовлення йдеться про дітей шкільного віку (2000). В документі зазначається, що особливого значення набуває повноцінна реалізація соціально-педагогічних функцій дошкільного та початкового шкільного навчання, які, поряд з іншими завданнями, мають на меті створення надійної змістовно-операційної основи успішного навчання учнів на наступних етапах освітнього процесу. Основною метою державного стандарту є визначення обсягу і змісту роботи з дітьми дошкільного і шкільного віку, планомірне впровадження в цілісний та поступовий навчально-виховний процес психолого-педагогічних засобів запобігання виникненню труднощів (найближчих і віддалених) у засвоєнні програмового матеріалу [142, 2-10].

У Концепції державного стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (Є. Соботович, 2002) зазначається, що в «навчально-виховному процесі спеціальних закладів

дошкільної освіти і логопедичних груп при масових дитячих садках для дітей з порушеннями мовлення розв'язуються загальні для всіх типів дитячих садків завдання щодо фізичного, розумового, естетичного та морального розвитку дітей. Водночас, висуваються специфічні – корекційні завдання, якими передбачено корекцію основного порушення (фонетико-фонематичного недорозвитку, загального недорозвитку мовлення, заїкання), розвиток усіх сторін мовлення та підготовку дітей до шкільного навчання» [134, 2-6].

На базі лабораторії логопедії під керівництвом Є. Соботович проводилися фундаментальні дослідження у напрямі дошкільної логопедії. На цьому етапі вирішувалися недостатньо вивчені питання щодо раннього виявлення, діагностики і виховання дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Завдяки ґрунтовному вивченню психолінгвістичної моделі мовленнєвої діяльності, зібрано матеріал стосовно особливостей мовленнєвого розвитку дітей 3-7-річного віку з різними формами порушень мовлення та інших нозологій (ФФН, ЗНМ, ДЦП, розумова відсталість, ЗПР), що дало змогу розширити наукові уявлення про структуру та психологічні механізми різних форм порушень мовлення. На цьому етапі розробку актуальних проблем дошкільної логопедії здійснювали такі науковці, як Л. Андрусина, Л. Бартенєва, Е. Данілавичюте, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко та ін.

Важливим кроком у розвитку наукових досліджень з логопедії та надання логопедичної допомоги дітям дошкільного віку стала розроблена Є. Соботович психолінгвістична модель мовленнєвої діяльності та психологічних механізмів, що її забезпечують. Завдяки проведеним дослідженням та на основі здобутих результатів було розроблено «Нормативні показники та критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку» (Є. Соботович). Не менш важливим стали визначення компонентів орфографічної навички, що зумовлюють готовність дітей до засвоєння орфографії (Л. Бартенєва); дослідження комунікативного

компоненту мовленнєвої діяльності розумово відсталих дошкільників та його складових (В. Тищенко) та ін.

Для подальшого розвитку спеціальної освіти загалом та логопедії, як її окремої самостійної області наукових знань, зокрема, значущими є, як в найближчі роки, так і на майбутнє, розроблені у 2003 році колективом Інституту спеціальної педагогіки АПН України Концепція спеціальної освіти осіб з особливостями психофізичного розвитку та Державний стандарт спеціальної освіти дітей з особливими потребами.

На базі кафедри логопедії дефектологічного факультету НПУ імені М.П. Драгоманова велися дослідження з таких напрямків, як «Формування навичок грамотного письма у дітей із важкими вадами мовлення в умовах корекційного навчання» (Н. Чередніченко.), «Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку» (І. Марченко), «Формування системи словотворення як засіб розвитку мовлення слабочуючих учнів» (В. Кондратенко) та ін. Вагомим науково-методичним досягненням 2004 року в області логопедії було видання Стандартів освіти для I-IV класів спеціальної школи для дітей з «ТВМ» [198], а в 2005 році – навчальних програм для шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення («Програми для загальноосвітньої школи для дітей з тяжкими порушеннями мовлення», «Навчальна програма для 2-4 класів школи для дітей з ТПМ») [196; 197].

На основі напрацьованих за роки незалежності в Україні наукових надбань, перспективними напрямками наукових досліджень Інституту спеціальної освіти АПН України (директор – академік В. Засенко) на друге десятиліття XXI століття були визначені такі, як:

– теоретичні та методичні засади навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я у загальноосвітньому просторі та надання їм спектра психологічної, соціальної та медичної допомоги;

– проблеми психолого-педагогічної підтримки дітей із тяжкими та комбінованими порушеннями психофізичного розвитку;

– розроблення освітніх стандартів дошкільної освіти та основної ланки шкільної освіти дітей із обмеженими можливостями здоров'я різних категорій;

– розроблення системи допомоги батькам у догляді, навчанні та вихованні дітей з обмеженими можливостями здоров'я [40].

Особлива увага зверталася на розробку на державному рівні механізмів працевлаштування випускників закладів освіти з обмеженими можливостями здоров'я відповідно до індивідуальних показників кожного; виготовлення та забезпечення вітчизняними компенсаторними технічними засобами колективного та індивідуального користування дітей з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату тощо. В. Засенко зазначає, що ці заходи не з легких і швидкоплинних. Їх втілення потребує об'єднаних зусиль держави, наукових установ, громадських фондів, педагогів і батьків [40]. Саме на реалізацію цих напрямків і було спрямовано діяльність вітчизняних вчених в галузі логопедії у означений історичний період.

Після прийняття Україною у 2010 році Концепції розвитку інклюзивного навчання [87] провідними напрямками наукових досліджень в області спеціальної освіти в цілому і логопедії зокрема стали: розробка сучасних методик, методів та змісту диференційної діагностики, корекційного, корекційно-превентивного та корекційно-компенсаторного навчання, виховання і розвитку, інтегрованого та інклюзивного навчання, розробка нормативних документів, методичних порад тощо.

На початку ХХІ ст. в Інституті корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова здійснюється підготовка висококваліфікованих кадрів – вчителів-логопедів, які вільно володіють методиками викладання різних шкільних предметів, діагностики, корекції та пропедевтики мовленнєвих порушень, мають необхідний рівень знань, умінь та навичок, що базуються на результатах наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених із логопедії.

Не зважаючи на те, що для українців завжди було характерним поблажливе ставлення до дітей та дорослих з порушеннями психофізичного розвитку, прийняття Конституції України, Закону України «Про освіту», Державної національної програми «Освіта (Україна ХХІ століття)», та ратифікація Верховною Радою України міжнародних нормативно-правових актів, зокрема, Загальної декларації прав людини, Конвенції ООН «Про права дитини», «Стандартні правила для інвалідів» [124] тощо, що були направлені на створення правового, соціально-економічного та матеріально-технічного базису для інтеграції у суспільство дорослих і дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Реалізація державної політики щодо розв'язання проблем впровадження зазначених інновацій в практику навчання таких дітей за місцем їх проживання, потребує серйозної підготовки відповідних педагогічних кадрів для роботи в нових умовах їх діяльності та наукової розробки концептуальних засад психолого-педагогічного супроводу.

Протягом першого десятиліття ХХІ століття Міністерством освіти та науки України, його підвідомчими установами, наукотворчими інституціями та відповідними ЗВО проводилась значна робота щодо розробки нормативно-правової бази, наукового, навчально-методичного та кадрового забезпечення інклюзивної освіти (Віт. Бондар, В. Синьов, Є. Синьова, О. Гноєвська, О. Мартинчук, А. Колупаєва, Д. Шульженко, М. Шеремет та ін.)

Чільне місце на означеному етапі розвитку інтеграційних процесів в загальній та спеціальній освіті посідає формування мовленнєвої діяльності, розвиток навичок мовленнєвого спілкування у дітей із порушеннями мовлення, адаптація їх до умов загальноосвітньої школи тощо [73; 79]. Спектр наукових пошуків з вирішення проблем корекції мовлення дітей та дорослих (Н. Гаврилова, С. Конопляста, І. Мартиненко, І. Марченко, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, Н. Савінова, В. Тищенко, Н. Чередніченко, М. Шеремет, та ін.) свідчать про потужний потенціал української логопедії як окремої наукової галузі та окреслюють перспективні напрямки її подальшого розвитку. Наукові дослідження українських учених були

присвячені важливим для теорії та практики логопедії проблемам структури мовленнєвої діяльності в нормі та патології, фізіологічних та психологічних механізмів мовлення, особливостей формування мовленнєвої діяльності дітей та дорослих в умовах нормального онтогенезу та в умовах дизонтогенезу.

В. Тарасун було розроблено систему превентивного навчання дітей з тяжкими порушеннями мовлення; С. Конопляста представила комплексну систему психолого-медико-педагогічної допомоги дітям із ринолаліями; Н. Чередніченко розроблено комплекс ґрунтовних методик з подолання порушень письма у дітей з тяжкими порушеннями мовлення тощо.

Зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р., окрім нових завдань щодо розвитку системи науки та спеціальної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі дітей з порушеннями мовлення, з'являлися і нові можливості.

Так, в Інституті спеціальної педагогіки НАПН України з травня 1996 року до березня 2014 року успішно функціонувала спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук із двох спеціальностей: 13.00.03 – корекційна педагогіка та 19.00.08 – спеціальна психологія. Наказом Міністерства освіти і науки України від 4 липня 2014 року в Інституті спеціальної педагогіки НАПН України було створено спеціалізовану вчену раду Д 26.450.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2017 року № 996 термін повноважень спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 подовжено до 31 грудня 2019 року.

З 2009 року по 2017 рік на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського спеціалізована вчена рада К 41.053.04 мала право приймати до захисту докторські та кандидатські дисертації зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Згідно наказу Вищої акредитаційної комісії України № 412 від 04 червня 2009 року на базі Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України було відкрито спеціалізовану вчену раду Д 26.053.14 з наданням права на період до 04 червня 2011 р. розглядати та проводити захист дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) педагогічних наук за спеціальностями: 13.00.03 – корекційна педагогіка; 19.00.08 – спеціальна психологія; 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я).

Період кінця ХХ – початку ХХІ століття характеризується бурхливим розвитком таких наук, як біологія і нейропсихологія. Зважаючи на те, що логопедія – інтегративна галузь наукових знань, яка базується та успішно використовує надбання суміжних наук, наукові дослідження з проблем порушень мовлення розвиваються в нейропсихологічному та нейробіологічному напрямках, що підтверджує аналіз тематики за змісту наукових робіт (додаток Б).

Яскравими представниками означених напрямків є В. Тарасун, М. Шеремет та їх наукові школи. Основними проблемами досліджень стало вирішення питань щодо проблеми особливостей засвоєння дітьми з ТПМ програмового матеріалу, характеру і причин труднощів у їх навчанні та шляхи подолання цих труднощів, обґрунтування корекційно спрямованого запобігання труднощам у засвоєнні знань, умінь і навичок з граматики, орфографії, читання, математики, природознавства. Представниками цього напрямку було розроблено поетапний, диференційований, корекційно-превентивний вплив на дітей у процесі їх навчання з урахуванням складності порушення та характеру труднощів у засвоєнні програмових знань, умінь та навичок. У результаті створена цілісна система діагностики, корекції і запобігання труднощам у навчанні дітей з ТПМ.

У лабораторії діагностики і корекції психічного розвитку дитини Інституту спеціальної педагогіки (завідувач В. Тарасун) плідно проводилися

дослідження проблеми психологічного, нейропсихологічного і нейробиологічного забезпечення готовності дітей з порушеннями мовлення, слуху, зору і опорно-рхового апарату до шкільного навчання. Розроблялися шляхи забезпечення наступності дошкільного і шкільного навчання, що досягається шляхом створення і впровадження в практику спеціальних закладів шкільної та дошкільної освіти комплексу достатньо простих і інформативних методик, що дозволяють здійснити диференційований підхід при оцінці ступеня готовності дітей до школи в умовах їх різнорівневого навчання з урахуванням типу закладу, в якому діти перебувають.

Значення цих досліджень полягає у виявленні психологічних механізмів забезпечення морфофункціональної готовності дітей з порушеннями психофізичного розвитку до шкільного навчання, а також науково-методичне обґрунтування, експериментальна апробація та впровадження моделі психолого-педагогічної корекції порушень [77, 191-193].

Аналізуючи тематику та зміст дисертаційних досліджень з проблем порушень мовлення у дітей та дорослих, що були захищені в спеціалізованих вчених радах України протягом означеного часу в межах переважаючих протягом характеризованого періоду нейробиологічного та нейропсихологічного напрямків, можна розділити їх на умовні окремі групи: група наукових досліджень «Навчальна діяльність дітей з ТПМ»: М. Шевченко (1996), А. Колупаєва (1998), В. Тарасун (1999), О. Ревуцька (2003), Н. Гаврилова (2004), Ю. Коломієць (2009), О. Федорова (2009) та ін.; «Особливості писемного мовлення дітей з ТПМ»: Н. Чередніченко (1999), Л. Бартенєва (2000), В. Козлова (2003) та ін.; «Готовність до шкільного навчання дітей з ТПМ»: Н. Пахомова (2006), І. Мартиненко (2007) та ін.; «Корекція порушень мовлення допоміжними засобами»: А. Кравченко (2003), О. Качуровська (2006), С. Притиковська (2006), Л. Журавльова (2009) та ін.; «Формування та корекція структурних компонентів мовлення у дітей дошкільного віку з ТПМ»: Л. Трофименко (2004), Н. Новікова (2009),

А. Савицький (2009) та ін.; дисертаційні дослідження, присвячені проблемі корекції мовлення у дітей з іншими порушеннями психофізичного розвитку: Л. Борщевська (1997), Е. Данілавічуте (1997), В. Тищенко (1999), В. Кондратенко (1999), І. Марченко (2001), Т. Пічугіна (2001), Л. Савчук (2006), К. Глушенко (2009), Л. Кашуба (2009) та ін.

Перелік дисертаційних досліджень, захищених в спеціалізованих вчених радах України з проблеми порушень мовлення у дітей та дорослих представлено в додатку Б.

Студентська науково-дослідницька робота, як і робота визначних науковців в галузі логопедії та спеціальної освіти загалом, відповідно до нових політичних і соціально-економічних умов розвитку незалежної України, що відзначається превалюванням національного компонента, соціальної, гуманітарної та екологічної проблематики; посиленням ролі самостійності студентських творчих об'єднань; зверненням до проблеми розвитку індивідуальних творчих здібностей студентів [37] характеризується змінами змісту студентської науково-дослідної роботи залежно від новоутворених соціально-економічних та політичних умов, зростанням самостійності творчих об'єднань студентів, приділенням уваги розвитку студентських індивідуальних творчих здібностей.

Також, необхідно зазначити, що у ЗВО була сформована ієрархічна система управління і організації науково-дослідної роботи студентів: наукові проблемні гуртки студентів, студентські наукові гуртки кафедр, рада студентського наукового товариства факультету, рада студентського наукового товариства університету.

3.2. Сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні

Кінець ХХ – початок ХХІ століття також характеризувався розширенням мережі освітніх закладів та, відповідно, збільшенням потреби у

професійних кадрах для роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі з порушеннями мовлення. Саме тому в цей історичний період виникають та розвиваються кафедри, співробітники яких здійснюють навчальний процес та проводять наукові дослідження в означеній галузі. Наголосимо, що особливістю наукових досліджень кафедр закладів вищої освіти є те, що одночасно з іншими напрямками досліджень, вони проводять прикладні дослідження, спрямовані на вивчення особливостей та специфіки навчального процесу у ЗВО.

Провідними напрямками наукових досліджень колективу кафедри логопедії та логопсихології факультету спеціальної та інклюзивної освіти тривалий час є «Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів» (Ю. Пінчук, С. Федоренко, М. Шеремет), «Навчання, виховання, соціальна і трудова адаптація дітей з порушеннями розумового та фізичного розвитку» (Н. Базима, О. Качуровська, Ю. Коломієць, С. Конопляста, І. Королько, І. Мартиненко, І. Марченко, О. Потапенко, А. Савицький, В. Тарасун, В. Тищенко, Н. Чередніченко, Т. Швалюк та ін.), дослідження історії становлення та розвитку вітчизняної логопедії, творчої спадщини науковців попередніх років (О. Козинець, С. Корнєв, О. Потапенко, С. Федоренко та ін.).

Наукові пошуки співробітників кафедри спрямовуються за такими векторами: медико-психологічний (С. Конопляста, І. Мартиненко та ін.); психолого-педагогічний (Н. Базима, О. Качуровська, Н. Королько, І. Марченко, Ю. Пінчук, А. Савицький, В. Тищенко, Н. Чередніченко, Т. Швалюк та ін.); історико-педагогічний (О. Козинець, С. Корнєв, О. Потапенко, С. Федоренко ін.); нейробіологічний та нейропсихологічний (В. Тарасун, М. Шеремет, Ю. Коломієць та ін.); психолінгвістичний (М. Шеремет та ін.)

За визначеними напрямками наукових досліджень колективом кафедри протягом 2013 року було видано навчально-методичних посібників – 5, методичних розробок – 4, науково-методичних статей та тез конференцій –

69 [44]; протягом 2014 року вийшло друком монографій – 1, підручників – 6, навчальних посібників – 8, науково-методичних статей та тез конференцій – 90 [45]; у 2015 році світ побачили 2 монографії, 1 підручник, 6 навчально-методичних посібників, 91 науково-методична стаття та тези конференцій [46]. За 2016 рік науковий доробок кафедри логопедії складався з 2 монографій, 4 навчально-методичних посібників, 5 методичних розробок, 67 статей та тез конференцій [47]; протягом 2017 року видано монографій – 1, підручників – 1, навчально-методичних посібників – 2, науково-методичних статей та тез конференцій – 16 [48]; за 2018 рік вийшло друком монографій – 1, підручників – 1, навчально-методичних посібників – 3, науково-методичних статей та тез конференцій – 25 [49].

Авторським колективом кафедри логопедії в 2010 році було підготовлено перший та, поки, єдиний в Україні ґрунтовний підручник «Логопедія» (за редакцією М. Шеремет), для студентів закладів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю «Корекційна освіта (за нолозологіями)» (нині 016 Спеціальна освіта). У підручнику висвітлено науково-методичні засади логопедії як науки, описано вікові норми мовленнєвого розвитку дитини, охарактеризовано системні порушення усного мовлення, причини їх прояву, патогенез і корекційно-реабілітаційну роботу з подолання цих порушень [96]. У зв'язку зі значною затребуваністю підручника, на сьогодні він має низку перевидань (2010 р., 2015 р., 2018 р.).

При кафедрі логопедії функціонує наукова школа, створена її першим завідувачем М. Шеремет (на посаді 1998-2018 рр.) «Науково-методологічні засади та сучасні технології діагностики та корекції тяжких порушень мовлення». Основні напрямки досліджень її представників направлені на розробку нових логопедичних технологій та впровадження їх в практику роботи спеціальних закладів освіти України. Членами наукової школи (Н. Базима, О. Качуровська, Ю. Коломієць, С. Конопляста, С. Корнєв, Н. Кабельникова, І. Марченко, Т. Осадча, Ю. Пінчук, Н. Пахомова, О. Потапенко, Н. Савінова та ін.) визначено і обґрунтовано нові напрями

логопедії як науки про ранню діагностику, корекцію різних порушень мовлення, організацію навчально-виховного процесу дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах дошкільних, шкільних та реабілітаційних закладів.

Об'єктом наукових досліджень членів наукової школи виступає дитина з порушеннями розвитку, яка вивчається в системі психолого-педагогічних факторів, що характеризуються різними формами розвивально-освітніх взаємодій. Предметом досліджень вивчення особливостей та закономірностей порушень розвитку мовлення у дітей, механізмів їх психічного розвитку, розроблення та апробація методик диференційованої діагностики, засобів корекції, габілітації дітей, які ще не адаптовані до соціального середовища. Розроблена концепція корекційного розвитку дітей з порушеннями мовлення з урахуванням досягнень нейропсихолінгвістики. На основі проведених наукових досліджень вченими було запропоновано нові наукові засади підготовки фахівців в галузі спеціальної освіти до роботи з різними категоріями дітей, які мають тяжкі порушення мовлення та визначено провідні напрями змісту підготовки логопедів. Заслугує на увагу розроблена концепція неперервної освіти вчителів-дефектологів для роботи з дітьми та дорослими, які мають порушення психофізичного розвитку, в основу якої покладено тісне переплетіння трьох напрямів підготовки: педагогічного, психологічного та медичного [85, 5; 203].

На кінець 1980-тих рр. логопедична практика потребувала не тільки розвитку науково-методичного підґрунтя корекції порушень мовлення у дітей та їх навчання і виховання в умовах спеціальних закладів, але і забезпечення цих закладів професійними логопедичними кадрами. З огляду на це, ректорові Слов'янського державного педагогічного інституту було дозволено організувати з 1988-1989 н.р. підготовку логопедів на заочній формі навчання з числа осіб, які одержували другу спеціальність, для забезпечення ними спеціальних шкіл дітей з ТПМ та логопедичних пунктів при загальноосвітніх школах. А отже, саме з цього періоду СДПІ став ще

одним осередком розгортання науково-дослідної та науково-методичної роботи з проблем порушень мовлення.

А вже у 1993 р. наказом ректора Слов'янського державного педагогічного інституту на дефектологічному факультеті вперше було створено кафедру логопедії (завідувач кафедри – кандидат педагогічних наук, доцент Л. Логвинова). Зростання потреби у спеціалістах-логопедах, спеціальних психологах, активізація підготовки відповідних фахівців в інших закладах вищої освіти зумовили необхідність шляхом реорганізаційних змін відокремити у 2012 р. на дефектологічному факультеті Донбаського державного педагогічного університету кафедру логопедії та спеціальної психології (наказ №300 від 27 вересня 2012 р.). Кафедра спеціалізується на підготовці логопедів і спеціальних психологів для закладів дошкільної, шкільної освіти, закладів охорони здоров'я, навчально-реабілітаційних центрів, психологічних служб різного підпорядкування тощо. На сьогодні значно зросла потреба у висококваліфікованих спеціалістах та наукових дослідженнях у цій галузі у зв'язку із докорінними змінами державної політики щодо підтримки осіб з особливими освітніми потребами.

Науково-методична діяльність викладацького складу кафедри логопедії та спеціальної психології нині Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (раніше СДП) в сучасних умовах проводиться за науковим напрямом «Зміст освіти, форми і засоби фахової підготовки логопедів та спеціальних психологів закладів освіти», проблема досліджень – «Удосконалення змісту спеціальної освіти здобувачів вищої освіти», тема науково-дослідної роботи викладачів кафедри – «Психолого-педагогічні основи формування комунікативної функції мовлення». Основна ідея науково-методичної діяльності вчених кафедри – змістово-методичне забезпечення підготовки висококваліфікованого фахівця в області логопедії та спеціального психолога для роботи в закладах освіти; оволодіння студентами сучасними інноваційними психолого-педагогічними технологіями наукової, практичної та консультативної роботи в галузі

спеціальної освіти і соціального захисту осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Наукові здобутки викладачів кафедри відображаються у науково-методичних журналах, доповідаються на міжнародних, регіональних та всеукраїнських конференціях.

Протягом останніх 3-х років, згідно результатів наукового звіту про науково-дослідну роботу кафедри логопедії та спеціальної психології, її викладачами було опубліковано: протягом 2014 року – 50 науково-методичних робіт; протягом 2015 року – 45 науково-методичних робіт; протягом 2016 року – 50 науково-методичних робіт з проблем діагностики та корекції порушень, навчання й виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Кафедра логопедії та спеціальних методик факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (завідувач – кандидат психологічних наук, О. Гаврилов) починаючи з 2018 року працює над колективною темою «Використання сучасних методик та технологій у роботі з дітьми з порушеннями розумового та мовленнєвого розвитку».

Також у складі цього факультету функціонує спільна лабораторія психології навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України і Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (керівник – кандидат психологічних наук, доцент Л. Онуфрієва).

Провідними напрямками наукової діяльності лабораторії є: дослідження в області загальної, педагогічної, вікової, експериментальної, медичної та спеціальної психології з метою уможливлення ефективності навчального процесу та умов особистісної реалізації; аналіз проблеми чинників, умов розгортання і труднощів психічного розвитку, питання вікових й індивідуальних особливостей становлення особистості та психології навчання; дослідження перспективи можливих нових психолого-педагогічних підходів до проблем сучасної психології.

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (завідувач – доктор педагогічних наук, професор Т. Дегтяренко) готує спеціалістів зі спеціальності 016 Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка. Логопедія) освітніх ступенів бакалавр, магістр.

Провідним напрямком наукової діяльності професорсько-викладацького складу кафедри з 2011 до 2015 рр. була розробка колективної наукової теми «Зміст, організація та управління корекційно-реабілітаційною діяльністю», з 2015 р. і до нині вчені працюють над темою «Методологія та управління корекційно-реабілітаційною діяльністю», що є логічним продовженням попереднього напрямку. Ця тема є досить актуальною на сьогоднішній час, оскільки у зв'язку з постановою Кабінета Міністрів України №545 від 12 липня 2017 року виникає потреба наукового та методичного обґрунтування та керівництва діяльністю цих центрів.

Кафедра спеціальної освіти і соціальної роботи психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (завідувач – доктор педагогічних наук, професор Н. Пахомова) почала функціонувати з перших днів заснування факультету у складі об'єднаної кафедри педагогіки і методики початкового навчання (1977 р.), отримавши свою сучасну назву з 1 червня 2006 року. Кафедра здійснює підготовку фахівців різних спеціальностей, в тому числі і 016 Спеціальна освіта.

Науково-дослідна робота викладачів кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи протягом 2014-2018 рр. була спрямована на розробку комплексної наукової теми: «Актуальні технології спеціальної освіти і соціальної роботи в соціумі», що була зареєстрована в УкрІНТЕІ. Основними напрямками дослідження кафедри були: розробка новітніх технологій виховання та навчання дітей в контексті гуманістичних ідей вітчизняної та зарубіжної спеціальної освіти; розробка та удосконалення навчальних програм для ЗВО з метою поліпшення фахової підготовки вчителя-логопеда, спеціального

психолога, соціального працівника до реалізації наступності в системі освіти; теоретичне обґрунтування та експериментальна апробація технологій спеціальної освіти і соціальної роботи шляхом впровадження в професійну підготовку фахівців та систему корекційно-педагогічної та соціальної допомоги; виконання наукових досліджень з проблем фахової підготовки майбутніх вчителів-логопедів до спеціальної освіти осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

З вересня 2016 року на базі кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи почала функціонувати науково-практична консультативно-діагностична лабораторія. Науково-дослідна тема над якою працює лабораторія – «Діагностика, корекція, психолого-педагогічна і соціальна реабілітація». Професорсько-викладацьким складом кафедри у межах проведення досліджень здійснюється системний теоретико-методичний та історичний аналіз обраної проблеми у психолого-педагогічному напрямі; обґрунтовуються концептуальні засади та визначаються принципи, організаційно-педагогічні умови професійної підготовки спеціальних педагогів і соціальних працівників. За результатами наукових пошуків публікуються наукові праці з означеної проблеми у вигляді науково-методичних статей у фахових виданнях України та зарубіжжя, підручників та навчально-методичних посібників для студентів тощо.

Кафедра логопедії факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету була створена у 2003 р. у зв'язку з відкриттям на базі БДПУ спеціальності «Дефектологія. Логопедія». У 2012 р. внаслідок об'єднання двох кафедр було створено кафедру прикладної психології та логопедії (завідувач – кандидат педагогічних наук, доцент О. Ревуцька).

На 2017-2022 рр. колективом кафедри було визначено та затверджено комплексну науково-дослідну тему «Науково-практичні засади професійної діяльності спеціальних педагогів та практичних психологів в контексті сучасної освітньої парадигми». Як результат роботи над попередньою

науково-дослідною темою у 2008 – 2013 рр. – «Стратегії підготовки фахівців у вищих навчальних закладах до роботи з дітьми в сучасному просторі», у 2016 році колективом викладачів кафедри видана колективна монографія «Стратегії підготовки фахівців у вищих навчальних закладах до роботи з дітьми в сучасному освітньому просторі».

Кафедра спеціальної педагогіки та спеціальної психології Хортицької національної академії темою науково-дослідної роботи визначила «Теоретико-методологічні та практико-зорієнтовані засади розвитку спеціальної педагогіки та спеціальної психології». Основними напрямками наукових пошуків колективу кафедри є: виховні системи в сучасних інноваційних закладах; комунікативна діяльність осіб із порушенням рухових функцій; підготовка фахівців в сфері спеціальної освіти; система інклюзивного навчання в умовах закладів вищої освіти; нейрологопедична діагностика і корекція порушень мовлення у дітей дошкільного віку. Остання тема є досить новою та недостатньо розробленою для логопедичної теорії та практики в Україні, що зумовлює її актуальність.

Кафедра корекційної педагогіки та інклюзії педагогічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (завідувач – доктор психологічних наук, професор К. Островська) протягом 2017-2021 рр. працює над темою «Психолого-педагогічні засади корекційного навчання і реабілітації осіб з порушеннями розвитку та інтеграційні аспекти підготовки фахівців до роботи в системі спеціальної освіти та в умовах інклюзії». Колективом кафедри за час роботи над темою було експериментально досліджено елементи корекційного навчання і реабілітації осіб з порушеннями розвитку; розроблено технології підвищення професійної компетентності корекційних педагогів в роботі з учнями інклюзивної школи, проведено їх апробацію у навчально-виховному процесі інклюзивної школи. Теоретично обґрунтовано напрямки корекційно-педагогічної роботи щодо розвитку зорового сприймання у дітей дошкільного віку з порушеннями зору в умовах інклюзивного освітнього середовища. Теоретично обґрунтовано

особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з комунікативними порушеннями для їх включення в загальноосвітню школу.

Кафедра спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти (нині кафедра спеціальної та інклюзивної освіти) Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка розпочала свою роботу з 1 вересня 2013 року (завідувач – доктор педагогічних наук, доцент О. Мартинчук). На сучасному етапі кафедра працює над розробкою надзвичайно актуальної наукової проблеми «Корекційно-компенсаторна складова інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в соціальне середовище». Виконавці ставлять перед собою наступні наукові завдання: обґрунтувати сутність становлення особистості з особливими освітніми потребами в сучасній Україні; виокремити провідні соціальні та психологічні детермінанти становлення особистості з особливими освітніми потребами; розробити інтегративний зміст навчально-виховного процесу з органічним включенням корекційно-компенсаторних технологій навчання; вивчити тенденції сімейних стосунків, рівень підтримки дитини з боку батьків; виявити психо-фізіологічні та педагогічні умови формування та розвитку мовлення у дітей як домінанту у забезпеченні комунікації дитини з особливими освітніми потребами в соціальному просторі; дослідити ефективність інтегрованої та інклюзивної освіти, їх проєкцію на ефективність входження дитини з особливими освітніми потребами в соціальне середовище; розробити та апробувати змістово-технологічне забезпечення становлення особистості дитини з особливими освітніми потребами у різних соціальних інституціях. Результати наукових пошуків дослідників кафедри висвітлюються в друкованих фахових виданнях України, виходять у вигляді підручників, посібників, монографій тощо.

Колективом лабораторії логопедії Інституту спеціальної освіти АПН України протягом 2015-2017 років розроблялася тема «Освітні технології реалізації психолінгвістичного підходу в корекційно-розвивальному навчанні дітей з порушеннями мовлення», що було логічним продовженням

попередніх досліджень спеціалістів відділу задля об'єктивного та всеохоплюючого вивчення дітей з ТПМ, особливостей їх особистості, навчання та виховання.

Протягом 2015 року колективом лабораторії логопедії було випущено 2 підручники та 11 навчальних програм для шкіл для дітей з ТПМ: «Українська мова: підручник для 2 кл. загальноосвітніх шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення» (Е. Данілавічюте, Л. Трофименко, Г. Грибань), «Читанка: підручник для 2 кл. загальноосвітніх шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення» (Л. Бартенєва, В. Ільяна, О. Аркадьєва), «Іноземна мова (англійська)» (6-7 класи)» (Е. Данілавічюте), «Українська мова» (6-7 класи)» (Л. Трофименко), «Українська література» (6-7 класи)» (Л. Бартенєва), «Зарубіжна література» (6-7 класи)» (З. Пригода), «Біологія» (6-7 класи)» (З. Пригода), «Основи здоров'я» (6-7 класи) (З. Пригода), «Математика» (6-7 класи)» (В. Ільяна), «Образотворче мистецтво» (6-7 класи)» (Ю. Рібцун), «Історія Стародавнього світу» (6 клас)» (Ю. Рібцун), «Всесвітня історія» (7 клас)» (Ю. Рібцун), «Історія України» (7 клас)» (Ю. Рібцун)

На 2018-2020 рр. колектив лабораторії логопедії провідним напрямком своїх досліджень обрав «Навчально-методичне та дидактичне забезпечення навчання молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення». На нашу думку, вибір означеної теми був обумовлений ґрунтовними та незворотними змінами в шкільній освіті дітей з порушеннями психофізичного розвитку різних нозологій, в тому числі і з ТПМ, а саме – розгалуження системи інклюзивних закладів як дошкільної, так і шкільної освіти в Україні та скорочення і реорганізація наявної системи спеціальних освітніх закладів. Загалом, українська спеціальна педагогіка та спеціальна психологія, як окремі галузі наукових знань, на кінець ХХ – початок ХХІ ст. розуміють сутність корекційного навчання та виховання як педагогічний процес, що ставить за мету не тільки засвоєння сукупності знань і формування

відповідних умінь та навичок, але і виправлення різноманітних порушень розвитку у дітей.

Сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні характеризується новими підходами до диференціації осіб з порушеннями мовлення, визначенням нових освітніх та корекційно-розвивальних ресурсів для їх повної соціалізації, підготовкою висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями (а отже більш професійних) кадрів (Н. Базима, О. Боряк, Л. Журавльова, О. Качуровська, С. Конопляста, С. Корнєв, З. Ленів, М. Лепетченко, І. Мартиненко, Т. Осадча, Н. Пахомова, Н. Савінова, Н. Січкачук, Ю. Рібцун, О. Ромась, Т. Швалюк, А. Яковенко та ін.). Виділилися і успішно розвиваються нові напрямки логопедичної науки, посилилася соціокультурна значимість корекції порушень мовлення як фактора розвитку і збагачення особистості осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

В. Шевченко зазначає, що специфічність і складність сучасного періоду розвитку системи спеціальної освіти та відповідної галузі науки в Україні полягає в тому, що з 1991 року і до останнього часу одночасно в рамках однієї і тієї ж системи спеціальної освіти діяли різноспрямовані тенденції та підходи [195].

Характерною особливістю цього періоду є активна розробка, впровадження та практичне використання широкого діапазону новітніх технологій в галузі логопедії, що є результатом інтелектуальної діяльності як науковців, так і практикуючих логопедів, що свідчить про активізацію тісної взаємодії між практиками та вченими.

На сьогодні характерним є дві домінуючі тенденції розвитку логопедії як науки. З одного боку, чітко позначається виділення відносно автономних (вузько спеціалізованих) областей логопедії, таких, наприклад, як фонопедія (Т. Осадча, О. Ромась та ін.), вивчення і корекція дислексії та дизорфографій (В. Ільяна, Ю. Коломієць, З. Пригода та ін.), превентивна логопедія, технології подолання заїкання (С. Корнєв, А. Кравченко та ін.), афазії

(О. Лянна та ін.), ринолалії (С. Конопляста та ін.) з відповідним методологічним апаратом. В цих напрямках працюють, здебільшого, науковці, які мають багатий практичний досвід і співпрацюють з певною категорією психологів, медиків та інших суміжних фахівців. З іншого боку, має місце очевидна необхідність синтезу фундаментальних теоретичних основ логопедії як гуманітарної науки інтеграційного типу [193].

Аналізуючи тематику захищених дисертаційних досліджень протягом означеного періоду, можна визначити, що окремим напрямком наукових досліджень в галузі логопедії на початку ХХІ століття виступає медико-психолого-педагогічний напрямок (Л. Борщевська, С. Конопляста, І. Мартиненко, Г. Мозгова, О. Мякушко, Н. Пахомова, їх учні та ін.).

Так, наприклад С. Конопляста в своєму дослідженні визначає, що порушення розвитку у дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння (далі ВНГП) зумовлені впливом низки несприятливих чинників на різних етапах онтогенезу. Дитина із ВНГП страждає на комбіновану патологію із одночасним та взаємопов'язаним обмеженням функцій багатьох систем організму, що визначає глибину та своєрідність мовленнєвого порушення. При цьому у дітей із ВНГП прослідковуються симптоми раннього ушкодження психічних функцій, їх поступове нашарування та подальший перебіг мовленнєвого та психічного розвитку з ускладненнями.

Вчена вважає, що розробка та впровадження інноваційної багатопрофільної системи медико-психолого-педагогічної діагностики та корекції розвитку дітей із ВНГП забезпечить своєчасне виявлення порушень функціональної системи мови і мовлення та базових складових психічного розвитку; сприятиме впровадженню адекватних технологій диференційованого корекційного впливу на дитину із ВНГП від народження до 18 років у межах сучасного освітнього простору. Лише система одночасного лікування, навчання та виховання дітей із ВНГП через взаємодоповнюваність та наступність усіх етапів діагностико-корекційно-

розвивальної роботи забезпечить можливість повноцінної мовленнєвої та соціально-психологічної реабілітації.

Дослідницею І. Мартиненко в своїй дисертаційній роботі було вперше теоретично обґрунтовано психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей із системними порушеннями мовлення на підґрунті особистісно-орієнтованого, системного, діяльнісного та особистісно-комунікативного підходів; обґрунтовано теоретичну парадигму та розроблено структурно-функціональну модель комунікативної діяльності, яка містить діяльнісний і особистісний компоненти; описано взаємовплив цих компонентів у функціях та формах досліджуваної діяльності.

Вченою були виявлені особливості мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного та підсумково-оцінювального компонентів комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку, які становили підґрунтя для визначення критеріїв (стійкість і цілісність структурної організації комунікативної діяльності, диференційованість комунікативних рис особистості, володіння комунікативними вміннями й засобами) та показників сформованості цієї діяльності у старших дошкільників із системними порушеннями мовлення.

І. Мартиненко здійснила системне вивчення комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення, за результатами якого встановила особливості її структурної організації, провідні риси комунікативного арсеналу особистості, особливості сформованості комунікативних умінь (перцептивних, інтерактивних та інформаційно-комунікативних) і комунікативних засобів (мовленнєвих, експресивно-мімічних, предметно-дійових) тощо.

Науковець Н. Пахомова обґрунтувала необхідність та шляхи реалізації процесу інтеграції медико-психологічних та педагогічних знань в процесі фахової підготовки спеціалістів-логопедів у ЗВО, визначила критерії, показники інтегративних знань [110].

Аналізуючи тематику та зміст дисертаційних досліджень з проблем порушень мовлення у дітей та дорослих, що були захищені в спеціалізованих вчених радах України протягом означеного періоду в межах переважаючих протягом вибраного часу напрямків, можна розділити їх на умовні окремі групи: група наукових досліджень «Навчальна діяльність дітей з ТПМ та корекція порушень мовлення у процесі навчальної діяльності»: Л. Лісова (2014), О. Гриненко (2014), О. Олефір (2015), В. Подгорна (2015), О. Ткач (2016), Т. Мельніченко (2017), Н. Павлова (2017) та ін.; «Логопедичний супровід дітей з ТПМ та їх інтеграція в освітнє середовище»: В. Кисличенко (2011), О. Ласточкина (2014), М. Лемещук (2017), А. Яковенко (2018) та ін.; «Медико-психолого-педагогічна складова корекції порушень мовлення»: І. Артемчук (2005), О. Мякушко (2006), Н. Манько (2007), С. Конопляста (2010), О. Ромась (2010), Н. Пахомова (2013), О. Белова (2013), Т. Осадча (2015), І. Мартиненко (2017), О. Лянна (2018), К. Тичина (2018) та ін.; «Особливості писемного мовлення дітей з ТПМ»: С. Стрілецька (2010), В. Ільяна (2010), З. Пригода (2014) та ін.; «Діагностика та корекція компонентів усного мовлення у дітей дошкільного віку з ТПМ»: І. Андрусьова (2010), Ю. Рібцун (2010), З. Ленів (2010), Н. Ільїна (2011), Н. Січкачук (2011), В. Галущенко (2012), О. Боряк (2012), Т. Махукова (2012), М. Лепетченко (2012), Н. Савінова (2013), Т. Швалюк (2013), В. Литвиненко (2013), Г. Парфьонова (2015), І. Брушевська (2018), А. Голуб (2019) та ін.; «Діагностика та корекція заїкання»: О. Кривцова (2013), Л. Бегас (2016) та ін.; дисертаційні дослідження, присвячені проблемі корекції мовлення у дітей з іншими порушеннями психофізичного розвитку: С. Геращенко (2010), І. Глущенко (2010), В. Липа (2010), Т. Семенишена (2011), К. Шапочка (2012), К. Зелінська-Любченко (2014), Н. Базима (2014), О. Боряк (2019), Н. Бондар (2019), О. Аль-Мраят (2019) та ін.

Окремим важливим напрямком наукових досліджень в спеціальній освіті в сучасний період розвитку її як науки хочемо виділити історико-педагогічний напрямок. Проаналізувавши тематику цих досліджень,

вважаємо за можливе розділити їх на такі умовні групи: «Внесок окремих персоналій в розвиток спеціальної освіти»: В. Барко (2015), Віт. Бондар (2017), О. Козинець (2015), Н. Климко (2014), С. Корнєв (2009), Л. Кулик (2006), Є. Линдіна (2016), В. Синьов (2017) та ін.; «Історія становлення та розвитку навчання й виховання дітей та дорослих з порушеннями в розвитку»: Віт. Бондар (1992), В. Золотоверх (2000), А. Орлов (2013), М. Супрун (2005), О. Таранченко (2006), С. Федоренко (2012), Л. Чепурна (2017), В. Шевченко (2006) та ін.; «Професійна корекційна допомога та підготовка професійних кадрів»: Т. Берник (2006), В. Гладуш (2012), Л. Одинченко (1996), О. Потапенко (2010), О. Шевченко (2004) та ін.).

Перелік дисертаційних досліджень, захищених в спеціалізованих вчених радах України в означений період з проблеми порушень мовлення у дітей та дорослих представлено в додатку Б.

Здійснивши ґрунтовний аналіз наукових доробок, захищених в означених вчених радах ми дійшли висновку, що до нині залишаються актуальними, знаходять своє відображення та потребують подальшого творчого розвитку в сучасних наукових дослідженнях такі продуктивні ідеї провідних науковців попередніх поколінь, як: започаткований І. Сікорським цілісний антропологічний підхід до вивчення порушень психофізичного розвитку у дітей, заснований на взаємозв'язку медико-психологічних і педагогічних аспектів у практиці навчання й виховання даної категорії дітей; твердження про необхідність обов'язкової індивідуалізованої корекційної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку, як необхідної умови позитивного прогнозу їх розвитку; напрацювання Р. Краєвського щодо уточнення понятійного апарату таких мовленнєвих порушень, як алалія, афазія та заїкання; деталізація та актуалізація його авторської класифікації мовленнєвих порушень; тверда позиція щодо необхідності широкої, ґрунтовної медичної складової підготовки спеціальних педагогів, в тому числі логопедів; результати досліджень І. Дьоміної щодо диференційного навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ, з огляду на їхні

психічні можливості, з метою досягнення більшої ефективності та якості результатів навчання; напрацювання Є. Соботович та її наукової школи щодо психолінгвістичної моделі мовленнєвої діяльності дітей з нормотиповим і порушеним мовленнєвим розвитком, диференційної діагностики порушень мовлення на основі виділення їх діагностичних системоутворюючих ознак.

Від початку 2010 року і донині чітко виокремився сучасний науковий напрям, який характеризується науковим пошуком визначення шляхів модернізації спеціальної освіти і науки (В. Бондар, В. Синьов, М. Шеремет).

Аналіз наукових здобутків сучасних учених (О. Боряк, В. Засенко, С. Конопляста, І. Мартиненко, О. Мартинчук, Н. Пахомова, Н. Савінова, В. Синьов, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) дозволив визначити чіткі вектори розвитку подальших наукових досліджень в галузі спеціальної освіти та логопедії.

Перший напрямок розвитку наукових досліджень вбачається в надбудові нової базис-системи ранньої допомоги дітям з ТПМ. Забезпечення особливих освітніх потреб в ранньому віці може попередити виникнення труднощів на першому етапі шкільного навчання. Науково обґрунтована і виважено організована рання комплексна корекція відкриває для значної частини дітей входження в загальний освітній процес на більш ранньому етапі вікового розвитку.

Для ефективного впровадження підходів до модернізації спеціальної освіти важливим є, на наш погляд, по-перше, виокреслення єдиної державної системи виявлення дітей з психофізичними порушеннями і комплексної допомоги їм; по-друге, впровадження технологій диференційної діагностики і, по-третє, визначення змісту і форм професійного супроводу сімей, в яких виховуються діти з особливими освітніми потребами.

Завдання на цьому етапі — максимально широке обстеження дітей з порушеннями розвитку на ранніх етапах онтогенезу, що є, певною мірою, попередженням вторинних відхилень. Спеціалісти разом з родинами зможуть продуктивно використовувати сензитивні періоди становлення вищих

психічних функцій для ефективного корекційного втручання. Необхідно відмітити один з досить важливих аспектів, який в нинішній, існуючій системі практично був виключеним — активна участь в корекційному процесі батьків дитини, і, в свою чергу, до такої роботи повинні бути підготовлені спеціалісти, тобто до консультацій членів родини дитини та їх професійного супроводу, що також є окремим напрямком наукових досліджень.

Другий напрямок – це освітня і соціальна інтеграція означеної категорії дітей в систему загальної освіти. На думку вчених, для тотальної успішної інтеграції дітей з ТПМ повинна бути підведена обґрунтована науково-методична база (чітко визначений вектор та широке коло ґрунтовних наукових досліджень з організації та забезпечення успішного функціонування інтегрованого навчання та виховання як системи); врахування рівня розвитку кожної дитини, що забезпечує інтеграцію на тому етапі розвитку, який буде для неї найбільш ефективним (напрямок досліджень, спрямованих на чітку, високорезультативну диференційну діагностику схожих станів та вивчення підґрунтя індивідуалізації педагогічних та спеціальних корекційних впливів).

Третій напрямок — удосконалення змісту спеціальної освіти за рахунок активного впровадження передових, апробованих наукових доробок вітчизняних вчених в навчальний процес ЗВО (напрямок досліджень, спрямованих на модернізацію, інтернаціоналізацію та глибоко наукову базу підготовки спеціалістів, які працюють з дітьми з ТПМ).

На сьогодні здійснюється широке впровадження в зміст освіти нових інформаційних технологій. Ці технології в системі спеціальної освіти розглядаються науковцями не лише як засіб навчання для дітей з комплексними порушеннями розвитку, такі технології, вважають, є засобом, який може забезпечити взаємодію їх з оточуючим світом [199, 14-16].

Вважаємо одним з пріоритетних напрямків наукових пошуків – розвиток, систематизацію та удосконалення понятійно-категоріального

апарату логопедії як науки в Україні, адже обов'язковою умовою функціонування будь-якої науки, є наявність у неї власного понятійно-категоріального апарату [126]. Наукова термінологія кожної області знань становить собою упорядковану систему, де місце кожного терміну визначається співвідносністю означуваного ним поняття з іншими поняттями даної галузі науки. Як зазначає Н. Савінова, «проблеми розгалуженої синонімії, багатозначності, складні випадки перекладу з інших мов, зокрема з російської, відсутність уніфікованості на рівні українськомовного логопедичного термінологічного словника викликають певні ускладнення у розумінні різноманітних тлумачень логопедичних термінів, а тим більше правильне їх використання» [126].

Як зазначає М. Шеремет, послідовна та розгорнута концепція удосконалення системи спеціальної освіти як науки, на жаль, в Україні на сьогодні фактично відсутня. Хоча провідними науковцями України визначені відповідні напрямки реалізації цього процесу, але його реалізація є досить складною, враховуючи неординарні умови, а саме: науковці вимушені підтримувати функціонування нині діючої системи; з другого боку — паралельно виокреслювати принципово іншу, нову. В цьому і полягає вся складність сучасного етапу модернізації спеціальної освіти та відповідних галузей науки [200].

Висновки до третього розділу

У третьому розділі проаналізовано напрямки, зміст та перспективи наукових пошуків вітчизняних вчених з проблеми порушень мовлення протягом четвертого та п'ятого періодів становлення та розвитку логопедії як науки.

1. Охарактеризовано періоди становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні в період Незалежності:

IV період (1991-2010 рр.) – період інтенсифікації наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України. Пріоритетним напрямом досліджень стало створення системи виявлення і психолого-медико-педагогічного вивчення дітей з порушеннями мовлення, розробка оптимальних умов і змісту корекційно-педагогічної допомоги дитині в кожному конкретному випадку.

V період (2010 р.-дотепер) – сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні. Характеризується новими підходами до диференціації осіб з порушеннями мовлення, визначенням нових освітніх та корекційно-розвивальних ресурсів для їхньої повної соціалізації, підготовкою висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями (а отже більш професійних) кадрів.

2. З'ясовано, що в означений період значно розширилась та підсилилась науково-дослідна робота в різних регіонах України. Цьому сприяло відкриття нових структурних підрозділів у педагогічних університетах, де готували спеціалістів для області логопедії та спеціальної освіти загалом і проводили наукову й методичну роботу (Бердянськ, Запоріжжя, Київ, Луцьк, Львів, Одеса, Полтава, Суми, Херсон, Умань та ін.).

3. Визначено, що розвиткові наукових досліджень та розширенню їх напрямків значно сприяло відкриття спеціалізованих вчених рад по захисту дисертацій зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка та 19.00.08 – спеціальна психологія на базі НПУ імені М.П. Драгоманова, Інституту

спеціальної педагогіки НАНП України та Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського.

4. Визначено, що на сьогодні залишаються актуальними та потребують творчого розвитку в сучасних наукових дослідженнях такі продуктивні ідеї провідних науковців попередніх поколінь, як: започаткований І. Сікорським цілісний антропологічний підхід до вивчення порушень психофізичного розвитку у дітей, заснований на взаємозв'язку медико-психологічних і педагогічних аспектів у практиці навчання й виховання даної категорії дітей; твердження про необхідність обов'язкової індивідуалізованої корекційної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку, як необхідної умови позитивного прогнозу їх розвитку; напрацювання Р. Краєвського щодо уточнення понятійного апарату таких мовленнєвих порушень, як алалія, афазія та заїкання; деталізація та актуалізація його авторської класифікації мовленнєвих порушень; тверда позиція щодо необхідності широкої, ґрунтовної медичної складової підготовки спеціальних педагогів, в тому числі логопедів; результати досліджень І. Дьоміної щодо диференційного навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ, з огляду на їхні психічні можливості, з метою досягнення більшої ефективності та якості результатів навчання; напрацювання Є. Соботович та її наукової школи щодо психолінгвістичної моделі мовленнєвої діяльності дітей з нормотиповим і порушеним мовленнєвим розвитком, диференційної діагностики порушень мовлення на основі виділення їх діагностичних системоутворюючих ознак.

5. Аналіз наукових здобутків сучасних учених (О. Боряк, В. Засенко, С. Конопляста, І. Мартиненко, О. Мартинчук, Н. Пахомова, Н. Савінова, В.Синьов, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) дозволив визначити чіткі вектори розвитку подальших наукових досліджень в галузі спеціальної освіти та логопедії.

Перший напрямок розвитку наукових досліджень вбачається в надбудові нової базис-системи ранньої допомоги дітям з ТПМ. Забезпечення особливих освітніх потреб в ранньому віці може попередити виникнення

труднощів на першому етапі шкільного навчання. Науково обґрунтована і виважено організована рання комплексна корекція відкриває для значної частини дітей можливість входження в загальний освітній процес на більш ранньому етапі вікового розвитку.

Другий напрямок – це освітня і соціальна інтеграція означеної категорії дітей в систему загальної освіти. На думку вчених, для тотальної успішної інтеграції дітей з ТПМ повинна бути підведена обґрунтована науково-методична база (чітко визначений вектор та широке коло ґрунтовних наукових досліджень з організації та забезпечення успішного функціонування інтегрованого навчання та виховання як системи); врахування рівня розвитку кожної дитини, що забезпечує інтеграцію на тому етапі розвитку, який буде для неї найбільш ефективним (напрямок досліджень, спрямованих на чітку, високорезультативну диференційну діагностику схожих станів та вивчення підґрунтя індивідуалізації педагогічних та спеціальних корекційних впливів).

Третій напрямок — удосконалення змісту спеціальної освіти за рахунок активного впровадження передових, апробованих наукових доробок вітчизняних вчених в навчальний процес ЗВО (напрямок досліджень, спрямованих на модернізацію, інтернаціоналізацію та глибоко наукову базу підготовки спеціалістів, які працюють з дітьми з ТПМ).

Зміст третього розділу дисертаційного дослідження висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Kovalchuk Zh., Suprun D., Hryhorenko T. Historical and methodical bases of special psychologists' professional training. *International Journal of Pedagogy Innovation and New Technologies*. Vol. 6, No. 2. 2019. Pp. 116-122.

3. Ковальчук Ж.М. Інтенсифікація наукових досліджень зі спеціальної освіти в закладах вищої освіти України та інших наукових установах. *Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації*: мат-ли I Міжн. наук.-практ. конф. «Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації» / За ред. А. Шевцова, М. Шеремет. Київ : Альянт, 2019. С. 41-43.

3. Ковальчук Ж.М. Визначальність дисертаційних досліджень історико-педагогічного спрямування для розвитку теорії та практики спеціальної освіти в Україні. *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології* : зб. тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. Шевцова А.Г. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2019. С. 191-193.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження засвідчило досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і дозволило сформулювати такі висновки:

1. Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні протягом означеного історичного періоду відбувалися під впливом низки факторів: суспільно-політичних (війни, революційні події, зміни уряду та державного устрою країни та ін.), соціально-економічних (занепад і підйом промисловості, зростання дитячої захворюваності), організаційно-педагогічних (розвиток спеціальних навчальних закладів, започаткування та реорганізація науково-дослідних установ, проведення дефектологічних з'їздів та конференцій, випуск науково-педагогічної літератури тощо), що обумовлювали особливості процесу протікання та їх зміст.

2. Витоками становлення логопедії як науки на попередніх вікових етапах стало зародження ідеї про порушення мовлення, що продовжує розвиватися дотепер та визначає специфіку вітчизняної логопедії. Вивчення процесу становлення логопедії як науки в Україні свідчить про те, що її власні об'єкт, предмет і методи сформувались за рахунок симбіозу медичних та педагогічних знань, що дало їй змогу повноправно виділитися в окрему наукову галузь.

У другій половині XIX – на початку XX століття зміна стилю наукового мислення (перехід від незмінності до зміни і розвитку) сприяла формуванню основних напрямків у науці, зокрема, у науках про людину, це: систематизація досліджуваного матеріалу, розгляд явища в розвитку і в контексті зовнішніх і внутрішніх умов, інтеграція та диференціація наук. Ці напрямки відбилися і на розвитку уявлень про порушення мовлення, що призвело до початку вивчення різних форм порушень.

3. Визначені критерії періодизації становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні в означений історичний період: суспільно-політичні події та соціально-економічний устрій; світоглядний

критерій; стиль мислення в науці загалом, провідні напрямки досліджень в науках про людину, в тому числі тих, що вивчають порушення мовлення, потреби суспільства в дослідженні порушень мовлення.

4. Визначені, обґрунтовані та охарактеризовані історико-педагогічні періоди розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

I період (1944-1955 рр.) – відновлення наукової роботи в галузі логопедії в Україні у післявоєнні роки.

II період (1955-1976 рр.) – становлення та розвиток теоретичних основ дошкільної логопедії в Україні.

III період (1976-1991 рр.) – розвиток науково-методичних основ диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти.

IV період (1991-2010 рр.) – інтенсифікація наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України.

V період (2010 р. – донині) – сучасний період модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні.

5. Описані провідні тенденції розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття відповідно кожного визначеного вище історичного періоду:

I період – розробка теорії та історії дефектології, дослідження психології розвитку «дефективних дітей», розробка основних принципів методики навчально-виховної роботи в спеціальних школах та педагогічних засобів повернення слуху і мовлення після контузії.

II період – обґрунтування доцільності та визначення високої результативності корекційних заходів з подолання порушень мовлення у період дошкільного віку, що в подальшому стало науковою та методичною основою організації широкої мережі спеціальних ЗДО для дітей з ТПМ та іншими порушеннями психофізичного розвитку.

III період – розвиток науково-методичних основ диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти.

IV період – створення системи виявлення і психолого-медико-педагогічного вивчення дітей з порушеннями мовлення, розробка оптимальних умов і змісту корекційно-педагогічної допомоги дитині в кожному конкретному випадку.

V період – нові підходи до диференціації осіб з порушеннями мовлення, визначення нових освітніх та корекційно-розвивальних ресурсів для їх повної соціалізації, підготовка висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями кадрів.

6. Визначено продуктивні ідеї науковців в галузі логопедії в окреслений період, що залишаються актуальними в сучасних умовах та потребують творчого розвитку: започаткований І. Сікорським цілісний антропологічний підхід до вивчення порушень психофізичного розвитку у дітей, заснований на взаємозв'язку медико-психологічних і педагогічних аспектів у практиці навчання й виховання даної категорії дітей; твердження про необхідність обов'язкової індивідуалізованої корекційної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку, як необхідної умови позитивного прогнозу їх розвитку; напрацювання Р. Краєвського щодо уточнення понятійного апарату таких мовленнєвих порушень, як алалія, афазія та заїкання; деталізація та актуалізація його авторської класифікації мовленнєвих порушень; тверда позиція щодо необхідності широкої, ґрунтовної медичної складової підготовки спеціальних педагогів, в тому числі логопедів; результати досліджень І. Дьоміної щодо диференційного навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ, з огляду на їхні психічні можливості, з метою досягнення більшої ефективності та якості результатів навчання; напрацювання Є. Соботович та її наукової школи щодо психолінгвістичної моделі мовленнєвої діяльності дітей з нормальним і порушеним мовленнєвим розвитком, диференційної діагностики порушень мовлення на основі виділення їх діагностичних системоутворюючих ознак.

7. Встановлено можливості творчого використання прогресивних здобутків науковців в галузі логопедії в окреслений період в сучасних умовах. А саме, спираючись на ідеї попередників щодо системного вивчення порушень мовлення (врахування складності взаємозв'язків зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають характер порушення; використання принципу розвитку при аналізі порушення мовлення; врахування особистісних особливостей людини з порушеннями мовлення в процесі діагностики, пропедевтики та корекції; диференційоване вивчення та корекція порушень мовлення в зв'язку з особливостями його структурних компонентів, нервово-психічними особливостями осіб з ТПМ тощо), провідні науковці в галузі спеціальної освіти вбачають такі вектори розвитку подальших наукових досліджень логопедії:

Перший напрямок – надбудова нової базис-системи ранньої допомоги дітям з ТПМ.

Другий напрямок – освітня і соціальна інтеграція означеної категорії дітей в систему загальної освіти.

Третій напрямок — удосконалення змісту спеціальної освіти за рахунок активного впровадження передових, апробованих наукових доробок вітчизняних вчених в навчальний процес ЗВО з метою модернізації та інтернаціоналізації означеного процесу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми й не претендує на дослідницьку завершеність її висвітлення. Перспективними напрямками подальших досліджень вбачаємо вивчення й узагальнення історичного досвіду та загальних тенденцій наукових пошуків на ниві інших галузей спеціальної освіти та галузі логопедії у наступні вікові періоди, що, дасть змогу прогнозувати шляхи розвитку цього процесу та сприятиме запобіганню помилок в організації та реалізації наукової діяльності вітчизняних вчених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О.В. Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки. *Рідна школа*. 2013. №1-2. с. 8-14.
2. Адаменко О.В. Розвиток педагогічної науки в Україні у другій половині ХХ століття (1950-2000 рр.): дис.докт.пед.наук / Луганський національний педагогічний університет імені Т. Шевченка. Луганськ. 2006. 613 с.
3. Андрущенко В.П. Наш університет : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ. 2009. 319 с.
4. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: статті. нариси. інтерв'ю. Київ: Знання України. 2008. 819 с.
5. Андрущенко В.П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть. *Вища освіта України*. Київ. 2001. №2. С. 5- 14
6. Аркін Ю. Анатомо-фізіологічні основи розвитку і виховання голосу і мови. *За комуністичне виховання дошкільників*. 1940. № 5. С. 31-38.
7. Архів інституту педагогіки НАПН України. Особова справа Дьоміної І.Й.
8. Архів національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Ф.346. Особова справа Селецького А.І.
9. Безлюдова А.В. Становление и развитие отечественной логопедии как науки со второй четверти XIX по первую четверть XX века : автореф. дис. ... канд.пед.наук : 13.00.03. СПб. 1993. 16 с.
10. Берник Т.Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з вадами мовлення в Україні (1945 - 2000): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ. 2006. 24 с.
11. Берник Т.Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з мовленнєвими вадами в Україні (1945-2000) : дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ. 2006. 300 с.

12. Бондар В., Золотоверх В. Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток (до десятиріччя Інституту спеціальної педагогіки АПН України). *Дефектологія*. 2004. №1. С. 2-10.

13. Бондар В.І. Спеціальне навчання дітей з вадами розумового та сенсорного розвитку : стан та перспективи. *Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин* : матер. Всеукр. наук.-прак. конф. (2-3 лист. 1994 р.). Київ. 1994. С. 13-18.

14. Бондар В.І., Золотоверх В.В. Історія олігофренопедагогіки. Київ. Знання. 2007. 228 с.

15. Бондар В.І., Синьов В.М. Видатний український дефектолог Іван Панасович Соколянський (1889-1960 рр.). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ. Вип.34. 2017. С.5-10.

16. Бюлетень Народного Комісаріату Освіти. Травень 1934 р. № 17. С. 10-15.

17. Винокур А.С. Логопедическая помощь учащимся с нерезко выраженным недоразвитием речи. *Седьмая научная сессия по дефектологии*. Москва. 1975. С. 519-520.

18. Винокур А.С. Організація і форми позакласної роботи в школі-інтернаті для дітей з важкими розладами мови. *Методичні матеріали*. Київ. 1970. 63 с.

19. Гаранина Л.А. Состояние и перспективы развития региональной логопедической службы для детей дошкольного возраста на примере Курской области: автореф. дис. ... к.пед.н. Москва. 2000. 25 с.

20. Гладуш В.А. Внесок академіка В.І. Бондаря та його наукової школи в теорію та історію спеціальної педагогіки й психології. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С. 55-61

21. Гладуш В.А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика: монографія. Пороги. Дніпропетровськ. 2012. 292 с.

22. Гладуш В.А. Розвиток теорії логопедії в Україні: історичний аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. СумДПУ імені А. С. Макаренка*. 2014. 3 (37). С. 442–450.
23. Гладуш. В.А. Внесок професора І.П. Колесника у розвиток системи післядипломної педагогічної освіти дефектологів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ. 2014. Вип. 26. С. 47-51.
24. Головская К.В. Об охране детского голоса и развитии речевой и вокальной культуры в школе. *Советская педагогика*. 1939. № 10. С. 91-94.
25. Гончаренко С.У. Наукові школи в педагогіці. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : зб. наук. праць*. Житомир. 2012. С. 27–44.
26. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь. 1997. 373 с.
27. Гопиченко Е.М. Фонетические ошибки в письме умственно отсталых школьников младших классов и пути их преодоления (на материале украинского языка) : дис. канд. пед. наук : 13.00.03 / Ленинград. 1979. 178 с.
28. Гупан Н.М. До періодизації розвитку історико-педагогічного процесу в Україні. *Шлях освіти*. Київ. 1999. № 1. С.45-49.
29. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX перша третина XX ст.). Київ. ІЗМН. 1999. 328 с.
30. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») від 3 листопада 1993 р. № 896.
31. Дефектологический факультет. *Киевский государственный педагогический институт имени О.М. Горького : исторический очерк*. Київ: Рад. школа. 1981. С. 61-66.
32. Дефектологічний факультет. *Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова : історичний нарис 1920-2000 роки*. Київ. Четверта хвиля. 2000. С. 146-152.

33. Доброва А.Д. Очерк истории советской дефектологии (1917-1929): дис. ... к.пед.н. Москва. 1952. 252 с.
34. Дьячков А.И. Основные этапы развития советской дефектологии. *Специальная школа*. 1968. Вып. 1. С. 8-13.
35. Дюментон Г.Г. Сети научных коммуникаций и организация фундаментальных исследований. *Наука*. Москва. 1987. 105 с.
36. Єфименко Н.І. Соколянський І.П.: віхи життя і педагогічної творчості. *Дефектологія*. 1998. №3 С. 52-55.
37. Єфремов С.В. Професійна спрямованість науково-дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах України у другій половині ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харків. 2010. 29 с.
38. Жилінська О.І. Науково-технічна діяльність як об'єкт дослідження. *Наука та наукознавство*. 2001. №1. С.3-17.
39. З історії вітчизняної педагогіки: завдання, пошуки, проблеми. *Рідна школа*. Київ. 1992. № 1. С. 7-13.
40. Засенко В.В. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти в Україні. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Збірник наукових праць*. Київ. №4 (6). 2007.
41. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. Київ. 1967. № 7. С. 12-14.
42. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. Київ. 1968. № 8. С. 12-20.
43. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. Київ. 1969. № 13. С. 8-21.
44. Звіт про наукову роботу кафедри логопедії Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за 2013 рік. Рукопис. Київ. 2013.
45. Звіт про наукову роботу кафедри логопедії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за 2014 рік. Рукопис. Київ. 2014.

46. Звіт про наукову роботу кафедри логопедії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за 2015 рік. Рукопис. Київ. 2015.

47. Звіт про наукову роботу кафедри логопедії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за 2016 рік. Рукопис. Київ. 2016.

48. Звіт про наукову роботу кафедри логопедії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за 2017 рік. Рукопис. Київ. 2017.

49. Звіт про наукову роботу кафедри логопедії та логопсихології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за 2018 рік. Рукопис. Київ. 2018.

50. Золотоверх В. Історичні аспекти розвитку спеціальної освіти в зарубіжній практиці (кінець XIX початок XX ст.). *Дефектологія*. Київ. 2002. №2. С. 50-53.

51. Золотоверх В.В. Становлення та розвиток дошкільних закладів для дітей з психофізичними вадами в системі спеціальної освіти України : дис.... к. пед. н. : 13.00.03 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ. 2001. 175 с.

52. Известия ЦИК ВЦИК № 294 від 19.12.1926 р.

53. Інститут спеціальної педагогіки : до 10-річчя від дня заснування / за ред. : В.І. Бондаря. В.В. Засенка. Київ. Інститут спеціальної педагогіки АПН України. 2004. 200 с.

54. Каким быть учебнику: Дидактические принципы построения / под ред. И.Я.Лернера. Н.М.Шахмаева. Москва. Педагогика. 1992. кн. 1. 2. С. 2.

55. Капустин А.И. К десятилетнему опыту дифференцированного обучения во вспомогательных школах УССР. *Дефектология*. 1978. №2. С. 85-87.

56. Київський міський державний архів (далі КМДА). Ф.Р-346.- Оп. 2. Книга 1009. Арк. 8.

57. КМДА. Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 1256. Арк. 52-53.

58. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 1264. Арк. 21.
59. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 1264. Арк. 62-65.
60. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 1265. Арк. 42. 45-46.
61. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 176. Арк. 24.
62. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 181. Арк. 9-27.
63. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 270. Арк. 7-21.
64. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 360. Арк. 13-27.
65. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 477. Арк. 1-14.
66. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 621. Арк. 1-13.
67. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 727. Арк. 5.
68. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 832. Арк. 12.
69. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 864. Арк. 61-62.
70. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 886. Арк. 1.
71. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 98. Арк. 1.
72. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 1099. Арк. 1-20.
73. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 110. Арк. 2.
74. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 1100. Арк. 1.
75. КМДА.Ф.Р-346. Оп. 2. Книга 1256. Арк. 20-21.
76. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. Москва. Наука. 1987. 453с.
77. Ковальчук Ж.М. Визначальність дисертаційних досліджень історико-педагогічного спрямування для розвитку теорії та практики спеціальної освіти в Україні. *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології* : зб. тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. Шевцова А.Г. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії. 2019. С. 191-193.
78. Ковальчук Ж.М. Визначальність наукової діяльності закладів вищої освіти та наукових установ України у другій половині ХХ століття. *Педагогічний часопис Волині: науковий журнал*. 2019. № 1 (12). С. 86-94.

79. Ковальчук Ж.М. Інтенсифікація наукових досліджень зі спеціальної освіти в закладах вищої освіти України та інших наукових установах. *Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації*: мат-ли I Міжн. наук.-практ. конф. «Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації» / За ред. А. Шевцова. М. Шеремет. Київ : Альянт. 2019. С. 41-43.

80. Ковальчук Ж.М. Передумови становлення теоретичних основ спеціальної освіти в Україні у першій половині ХХ століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2018. № 36. С. 62-68.

81. Ковальчук Ж.М. Реалізація відповідності наукової діяльності вітчизняних вчених в галузі спеціальної освіти директивам керівних органів УРСР у 1940-1960-х рр. *Науково-методичний журнал «Логопедія»*. 2017. № 11. С. 16-23.

82. Ковальчук Ж.М. Реалізація відповідності наукової діяльності вітчизняних вчених в галузі спеціальної освіти директивам керівних органів УРСР у 1970-1991-у рр. *Педагогічні науки: теорія. історія. інноваційні технології. СумДПУ імені А.С.Макаренка*. 2020. - № 1 (95). С. 138-149.

83. Ковальчук Ж.М. Становлення та розвиток спеціальної освіти в Україні : історичний огляд. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2017. № 33. С. 31-36.

84. Ковальчук Ж.М., Шеремет М.К. Розвиток спеціальної освіти в Україні як окремої галузі науки в 1940-1960-х рр. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн*. 2019. Вип. 1(1). С. 169-178.

85. Козинець О., Базима Н. Шеремет Марія Купріянівна : становлення. наукові досягнення та перспективи (до ювілею). *Науково-методичний журнал «Логопедія»*. 2015. №5. С. 3-8
86. Конверський А.Є. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів. Київ. Центр учбової літератури. 2010. 352 с.
87. Концепція розвитку інклюзивного навчання (режим доступу <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>)
88. Коротяев Б.И. Педагогика как совокупность педагогических теорий. Москва. Просвещение. 1986.
89. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція УРСР 20–30-х років: соціально-професійний статус та освітньо-культурний рівень. Донецьк. Норд-Прес. 2004. 456 с.
90. Кушнірук С. Становлення й розвиток категорійно-поняттєвого апарату вітчизняної дидактики (XVII-XX ст.). Частина 1. (XVII поч. 60-х рр. XX століття) Київ. 2018.
91. Лавкай І.Ю. Про характерологічні зміни у підлітків, які страждають заїканням. *Дефектологія*. 1976. № 2. С. 16-18.
92. Лагузен Х. Способ излечения заикания. Санкт-Петербург. 1838.
93. Лебединець Г.М. Наукова діяльність професорсько-викладацького складу вищих педагогічних навчальних закладів України (60-90-ті роки ХХ ст.) : дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04 / Київ. 2017. 276 с.
94. Левина Р.Е., Правдина О.В. О борьбе с неуспеваемостью детей алексиков и аграфиков. *Советская педагогика*. 1939. № 2. С. 89-95.
95. Линдіна Є.Ю. Внесок науково-педагогічної спадщини Є.Ф. Соботович у розвиток вітчизняної логопедії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2016.
96. Логопедія. Підручник. третє видання, перероблене та доповнене. За ред. М.К.Шеремет. Київ. Слово. 2014. 672 с.

97. Мамічева О., Липа В. Корекційна освіта: досягнення та перспективи. *Рідна школа*. Київ. 2014. №3. С.56-61
98. Марчук О.А. Учителі України в освітніх реформаційних процесах в період хрущовської "відлиги" (друга половина 50-х - перша половина 60-х рр. ХХ ст.) : автореферат дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ. 2017. 20 с.
99. Матеріали про стан та роботу установ дефективного дитинства (протоколи. доповіді. звіти. листування) // ЦДАВОВ України. Ф. 166. оп. 4. спр. 891. арк. 16.
100. Методично-інструктивний матеріал для логопедичних пунктів та логопедів допоміжних шкіл. *Вісник дефектології*. Київ. 1946. С. 1-4.
101. Назаренко О.В. Науково-педагогічна спадщина вчених Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (20-50 роки ХХ століття) : дис.... докт. пед. наук. : 13.00.01/ Київ. 2015. 233 с.
102. Научно-исследовательская и творческая работа студентов и учащихся средних учебных заведений : сборник основных постановлений, приказов и инструкций / под ред. В.И. Крутова. Москва. Высшая школа. 1984. 143 с.
103. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова: Історія. Сьогодення. Перспективи. 1834-2004 / Андрущенко В. П., Волинка Г.І., Мозгова Н. Г. та ін. Київ. Навчальна книга. 2005. 256 с.
104. Нечкина М.В. Очерки истории исторической науки в СССР. Москва. Наука. 1966. Т. 4. 855 с.
105. Никулина Е.Н. Методология историко-педагогического исследования наследия церковных авторов на примере свт. Феофана Затворника. *Вестник ПСТГУ. IV: Педагогика. Психология*. 2013. Вып 2 (29). С. 84-88
106. Нікітчина С. Іван Олексійович Сікорський видатний вітчизняний психолог, педагог, один з організаторів дошкільної справи в Україні. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Київ. Вип. 6. 2009. С.125-141.

107. Новиков А.М. Методология. Москва. СИНТЕГ. 2007. 668с.
108. Онопрієнко В.І. Історія української науки XIX-XX століть: навч. посіб. Київ. Либідь. 1998. 304 с.
109. Освіта дорослих: Теорія. Досвід. Перспективи: зб. наук. пр. *Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України*. Ніжин. Видавець ПП Лисенко М.М. 2013. Вип. 6. 289 с.
110. Пахомова Н.Г. Теорія і практика професійної підготовки логопедів у ВНЗ. Полтава. ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. 346 с.
111. Пахомова Н.Г. Спеціальна педагогіка з історією: навч. посіб. для студ. спец. 6.010100 «Корекційна освіта». *Полтав. нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка*. 2-ге вид., випр., перероб. Полтава. АСМІ, 2012. 279 с.
112. Перехрест О.Г. Відбудова матеріальної бази сфери освіти в сільській місцевості в 1943-1945 рр.: проблеми та наслідки. *Журнал «Український селянин»*. 2010. Вип. 12. С.300-303.
113. Перовский Е.И. Методическое построение и язык учебника для средней школы. *Известия АПН РСФСР*. Москва. 1955. Вып. 63. С. 22-23.
114. Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1197-06> (дата звернення: 21.08.2017).
115. Полухин П.И. Новый этап в развитии советской школы. Москва : Знание. 1960. 40 с.
116. Потапенко О.М. Курсова підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації логопедичних кадрів в Україні У 80-ті роки ХХ століття. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2010. № 19 (1). С. 399-406.
117. Потапенко О.М. Теорія і практика підготовки логопедичних кадрів в Україні (друга половина ХХ століття): дис ... канд. пед. наук: 13.00.03 / НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ. 2010. 341 с.

118. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 24.08.2018).

119. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 № 1977-XII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-12> (дата звернення: 24.11.2018).

120. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 21.08.2017).

121. Про стан і заходи по подальшому поліпшенню логопедичної допомоги дітям в Українській РСР. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР*. 1979. 6. С. 10-13.

122. Про стан підготовки педагогічних кадрів і забезпечення ними закладів освіти. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1996. №20. С. 3-31.

123. Про створення Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1998. №1-24. С. 3-31.

124. Рекомендації Всеукраїнської науково-практичної конференції «Основні засади розвитку спеціальної освіти дітей з психофізичними вадами». *Дефектологія*. 1996. №1. С. 14-15.

125. Руда С.П., Храмов Ю.О. Історія науки. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Київ. Наукова думка. 2005. 672 с.

126. Савінова Н.В. Сучасні проблеми і тенденції розвитку логопедії як науки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ. 2014. Вип. 27. С. 184-188.

127. Савченко М.А., Смирнова Л.О. Виправлення вад вимови в учнів молодшого шкільного віку. Київ. *Радянська школа*. 1969. 152 с.

128. Саух П. Ю. Феномен наукової школи в контексті реалій сучасної науки. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи* : зб. наук. праць. Житомир. 2012. С. 44–51.
129. Сикорский И.А. Заикание. Москва. АСТ Астрель. Транзиткнига. 2006. 191 с.
130. Скиба Ю. А. Розвиток студентської науково-дослідницької роботи у вищих навчальних закладах України. *Актуальні питання підготовки майбутнього вчителя хімії: теорія і практика* : збірник наукових праць Всеукраїнської науковопрактичної інтернет-конференції. Вінниця. ТОВ «Нілан-ЛТД». 2015. С. 95-97.
131. Соботович Е.Ф. Води мовленнєвого розвитку у дітей і шляхи їх корекції. *Спеціальна психологія*. Кам'янець-Подільський. 2001. Частина II. С. 91–98.
132. Соботович Е.Ф. Изучение и коррекция обучения и воспитания детей с нарушениями слуха и речи. Киев. 1989. 85 с.
133. Соботович Е.Ф. О механизмах нарушения дифференциации звуков в процессе письма у умственно отсталых учащихся. *XXIX Герценовские педчтения : Научные доклады*. Ленинград. 1976. С. 79–80.
134. Соботович Е.Ф. Концепція загальномовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі. *Дефектологія*. 1997. № 1. С. 2-6.
135. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945. *Сборник документов и материалов в 3-х т.* Т.2
136. Сотников Н.А. Об ошибках чтения и приемах борьбы с ними. *Советская педагогика*. 1939. № 8-9. С. 143-147
137. Специальная педагогіка : в 3 т. : учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. Т.1 История специальной педагогики. Москва. Издательский центр «Академия». 2007. 352 с.
138. Супрун М.О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (кінець XIX перша половина XX ст.). Київ. ПАЛИВОДА А. В. 2005. 328 с.

139. Супрун М.О. Теорія і практика корекційного навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями в Україні (друга половина ХІХ - перша половина ХХ століття) : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.03 / Інститут спеціальної педагогіки АПН України. Київ, 2008. 32 с.
140. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: АПН. 2003. с. 68.
141. Таранченко О.М. Сурдопедагогічна теорія та практика другої половини ХХ століття в Україні. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Збірник наукових праць*. 2004. 1 (3). С. 283-291.
142. Тарасун В.В. Концепція державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Дефектологія*. 2000. № 4. С. 2-10.
143. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ. Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. 2004. 348 с.
144. Федоренко С.В. Навчання і виховання дітей з порушеннями зору в Україні: історія та сьогодення. Запоріжжя. 2012. 306с.
145. Философский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия. 1983.
146. Філософський енциклопедичний словник. Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАНУ. 2002. С. 633-634.
147. Хайтун С.Д. Наукометрия: состояние и перспективы. Москва. Наука. 1983. 344 с.
148. Хватцев М.Е. Дефекты речи. Москва. 1930. С. 10-35.
149. Центральний державний архів вищих органів влади та органів державного управління України (далі ЦДАВОВ України). Ф.166. Оп 2. Спр 286. Арк. 39.
150. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4055. Арк.19.
151. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4055. Арк.46-48.
152. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4056. Арк.2.

153. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4161. Арк.8.
154. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4444. Арк. 3, 124.
155. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4445. Арк.188-189.
156. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4445. Арк.212.
157. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4445. Арк.22.
158. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4445. Арк.92.
159. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4446. Арк.196.
160. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4446. Арк.57-58.
161. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4448. Арк.38.
162. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.569. Арк.366.
163. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.8. Арк.76-77.
164. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4445. Арк.92.
165. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.1243. Арк.187-192
166. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.135. Арк.400-401
167. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.1588. Арк.65-66.
168. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.240. Арк.29.
169. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.2453. Арк.185.
170. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15.. Спр.2461. Арк.62.
171. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.3677. Арк. 76–80.
172. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9. Арк.80.
173. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.770. Арк.216-217
174. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.18. Спр.116. Арк.170-171.;
175. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.18. Спр.192. Арк.21-22.
176. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.18. Спр.81. Арк.29-30. 42-44.
177. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.8144. Арк.124.
178. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.8908. Арк.166.
179. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.8993. Арк.33-35.
180. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9079. Арк.166-167.
181. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9161. Арк.157.
182. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9163. Арк.35-36.

183. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9236. Арк.63-65.
184. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9314. Арк.108-110.
185. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.9319. Арк.29-30.
186. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп. 15. спр.152. Арк.126
187. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.6513. Арк.1-29.
188. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.4055. Арк.2-3.
189. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.934. Арк. 4.8.
190. ЦДАВОВ України. Ф.166. Оп.15. Спр.69. Арк.4,10.
191. Цибулько Т. Організація роботи логопедичної групи у дошкільному закладі. *Дошкільне виховання*. 1975. № 9. С. 21-23.
192. Чепурна Л.Г. Становлення та розвиток навчальної книги для розумово відсталих дітей в Україні (1917-2000 рр.): автореф....дис.канд.пед.наук / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. 2017. 195 с.
193. Чиркина. Г.В. Актуальные проблемы развития логопедической науки. *Дефектология*. №1. 2012.
194. Шевченко В.М. Вхідження осіб з особливими потребами в суспільство: історичний аспект (на прикладі осіб з вадами слуху). *Зб. наук. праць «Педагогічна освіта: теорія і практика»*. Кам'янець-Подільський. Видавець ПП Зволейко Д.Г. Вип. 7. 2011. С. 107-112.
195. Шевченко В.М. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти в Україні та Польщі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць*. Київ. 2017. Вип. 34. С. 107-112.
196. Шеремет М. К. Навчальна програма для 2-4 класів школи для дітей з ТПМ. Київ. Початкова школа. 2005. 264 с.
197. Шеремет М. К. Програми для загальноосвітньої школи для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (підготовчий — 1 класи). Київ. Початкова школа. 2005. 243 с.

198. Шеремет М. К. Стандарти освіти (I-IV класи спеціальної школи для дітей з ТВМ). Київ. НПУ імені М. П. Драгоманова. 2004. 120 с.

199. Шеремет М.К. Проблеми та перспективи спеціальної освіти. *Журнал Корекційна педагогіка. Вісник асоціації корекційних педагогів України.* 2007 с. 14-16.

200. Шеремет М.К. Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції.* Полтава, 2019. С.43-48.

201. Шеремет М.К., Потапенко О.М. Стан системи підготовки логопедів у вищих навчальних закладах України (80-ті роки ХХ століття). *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна.* 2009. Вип. 12. С. 362-367.

202. Ярмаченко М.Д. Академія педагогічних наук України: (п'ятиріччя становлення і розвитку). Київ. Педагогічна думка. 1997. С. 154.

203. Kovalchuk Zh., Suprun D., Hryhorenko T. Historical and methodical bases of special psychologists' professional training. *International Journal of Pedagogy Innovation and New Technologies.* Vol. 6. No. 2. 2019. Pp. 116-122.

**Список друкованої продукції професорсько-викладацького складу кафедри логопедії
факультету корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова
за 2013 рік**

№ п/п	ПІБ	Назва публікації	Видавництво	Співавтори
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ				
1.1	Шеремет М.К.	Корекція просодичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з дизартрією	Суми: вид. – Сум ДПУ імені А.С.Макаренка.	Боряк О.В.
1.2	Барко В.І.	Профілактика порушень службової дисципліни і законності серед співробітників органів внутрішніх справ	К. : ДНДІ МВС України.	Криволапчук В.О.
1.3	Марченко І.С.	Педагогічні заходи з формування комунікативної поведінки дітей із дизартрією при ДЦП. – 94 с..	К.: ВД «Слово».	Тюленєва О.Г.
1.4	Обухівська А.Г.	Психолого-медико-педагогічні консультації: структура, функції, організаційні моделі, перспективи розвитку	К: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи.	
1.5	Обухівська А.Г.	Професійне вдосконалення консультантів ПМПК	К: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи.	
МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ				
2.1	Королько Н.І.	Державний стандарт початкової загальноосвітньої освіти осіб з особливими освітніми потребами	МОН	
2.2	Королько Н.І.	Програма розвитку елементарних математичних уявлень для дітей з розумовою відсталістю від 3 до 7 років	МОН	
2.3	Обухівська А.Г.	Особливості вивчення дитини в психолого-медико-педагогічній консультації	К: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи.	
2.3	Обухівська А.Г.	Програма «Особлива дитина: для дітей дошкільного віку зі спектром аутистичних порушень»	НПУ імені М. П. Драгоманова.	Шульженко Д.І.

**Список друкованої продукції професорсько-викладацького складу кафедри логопедії
факультету корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова
за 2014 рік**

№ п/п	ПІБ	Назва публікації	Видавництво	Співавтори
МОНОГРАФІЇ				
1.1	Тарасун В.В.	Аутологія.	К: МП «Леся»	
ПІДРУЧНИКИ				
2.1	Сак Т.В.	Математика. підготовчий клас: підручник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку.	Чернівці: Букрек	У співавт.
2.2	Сак Т.В.	Математика. 1 клас : підручник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку.	Чернівці: Букрек	У співавт.
2.3	Сак Т.В.	Природознавство. підготовчий клас: підручник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку.	Чернівці: Букрек	
2.4	Тищенко В.В.	Українська мова. Підручник для 2 класу загальноосвітніх шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Частина 2.	«Педагогічна думка»	Е.А.Данілавічюте, Л.І.Трофименко
2.5	Королько Н.І.	Математика 6 клас.	«Либідь»	
2.6	Королько Н.І.	Математика 2 клас.	«Либідь»	
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ				
3.1	Шеремет М.К.	Організація корекційно-розвивальної роботи в групах для дітей із порушеннями мовлення (орієнтовне планування та методичні рекомендації).	Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка.	Л.Л. Стахова, І.В. Кравцова, А.І. Кравченко
3.2	Сак Т.В.	Уроки природознавства в 3 класі: посібник для вчителя.	К.: Генеза.	У співавторстві
3.3	Пінчук Ю.В.	Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога.	КНТ	
3.4	Романенко О.В.	Сім'я і дитина в умовах інклюзивної освіти.	К: Видавничий Дім «Слово»	
3.5	Романенко О.В.	Дитина з порушенням опорно-рухового апарату в загальноосвітньому просторі.	К: Видавничий Дім «Слово»	
3.6	Мартиненко І.В.	Логопсихологія: курс лекцій.	ДІА	
3.7	Барко В.І.	Профілактика порушень службової дисципліни і законності серед співробітників органів внутрішніх справ.	ДНДІ МВС України	І.В. Клименко

3.8	Обухівська А.Г.	Галина Миколаївна Мерсіянова у спогадах колег з галузі спеціальної психології/ А.Обухівська// Галина мерсіянова: Життєві віхи. Науковий шлях.	НАПН України, Ін.-т. спц. педагогіки	Г.О.Блеч, І.В.Бобренко, Л.С.Вавіна та ін..
-----	-----------------	---	--------------------------------------	--

**Список друкованої продукції професорсько-викладацького складу кафедри логопедії
факультету корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова
за 2015 рік**

№ п/п	ПІБ	Назва публікації	Видавництво	Співавтори
МОНОГРАФІЇ				
1.1	Козинець О.В.	Рудольф Генріхович Краєвський: особистість, учений, дефектолог.	НПУ імені М.П. Драгоманова	
1.2	Конопляста С.Ю.	Ринолалія від А до Я.	Книга-плюс	
ПІДРУЧНИКИ				
2.1	Шеремет М.К., Тарасун В.В., Конопляста С.Ю., Шульженко Д.І., Марченко І.С., Тищенко В.В., Мартиненко І.В., Пінчук Ю.В., Корнев С.І., Качуровська О.Б., Ромась О.Ю., Базима Н.В. Чередніченко Н.В.	Логопедія.	Видавничий Дім "Слово"	
2.2	Сак Т.В.	Природознавство: підручник для 4-го класу загальноосвітніх навчальних закладів.	К.: Генеза	
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ				
3.1	Марченко І.С.	Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників).	Видавничий дім «Слово»	
3.2	Пінчук Ю.В.	Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога.	КНТ	
3.3	Сак Т.В.	Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі.	Чернівці: Букрек	
3.4	Тищенко В.В. (укладач)	Є.Ф. Соботович. Вибрані праці з логопедії.	Видавничий дім Дмитра Бураго	

3.5	Королько Н.І.	Програма з математики для 6-7 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей.	МОН mon.gov.ua	
3.6	Королько Н.І.	Т.М. Мерсіянова – засновник професійно-трудового навчання розумово відсталих школярів в Україні.	Фенікс	

**Список друкованої продукції професорсько-викладацького складу кафедри логопедії
факультету корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова
за 2016 рік**

№ п/п	ПІБ	Назва публікації	Видавництво	Співавтори
МОНОГРАФІЇ				
1.1	Конопляста С.Ю.,	Логопедичний супровід сім'ї в якій виховують дитину з порушеннями мовлення	ЛПОН	Кісліченко В.А.
1.2	Мартиненко І.В.	Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення	ДІА	
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ				
2.1	Шеремет М.К.	Збірник нормативно-методичних матеріалів для керівників загальноосвітніх навчальних закладів із інклюзивною формою навчання	НПУ ім. М.П. Драгоманова	
2.2	Шеремет М.К.	Неврологічні основи логопедії	Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка	Боряк О.В.
2.3	Королько Н.І.	Математика 2 клас	Либідь	
2.4	Обухівська А.Г.	Сучасні технології збереження здоров'я учнів у діяльності психологічної служби і психолого-медико-педагогічних консультацій.	УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016	Ілляшенко Т.Д., Жук Т.В., Зеленько О.А., Супрун Г.В., Якимчук Г.В.
МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ				
3.1	Королько Н.І.	Навчальна програма з математики 8-10 клас	МОН України	
3.2	Мартиненко І.В.	Логопсихологія	ДІА	-
3.3	Обухівська А.Г.	Довідкове видання: Показники розвитку психолого-медико-педагогічних консультацій у 2015-2016 навчальному році.	УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.	Якимчук Г.В.
3.4	Пінчук Ю.В.	Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога	КНИГА ПЛЮС	
3.5	Чередніченко Н.В.	Формування фонетико-графічної грамотності у молодших школярів із порушенням мовленнєвого розвитку в умовах корекційного навчання	К.: ДІА.	Горбачова Д.М.

**Список друкованої продукції професорсько-викладацького складу кафедри логопедії
факультету корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова
за 2017 рік**

№ п/п	ПІБ	Назва публікації	Видавництво	Співавтори
МОНОГРАФІЇ				
1.1	Шеремет М.К.	Спеціальна освіта і соціальна робота: теорія і практика підготовки фахівця	Полтава: ТОВ «АСМІ»	за ред. Пахомової Н.Г., Погребняка В.А.
ПІДРУЧНИКИ				
2.1	М.К. Шеремет, В.В. Тарасун, С.Ю. Конопляста, Д.І.Шульженко, І.С.Марченко, В.В.Тищенко, І.В.Мартиненко, Ю.В.Пінчук, С.І.Корнєв, В.О.Кондратенко, О.Б.Качуровська, О.Ю.Ромась, Н.В.Базима	Логопедія (за редакцією Шеремет М.К.)	К.: Видавничий Дім «Слово».	
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ				
3.1	Шеремет М.К., Базима Н.В.	Розвиток мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник	ДІА	
3.2	Мартиненко І.В.	Комунікативний тренінг дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення	ДІА	

**Список друкованої продукції професорсько-викладацького складу кафедри логопедії та логопсихології
факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова
за 2018 рік**

№ п/п	ПБ	Назва публікації	Видавництво	Співавтори
МОНОГРАФІЇ				
1.1	Коломієць Ю.В., Базима Н.В., Качуровська О.Б., Мартиненко І.В., Коломієць Ю.В.	Дитина з труднощами в навчанні в інклюзивному класі. [За ред. Мартиненко І.В., Шеремет М.К.].	Київ: ДІА	
ПІДРУЧНИКИ				
2.1	Тарасун В.В.	Основи теорії і практики аутології	К.: Вадекс	
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ				
3.1	Тищенко В.В.	Фонематичні процеси в онтогенезі дитячого мовлення та методика діагностики їх порушень: Методичні рекомендації. Видання 2-е, доповнене.	К.: 2018.	
3.2	Чередніченко Н.В.	Порушення письма у молодших школярів: діагностика та корекція	К.: ДІА.	Клименко І.В., Тенцер Л.В.
3.3	Обухівська А. Г.	Соціально-реабілітаційні і навчальні програми в роботі інклюзивно-ресурсних центрів із сім'єю	УНМЦ практичної психології і соціальної роботи	Т.В. Жук, О.Г.Задорожня, А.В. Замша, Т.Д.Ілляшенко, Т.М. Костенко, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук

Перелік дисертаційних робіт зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка та 19.00.08 – спеціальна психологія, присвячених дослідженню важливих проблем навчання, виховання, соціалізації, діагностики та корекції мовленнєвих порушень у дітей з тяжкими порушеннями мовлення, що були захищені на засіданнях спеціалізованих вчених рад України з 1993 року по 2019 рік

№	ПІБ здобувача	Рік захисту	Тема роботи	Науковий керівник/консультант	Місце захисту
1.	Шевченко Марина Валентинівна	1996	Формування знань та умінь з рідної мови у молодших школярів із загальним мовленнєвим недорозвитком (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Тарасун В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
2.	Тарасун Валентина Володимирівна	1999	Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук Чіркiна Г.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
3.	Чердніченко Наталія Володимирівна	1999	Формування навичок грамотного письма у дітей із важкими вадами мовлення в умовах корекційного навчання. (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Вавіна Л.С.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
4.	Бартенєва Лариса Іванівна	2000	Підготовка дітей із загальним недорозвитком мовлення старшого дошкільного віку до оволодіння орфографією (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Соботович Є.Ф.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
5.	Козлова Валентина Анатоліївна	2003	Пропедевтика порушень письма у першокласників з вадами мовлення в умовах білінгвізму (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Колупасєва А.А.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 в Інститут спеціальної педагогіки АПН України
6.	Кравченко Анатолій Іванович	2003	Корекція заїкання у дітей молодшого та середнього шкільного віку засобами комплексної фізичної реабілітації (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інститут спеціальної педагогіки АПН України

7.	Ревуцька Олена Володимирівна	2003	Словотворча робота як засіб збагачення лексичного запасу молодших школярів із тяжкими вадами мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
8.	Трофименко Людмила Іванівна	2004	Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Собонович Є.Ф.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
9.	Гаврилова Наталія Степанівна	2004	Особливості засвоєння математичних знань молодшими школярами з порушеннями мовленнєвого розвитку (спеціальність: 19.00.08 – спеціальна психологія)	доктор педагогічних наук, професор Тарасун В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
10.	Пінчук Юлія Володимирівна	2005	Система професійної компетентності вчителя-логопеда (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
11.	Артемчук Ірина Вячеславівна	2005	Особливості усного зв'язного мовлення у комунікативно депривованих дітей-сиріт (спеціальність: 19.00.08 – спеціальна психологія)	доктор педагогічних наук, професор, Тарасун В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
12.	Качуровська Оксана Борисівна	2006	Корекція мовленнєвого розвитку молодших школярів із тяжкими вадами мовлення засобами комп'ютерних технологій (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
13.	Берник Тетяна Леонідівна	2006	Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з вадами мовлення в Україні (1945-2000) (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Золотоверх В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
14.	Пахомова Наталія Георгіївна	2006	Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
15.	Притиковська Світлана Дмитрівна	2006	Формування координації рухів як засіб корекції мовленнєвих порушень у старших дошкільників (спеціальність: 13.00.03 –	кандидат педагогічних наук, професор Шеремет Б.Г.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України

			корекційна педагогіка)		
16.	Мякушко Оксана Іванівна	2006	Психологічні особливості засвоєння природничого матеріалу молодшими школярами з порушенням мовленнєвого розвитку (спеціальність: 19.00.08 – спеціальна психологія)	доктор педагогічних наук, професор, Тарасун В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної Педагогіки АПН України
17.	Манько Наталія Володимирівна	2007	Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
18.	Мартиненко Ірина Володимирівна	2007	Формування мотиваційно-вольової готовності дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення до шкільного навчання (спеціальність: 19.00.08 – спеціальна психологія)	доктор психологічних наук, старший науковий співробітник Сак Т.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
19.	Новікова Надія Володимирівна	2009	Розвиток мовленнєвого дихання у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада К 41.053.04 Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
20.	Коломієць Юлія Вікторівна	2009	Формування граматики-стилістичних умінь в учнів початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення (тпм) (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
21.	Журавльова Лариса Станіславівна	2009	Розвиток мовлення у старших дошкільників із заїканням засобами музично-дидактичних ігор (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Кондратенко В.О.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
22.	Савицький Андрій Миколайович	2009	Корекція мовленнєво-рухової діяльності дошкільників з дитячою афазією (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Тищенко В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
23.	Федорова Ольга Віталіївна	2009	Формування комунікативно-мовленнєвих умінь у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення засобами прийменникових конструкцій (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
24.	Андрусьова Ірина Володимирівна	2010	Розвиток мовлення дітей 6-річного віку з загальним недорозвиненням мовлення	доктор педагогічних наук, професор	Спеціалізована вчена рада К 41.053.04 Державного закладу

			процесі ознайомлення з природою (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	Редькіна Л.І.	«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
25.	Рібцун Юлія Валентинівна	2010	Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Собонович Є.Ф.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки НАПН України
26.	Конопляста Світлана Юріївна	2010	Психолого-педагогічні основи комплексної корекції мовленнєвого розвитку дітей з ринолалією (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 у Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
27.	Ленів Зоряна Павлівна	2010	Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
28.	Стрілецька Світлана Валеріївна	2010	Корекція дисграфічних помилок англійського письма в учнів молодших класів (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Семілетко В.І.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки НАПН України
29.	Ільяна Валентина Михайлівна	2010	Корекція дислексій в учнів молодших класів спеціальних шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук Данілавічюте Е.А.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки НАПН України
30.	Ромась Олена Юріївна	2010	Реабілітація голосової функції у хворих після часткової резекції гортані (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
31.	Потапенко Оксана Миколаївна	2010	Теорія і практика підготовки логопедичних кадрів в Україні (друга половина ХХ століття) (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
32.	Кисличенко Вікторія Анатоліївна	2011	Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Конопляста С.Ю.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
33.	Ільїна Наталія Володимирівна	2011	Формування образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із	кандидат педагогічних наук, доцент	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного

			загальним недорозвиненням мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	Марченко І.С.	педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
34.	Січкачук Наталія Дмитрівна	2011	Формування емоційно-оцінної лексики у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією засобами художньо-мовленнєвої діяльності (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
35.	Галущенко Вікторія Іванівна	2012	Особливості формування просодичного компонента мовлення у дітей зі стертою формою дизартрії (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Конопляста С.Ю.	Спеціалізована вчена рада К 41.053.04 ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
36.	Боряк Оксана Володимирівна.	2012	Корекція просодичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з дизартрією засобами логопедичної ритміки (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
37.	Махукова Тетяна Віталіївна	2012	Формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
38.	Лепетченко Марина Вікторівна	2012	Формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
39.	Савінова Наталія Володимирівна	2013	Теорія і практика корекції мовленнєвої діяльності дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
40.	Швалюк Тетяна Миколаївна	2013	Формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Марченко І.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
41.	Литвиненко Віталіна Анатоліївна	2013	Корекція фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення	кандидат педагогічних наук, доцент	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного

			засобами артпедагогіки (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	Кравченко А.І.	педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
42.	Кривцова Ольга Яківна	2013	Діагностика і корекція усного мовлення у підлітків із заїканням (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Кравченко А.І.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
43.	Пахомова Наталія Георгіївна	2013	Інтеграція медико-психологічної та педагогічної складових професійної підготовки майбутніх логопедів (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
44.	Белова Олена Борисівна	2013	Психолого-педагогічні умови запобігання агресії у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат психологічних наук, доцент Гаврилова Н.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
45.	Лісова Людмила Іванівна	2014	Корекція навчальної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення у процесі розв'язування арифметичних задач (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат психологічних наук, доцент Гаврилова Н.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
46.	Ласточкіна Олена Володимирівна	2014	Пізнавальні завдання як засіб підготовки дітей із тяжкими порушеннями мовлення до навчання в школі (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Кравченко А.І.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
47.	Пригода Зоряна Степанівна	2014	Корекція дизорфографій в учнів 5-6 класів з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Бертенєва Л.І.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
48.	Гриненко Олена Миколаївна	2014	Формування знань про будову слова у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Трофименко Л.І.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
49.	Парфьонова Ганна Ігорівна	2015	Формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників з моторною алалією (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
50.	Олефір Ольга Іванівна	2015	Корекція лексичної складової мовлення у молодших школярів із	кандидат педагогічних наук, доцент	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного

			тяжкими мовленнєвими вадами на уроках читання (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	Чередніченко Н.В.	педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
51.	Осадча Тетяна Миколаївна	2015	Комплексний супровід дітей дошкільного віку з порушенням голосової функції органічного генезу (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
52.	Подгорна Вікторія Віталіївна	2015	Взаємозв'язок корекції рухового і вербального розвитку дітей молодшого шкільного віку з важкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор медичних наук, професор Романчук О.П.	Спеціалізована вчена рада К 41.053.04 ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
53.	Ткач Оксана Михайлівна	2016	Формування семантичних полів слів у дітей середнього шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат психологічних наук, доцент Гаврилова Н.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
54.	Бегас Людмила Дмитрівна	2016	Корекція заїкання у дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Марченко І.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
55.	Лемещук Марина Анатоліївна	2017	Педагогічні умови соціалізації старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення в дошкільних навчальних закладах (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Демченко І.І.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
56.	Мельніченко Тетяна Василівна	2017	Формування фонологічного компоненту мовлення в учнів 5-6 класів з тяжкими мовленнєвими розладами (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Данілавічюте Е.А.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
57.	Павлова Наталя Василівна	2017	Формування комунікативної активності у немовленнєвих дітей молодшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор медичних наук, професор, Дегтяренко Т.В.	Спеціалізована вчена рада К 41.053.04 ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
58.	Мартиненко Ірина Володимирівна	2017	Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення (спеціальність:	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.23 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

			19.00.08 – спеціальна психологія)		
59.	Яковенко Анна Олександрівна	2018	Формування мовленнєвої готовності старшок дошкільників з логопатологією до інтегрованого навчання (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Конопляста С.Ю.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
60.	Лянна Ольга Володимирівна	2018	Відновлення мовленнєвого спілкування при афазії у осіб післяінсультного стану (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Синьов В.М.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
61.	Брушневська Ірина Миколаївна	2018	Формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Рібцун Ю.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.02 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
62.	Гичина Катерина Олександрівна	2018	Особливості міжособистісних стосунків у сім'ях, що виховують дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 19.00.08 – спеціальна психологія)	доктор психологічних наук, доцент Мартиненко І.В.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
63.	Голуб Алла Володимирівна	2019	Корекція порушення усного мовлення у дітей при дизартріях (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Конопляста С.Ю.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Перелік дисертаційних досліджень зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка та 19.00.08 – спеціальна психологія, присвячені дослідженню проблеми порушень мовлення у дітей різних нозологій, що були захищені на засіданнях спеціалізованих вчених рад України з 1993 року по 2019 рік

№	ПІБ здобувача	Рік захисту	Тема роботи	Науковий керівник/консультант	Місце захисту
1.	Борщевська Людмила Вячеславівна	1997	Особливості формування діалогічного мовлення у слабочуючих дошкільників (спеціальність: 19.00.08 – спеціальна психологія)	кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Стадненко Н.М.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
2.	Данілавічуте Еляна Анатоліївна	1997	Порушення письма в учнів 2-4 класів з дитячим церебральним паралічем та шляхи їх корекції (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Соботович Є.Ф.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
3.	Тищенко Владислав Володимирович	1999	Формування інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дошкільників (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Соботович Є.Ф.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
4.	Кондратенко Валентина Олександрівна	1999	Формування системи словотворення як засіб розвитку мовлення слабочуючих учнів (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
5.	Марченко Інна Сергіївна	2001	Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
6.	Пічугіна Тетяна Вікторівна	2001	Педагогічна корекція дисграфії у слабозорих молодших школярів (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Вавіна Л.С.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
7.	Савчук Людмила Олександрівна	2006	Формування комунікативних умінь у дітей шестирічного віку із затримкою психічного розвитку (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, доцент Ямницький В.М.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
8.	Глушенко Катерина Олександрівна	2009	Проблема формування комунікативної компетентності сліпоглухих дітей у спеціальній літературі США та Великої Британії (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат психологічних наук, доцент Синьова Є.П.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
9.	Кашуба Людмила Володимирівна	2009	Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами образотворчого мистецтва (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник Колупаєва А.А.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України

10.	Герашенко Світлана Іванівна	2010	Формування комунікативних умінь у розумово відсталих старшокласників у процесі вивчення граматики (на матеріалі вивчення прикметника) (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Піонтківська Г.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
11.	Глущенко Ірина Іванівна	2010	Корекція лексичної сторони мовлення на логопедичних заняттях у молодших школярів зі затримкою психічного розвитку (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Тищенко В.В.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
12.	Липа Вікторія Володимирівна	2010	Формування комунікативної готовності розумово відсталих дітей до навчання у школі (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Синьов В.М.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
13.	Семенишена Тетяна Олександрівна	2011	Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором до навчання в школі (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Федоренко С.В.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
14.	Шапочка Катерина Анатоліївна	2012	Формування комунікативних умінь і навичок у молодших школярів із затримкою психічного розвитку у процесі вивчення іноземної мови (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, провідний науковий співробітник Колупаєва А.А.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
15.	Зелінська- Любченко Катерина Олександрівна	2014	Розвиток комунікативних умінь дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними вадами засобами арттерапії (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Кравченко А.І.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
16.	Базима Наталія Волеентинівна	2014	Формування мовленнєвої активності у дошкільників з аутичними порушеннями (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
17.	Боряк Оксана Володимирівна	2019	Теорія і практика мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
18.	Бондар Наталія Василівна	2019	Формування зв'язного мовлення в учнів старших класів допоміжної школи на уроках трудового навчання (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Піонтківська Г.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
19.	Аль-Мрят Олена Борисівна	2019	Особливості формування графомоторних навичок у молодших школярів з аутизмом (спеціальність: 13.00.03 – корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Тарасун В.В.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова